

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

2004/2

– új folyam –

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

E SZÁMUNK SZERZŐI

ÁBRAHÁM LEVENTE osztályvezető, Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár
BALÁZS GYÖRGY főigazgató-helyettes, Néprajzi Múzeum
BOROS ANDRÁS közgazdász, Budapest Investment Rt.
Cs. LENGYEL BEATRIX főosztályvezető, Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár
DEME PÉTER igazgató, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Társadalmi Kapcsolatok
FEHÉR BÉLA osztályvezető, Herman Ottó Múzeum, Miskolc
FEHÉR ZOLTÁN gyűjteményvezető, Magyar Természettudományi Múzeum
FŰKÖH LEVENTE múzeumigazgató, Mátra Múzeum, Gyöngyös
FRAZON ZSÓFIA etnográfus, Néprajzi Múzeum
GALAMBOS HENRIETTA jogi előadó, Szépművészeti Múzeum
HOLPORT ÁGNES vezető főtanácsos, NKÖM Múzeumi Főosztály

KECSKEMÉTI TIBOR vezető szakfelügyelő, Magyar Természettudományi Múzeum
KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI ERZSÉBET főigazgató, Országos Műszaki Múzeum
MÁCSAI ANETTA múzeumpedagógus, Magyar Földrajzi Múzeum, Érd
PETERCSÁK TIVADAR megyei múzeumigazgató, Heves Megyei Múzeumi Szervezet
SCHILLING SÁRA muzeológus, Szépművészeti Múzeum
STEMLERNÉ BALOG ILONA főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár
TARI JÁNOS az AVICOM alelnöke, filmstúdió-vezető, Néprajzi Múzeum
VARGA ANDRÁS muzeológus, Mátra Múzeum, Gyöngyös
VÁSÁRHELYI TAMÁS főigazgató-helyettes, Magyar Természettudományi Múzeum
VÖRÖS GABRIELLA egyetemi hallgató, PTE BTK Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék

Szerkesztőbizottság: **BENCZE GÉZA, FEJŐS ZOLTÁN, HOLPORT ÁGNES, KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI ERZSÉBET, NAGY LÁSZLÓ G., PINTÉR JÁNOS, REZI KATÓ GÁBOR, VÁMOS-LOVAY ZSUZSANNA, VÁSÁRHELYI TAMÁS**

A szerkesztőbizottság elnöke: **VÍGH ANNAMÁRIA**. Felelős szerkesztő: **B. VARGA JUDIT**

Olvasószerkesztő: **HORVÁTH GYÖRGY**. Tördelőszerkesztő: **CSIGA JÁNOS TAMÁS**

Korrektor: **KRASZNAI KATALIN**. Fordító: **GÖNCZI AMBRUS**

Grafikus-tervező: **KARA ORSOLYA - Part Stúdió**

A szerkesztőség címe: 1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22.

Kiadja a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Múzeumi Főosztály)

1077 Budapest, Wesselényi u. 20-22. Telefon: (1) 484-7168, fax: (1) 484-7126

Internet: www.nkom.hu infotéka menüpontban, www.museum.hu/muzeumikozlemenyek

e-mail: judit.varga@nkom.gov.hu, a.bera@freestart.hu

Felelős kiadó: Vigh Annamária. Megjelenik félévente. A kiadvány kereskedelmi forgalomba nem kerül. Készült az MT Reklámirodában, 800 példányban.

HU-ISSN 0133-4921

VISSZHANG

Még egyszer a regisztrációról és a jogszabályokról.
Kóczyánné Szentpéteri Erzsébet és Holport Ágnes
írása

8

A múzeumi majálisról. Deme Péter és Mácsai Anetta
hozzászólása

14

MÚZEUMPOLITIKA

BOROS ANDRÁS

Intézményi stratégiaalkotás – alternatívák

18

PETERCSÁK TIVADAR

Működési feltételek, finanszírozás a megyei múzeumokban.
Heves megyei példa

23

ELMÉLET ÉS MÓDSZER

FRAZON ZSÓFIA

MaDok-háló: szöveg és mintázat

30

BALÁZS GYÖRGY –

VÁSÁRHELYI TAMÁS

Látogatói viselkedéskódex

30

38

JOG

GALAMBOS HENRIETTA

A műtárgyak lehetséges biztosítási rendszerei
Magyarországon és külföldön

47

CS. LENGYEL BEATRIX –

STEMLERNÉ BALOG ILONA

Kutatók, felhasználók és közgyűjtemények. A fénykép fel-
használásának napi problémái

54

INFORMATIKA

SCHILLING SÁRA

A Szépművészeti Múzeum a Hewlett-Packard *Excellence in
Art & Science* programjában

58

VILÁG

TARI JÁNOS

Új technológiák a világ múzeumaiban.

F@imp 2004. május 3–7. National Palace Museum, Tajpej

62

KÖZÖNSÉG

VÖRÖS GABRIELLA

Képek tárgya, tárgyak képe és a kép mint tárgy. *A Színes néprajzi fotók. Autokróm felvételek a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből* című kiállítás tárgyrepresentációi

73

AKTUÁLIS

KECSKEMÉTI TIBOR

A múzeumi nyilvántartás a természettudományi gyűjteményekben. Szabályzat és gyakorlat

79

FEHÉR BÉLA

Egy új elektronikus nyilvántartási rendszer tapasztalatai a Herman Ottó Múzeum Ásványtárában

83

ÁBRAHÁM LEVENTE

A szaknyilvántartás helyi tapasztalatai (esettanulmány)

86

FÜKÖH LEVENTE

A múzeumi nyilvántartási szabályzat a természetvédelmi jogszabályok tükrében

89

FEHÉR ZOLTÁN -

VARGA ANDRÁS

A puhatestűek nyilvántartásának egy hazai formája nemzetközi összehasonlítással

92

MFK

REACTION

- Once more on museum registration and laws. Reflections from Ágnes Holport and Erzsébet Szentpéteri Kóczian
Péter Deme and Anetta Mácsai on Hungarian Museum Day

8

14

MUSEUM POLICY

- ANDRÁS BOROS Setting up an Institutional Strategy – Alternatives
TIVADAR PETERCSÁK Conditions of Operation, Financing in County-Level
Museum. Heves County

18

23

THEORY AND METHOD

- ZSÓFIA FRAZON The MaDok Network – Its Weaving and Patterns
GYÖRGY BALÁZS –
TAMÁS VÁSÁRHELYI Museum Visitors’ Code of Conduct

30

38

LEGAL ISSUES

- HENRIETTA GALAMBOS Possible Systems of Insuring Works of Art in Hungary and
Abroad
BEATRIX CS. LENGYEL –
ILONA BALOGH STEMLER Researchers, Users and Public Collections. Current
Problems of Using Photographs

47

54

IT

- SÁRA SCHILLING The Museum of Fine Arts in HP’s “Excellence in Art and
Science” Programme

58

WORLD

- JÁNOS TARI New Technologies in the Museums of the World.
F@imp, 3-7 May 2004, National Palace Museum, Tajpej

62

PUBLIC

- GABRIELLA VÖRÖS Pictures as Subjects, Objects and Exhibits. The Object Representation in the Exhibition called “Colourful Ethnographic Photographs. Autochrome Pictures from the Collections of the Museum of Ethnography”

73

CURRENT ISSUES

- TIBOR KECSKEMÉTI Museum Documentation in Natural History Collections. Regulations and Practice
- BÉLA FEHÉR Findings of Using a New Electronic Recording and Documentation System in the Mineral Collection of the Ottó Herman Museum
- LEVENTE ÁBRAHÁM Specific Registration and the Findings of its local Application – A Case Study
- LEVENTE FÜKÖH The Museum Documentation Regulations in the Light of Laws on Nature Conservation
- ZOLTÁN FEHÉR –
ANDRÁS VARGA The Practice of registering Mollusks in Hungary and in an International Comparison

79

83

86

89

92

Gyökerek és szárnyak

Az idei múzeumigazgatói értekezlet a kultúrpolitika által Alfa-terv néven meghirdetett modernizációs program eddig elért és a közeljövőben (el)várható eredményeit járta körül.

Már a helyszín kiválasztása is – a Millenáris műemlék gyáracsarnoka – a konferenciát szervező Országos Műszaki Múzeum témára és szimbólumokra való fogékonyságát dicsérte. A nagy levegőjű, erőteljes térben elhangzott határozott gondolatmenetek és energikus ajánlások szélesebb körű közzétételre érdemesek. Ezért gondolta a három múzeumi periodika szerkesztőbizottsága úgy, hogy szubjektív válogatásban osztozik a rendezvény hiány és a modernizáció fogalmakkal leginkább kifejezhető tartalmán.

Folyóiratunk az előbbit választotta témájául, két egymástól teljesen különböző előadás és előadó megjelenítésével. Egyikük kívülállóként fogalmaz meg talán nem annyira újszerű, de kétségtelenül fontos és lényeges megállapításokat aktuális bajainkról. Másikuk, több évtizedes muzeológusi múlttal a háta mögött, karakán elemzéssel jut el a finanszírozás lassú és túladminisztrált, helyenként nehezen érthető és értelmezhető, a megyei intézmények számára olykor hátrányos gyakorlatához. Ez az a pont, ahol találkozik a verseny és a közsféra egy-egy vezető beosztású képviselőjének mondanivalója. Boros András az előirányzatok késedelmes megérkezésében rejlő veszélyekre (kiszámíthatatlanság, megalapozatlan tervezés, kevésbé eredményes felhasználás), míg Petercsák Tivadar a színházakéhoz hasonló többszintű támogatási rendszer előnyeire hívja fel a figyelmet.

És mi az, ami még szerintük (és szerintünk is) hiányzik? A humán erőforrás, a fiatalok és a középgeneráció, a tárgyi eszközök, a méltó munkakörülmények, a folyamatos fenntartói oda-

figyelés, na és a normatíva. Kérdés, hogy a modernizáció hangzatos jelszavai, jó szándékú céljai és nem utolsósorban rég nem látott anyagi erőforrásai elegendőek-e ahhoz, hogy a taglalt hiányosságok enyhítésével a napi munkavégzést ösztönözzék, a muzeológusi közérzetet javítsák, és legfőképpen – Goethe örök érvényű bölcsességére utalva – gyökereket és szárnyakat adjanak a múzeumokba betérő fiatal nemzedéknek.

B. VARGA JUDIT

Még egyszer a regisztrációról és a jogszabályokról

A Múzeumi Közlemények 2004. évi számában a regisztrációval és a normatívákkal kapcsolatosan több vitacikk jelent meg, ezek közül az egyik hozzászólást kívánom kiegészíteni.

Cseri Miklós az 1997. évi CXL. törvény – sommás, de többek véleményét kifejező – minősítését követően hiányolja, hogy a törvény végrehajtásaként miniszteri rendeletek megalkotásának „sokasága” maradt el az életbeléptetés óta eltelt – pontosítanék – hat év alatt. (A törvény 1998. január 1-jén lépett hatályba.)

A törvény 100. §-a összesen tizenkét kormány- és huszonöt miniszteri rendelet készítésére ad felhatalmazást a múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények összességére vonatkozóan, illetve ezek között hét olyan rendelet van, amely a szabályozást összevonja a három területen.

A közgyűjteményekkel kapcsolatos és a volt főosztály feladatkörébe sorolt kormányrendeletek közül mindössze kettő nem készült el, de még e kettő közül is vitatott volt, hogy mennyiben közgyűjteményi feladat a műkereskedelemmel kapcsolatos kérdések rendezésének előterjesztése.

2000-ben jelent meg a muzeális intézmények látogatóit megillető kedvezményekről szóló rendelet (194/2000. [XI. 24.] számú kormányrendelet), és a rá következő évben a muzeális intézményekben folytatható kutatások szabályozását egybefogó másik (47/2001. [III. 27.] számú) kormányrendelet.

A többi felhatalmazás a könyvtárakat érintette, és ezek egy kivétellel el is készültek.

A miniszteri rendeletek körül a felhatalmazás sorrendjében a múzeumokra vonatkozott és elkészült:

- a kulturális javak védetté nyilvánításának részletes szabályai (3/2002. [II. 15.] számú NKÖM-rendelet);

- a kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályai (17/2001. [X. 18.] számú NKÖM-rendelet);

- a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályai (18/2001. [X. 18.] számú NKÖM-rendelet);

- a muzeális intézmények nyilvántartási szabályzata (20/2002. [X. 4.] számú NKÖM-rendelet);

- a továbbképzés rendszerét és követelményeit akulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról alkotott 1/2000. (I. 14.) számú NKÖM-rendelet tartalmazza (módosítva a 12/2002. [IV. 3.] NKÖM-rendeletben);

- a könyvtári, közművelődési, múzeumi, levéltári szakértői névjegyzéket a kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzék vezetéséről szóló rendelet tartalmazza (18/2000. [XII. 18.] számú NKÖM-rendelet);

- a muzeális intézményekben foglalkoztatottak munkaköreinek betöltéséhez szükséges képesítési feltételeket, illetve az e feltételek alóli felmentésre vonatkozó szabályokat tartalmazó rendelet 2002-ben született meg (11/2002. [IV. 13.] számú NKÖM-rendelet).

A muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről szóló miniszteri rendelet 1999-ben készült el, és a megbízásokat 2000-ben hagyta jóvá a miniszter (20/1999. [XII. 26.] számú NKÖM-rendelet).

Az időközben, 2001-ben megjelent, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (kihirdetve 2001. VII. 10-én) számos területen módosította nemcsak az előző törvényt, de a felhatalmazásokat is.

A két törvény közötti három évet folyamatos jogszabály-módosítási és törvény-előkészítési munka jellemezte, így a múzeumok szakmai normatíváit és a hasonlóan fontos ügyrendi szabályzatot nem sikerült előkészíteni. Ugyanakkor a jelenleg folyó vita is azt bizonyítja, hogy a szakmai normatíva szükségessége, illetve várható hatása az intézmények működőképességére, illetve azok fenntarthatóságára egyáltalán nem egyértelmű.

Ettől függetlenül a múzeumi szakma figyelmébe ajánlom a 10/2002. (IV. 13.) számú NKÖM-rendeletet, amely a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményeket foglalja össze, megítélés szerint jó módszertani példát nyújtva a társközgyűjteményeknek is.

Még három megjegyzésem lenne Cseri Miklós hozzászólásához. A működési engedélyek felülvizsgálata a szakmai főosztály irányításával megkezdődött, és ez nyilván elvezet az engedélyek kiadásának szabályozásához és a múzeumi név, cím, rang jogszabályi „levédéséhez”. A „stratégia” kifejezés lehet, hogy nem eléggé „kedvelt” még, de a lényeget tekintve nem vitatható, hogy több olyan program kidolgozása kezdődött meg, amely alapja lehet egy középtávú, európai kompatibilitású múzeumpolitikai koncepciónak. Végül, de nem utolsósorban a pontosan felsorolt jogszabályokkal szeretném elősegíteni az ugyancsak hiányolt jobb tájékozódást a még hatályos törvény alkalmazása érdekében.

KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI ERZSÉBET

ERZSÉBET SZENTPÉTERI KÓCZIÁNNÉ

The author reflects on Miklós Cseri's article in which he describes the law on museums, libraries and public education (CXL/1997). He pointed out that several executive laws and regulations were to be made, to complete the law. Since 1998 most of the regulations have been passed, and even the law was modified in 2001. The author lists some of the regulations that were made in accordance with these laws and makes some other comments in connection with Mr. Cseri's article.

Működési engedélyek és felülvizsgálatuk, avagy „így csináljuk mi”

Érdekesnek és hasznosnak tartom azt az eszmecserét, amely a Múzeumi Közlemények hasábjain folyik a múzeumok működésének szabályozásáról, engedélyezésük vagy regisztrációjuk lehetséges módozatairól, külföldi példák felsorakoztatásával és elemzésével. Őszintén remélem, hogy e rövid írással segíteni tudok a hazai szabályozás és a „hivatalos” gyakorlat jobb megismerésében, hogy az korrekten módon összevethető legyen a közölt külföldi példákkal és a már megjelent véleményekkel.

Magyarországon jelenleg a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény rendelkezik a történelem során felhalmozott és megőrzött kulturális javak védelméről, tudományos feldolgozásáról és közkinccsé tételéről. A megőrzés érdekében szabályozza az e javakkal kapcsolatos intézmények tevékenységét, és meghatározza az állam, az önkormányzatok és egyéb fenntartók feladatait, a szakmai és finanszírozási alapelveket. A kulturális javak védelmének törvényben meghatározott céljait elsősorban a muzeális intézmények hivatottak megvalósítani.

Kulturális javakat – a régészeti leletek kivételével – bárki birtokolhat és gyűjthet. A muzeális intézményekben azonban a fokozott védelem céljából a kiemelt értékek szabályozott, törvényes keretek között meghatározott, muzeológiai szempontú, tudományos alapú rendszerezése, tudományos és közművelődési célú felhasználása történik. Ezért muzeális intézmény alapítására, illetve muzeális intézménnyé nyilvánításra csak akkor kerülhet sor, ha a szakmai (anyagi, technikai) feltételek és ezzel a kiemelt értékek hosszú távú megőrzése és hozzáférhetősége biztosított. Ezt szolgálja a muzeális intézménnyé nyilvánításkor kötelezően előírt működési engedély, amelyet az illetékes miniszter ad ki, és amelynek betartását a szakminisztérium saját szakmai vizsgálatai és a szakfelügyelet útján ellenőrzi.

A működési engedély – azzal, hogy az intézmény legfontosabb meghatározó adatai között a gyűjtőkör és a gyűjtőterület megnevezését is

tartalmazza - egyben a szakmai tevékenység intézmények közötti elhatárolását, illetve összehangolását is szolgálja. Ez is egyik eleme azon erősségünknek, amelyet a magyarországi múzeumügy egységének szoktunk nevezni, és amelyre már a terület korábbi szabályozása során is törekedtek. Az engedély tartalmazza az intézmény elnevezését, fenntartóját, az ott nyilvántartásba vett kulturális javak tulajdonosát és a szakmai besorolást. A tulajdonos nevesítése rendkívül fontos, hiszen szigorú jogszabályi kötelezettségek címzettjéről van szó, és a fenntartó nem mindig esik egybe azzal.

A muzeális intézmények besorolásuk szerint hét szakmai kategóriába kerülhetnek, melyek megállapításánál a tudományos és gyűjteményi bázis a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt kap. A besorolást, a szakmai kategóriákat nem szabad valamiféle rangsorként felfogni, az egyes intézménytípusoknak más-más feladataik vannak. Eltérően a korábbi szabályozástól, a besorolás kifejezetten szakmai szempontú, nem függ a fenntartótól, tulajdonostól. Bármely fenntartásban, tulajdonban működő intézmény lehet bármilyen szakmai besorolással. Kivételt jelentenek az országos múzeumok, amelyeket törvény, vagyis az országgyűlés alapít, illetve nyilvánít azzá. Tehát szakmai besorolás alapján hétféle muzeális intézményt különböztetünk meg: ötféle múzeumot, valamint közérdekű muzeális gyűjteményeket és kiállítóhelyeket. A múzeumok, a gyűjtemények és a kiállítóhelyek jogi szempontú fogalmi meghatározása az 1997. évi CXL. törvényben tudományos muzeológiai alapokon és széles szakmai konszenzuson nyugszik, hiszen hétéves előkészítő munka során, szakmai egyeztető fórumokon fogalmazódott meg. Így elmondható, hogy a megfogalmazások mögött rejlő tartalmat, a szakmai követelményeket a múzeumi szakma önmaga szabta meg (nem kívülről erőltették rá).

A múzeum a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális in-

tézmény. Feladata a kulturális javak meghatározott anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése és restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállításokon és más módon történő bemutatása. A múzeum rendelkezik az e feladatok ellátásához szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel, megfelelő épülettel, szakirányú felsőfokú végzettségű alkalmazottakkal. A múzeum elnevezést hivatalosan csak a törvény alapján működési engedéllyel rendelkező múzeumok használhat-

ják. A múzeumi besorolású

intézmények között a gyűjtőkör és a gyűjtőterület vonatkozásában vannak eltérések, de a fent meghatározottaknak meg kell felelniük. Míg az országos szaktúzeumok, a terüle-

ti és a tematikus múzeumok bár-

mely tulajdonformában működhetnek, a megyei múzeumok fenntartói a megyei önkormányzatok. A megyei önkormányzatok számára a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény, valamint a helyi önkormányzatok és szerveik feladat- és hatásköréről született 1991. évi XX. törvény kötelezettségként írja elő a kulturális javak („muzeális emlékek”) gyűjtését - beleértve a régészeti leletmentések és megelőző feltárások végzését -, védelmét, őrzését, tudományos feldolgozását és bemutatását. E kötelező feladata ellátásáról a megye önkormányzata múzeumi szervezet fenntartásával gondoskodik, amelynek irányító intézménye a megyei múzeum. Feladata a megye területén - a szervezet részeként vagy azon kívül - működő muzeális intézmények munkájának összehangolása, valamint a közreműködés a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal területi feladatainak ellátásában. Ha a jogszabály nyomán a hazai múzeumok feladatait összességében átgondoljuk, egy logikus, szigorú rendszer körvonalazódik: az állam által a minisztériumok, illetve a megyei önkormányzatok költségvetésén keresztül fenntartott múzeumok közpénzből, kötelezően közfeladatot látnak el, gyűjtőkörük és gyűjtőterületük révén

A muzeális intézmények besorolásuk szerint hét szakmai kategóriába kerülhetnek, melyek megállapításánál a tudományos és gyűjteményi bázis a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt kap. A besorolást, a szakmai kategóriákat nem szabad valamiféle rangsorként felfogni (...)

lefedik az összes múzeumi szakágat és az ország egész területét. A többi muzeális intézmény részben ezt a kötelező feladatot segít ellátni, a gyűjtést teljesebbé tenni, illetve színesíti a múzeumi palettát.

A törvény általi szakmai besorolás múzeumokat követő szintjén a *közérdekű muzeális gyűjtemények* állnak. Gyűjteményük olyan tudományos vagy művészi forrásértéket képvisel, hogy a „köz”, a társadalom érdeklődésére tarthat számot, ezért a miniszter a megfelelő feltételek (rendezettség, nyilvántartás, a gyűjtemény által meghatározott szakember alkalmazása, biztonság, anyagi források) biztosítása esetén működési engedélyt ad számukra.

Ezek az intézmények feltételek hiányában nem tudják

– vagy nem is céljuk – a múzeumi alapfunkciókat egységesen és együtt ellátni (például csak egyféle gyűjteményt őriznek, gyarapítanak, nincs restaurátorműhely, műtárgyvédelmi szakember, adattár, kutatószolgálat stb.). Ilyenek jellemzően a tematikus szakgyűjtemények vagy az egyháztörténeti gyűjtemények.

A *közérdekű muzeális kiállítóhelyek* nem rendelkeznek jelentősebb nagyságú, darabszámú önálló gyűjteménnyel, általában egy személyhez, eseményhez, helyszínhez kötődő tárgyakat őriznek és állítanak ki, anyagukat alapvetően nem gyarapítják. Amennyiben a gyűjtemény rendelkezik muzeális értékkel, a társadalom számára megőrzendő, muzeológiai szempontból rendezett, nyilvántartásba vették, és a tulajdonos, fenntartó biztosítani tudja a hosszú távú megőrzést és a szakszerű bemutatást, a miniszter engedélyével jogosulttá válik a kulturális javak (például a régészeti lelőhelyek vagy jelentős épületek berendezéseikkel együtt történő) bemutatására. Közérdekű muzeális kiállítóhelyek jellemzően az emlékházak, az emlékparkok, a régészeti parkok, a kastélyok, a kúriák, a tájházak és a galériák. Ez a többi „magánérdekű” gyűjteménytől, kereskedelmi célú galériától megkülönböz-

tető „közérdekű” jogi kategória teszi lehetővé a szóban forgó intézményeknek, hogy – általában pályázati formában – állami, központi költségvetési támogatásban részesüljenek. Állami forrásokat kötelezően biztosítani kell. Állami, költségvetési támogatás csak a nyilvántartásban szereplő muzeális intézményeknek adható (lásd NKA, NKÖM, BM fejezeti forrásai, címzett és céltámogatások stb.). Ugyanakkor a közérdekű muzeális gyűjtemények és kiállítóhelyek anyagá-

nak kezelésére vonatkozóan is a múzeumokra érvényes elő-

írásokat kell alkalmazni, például az ezen intézmények nyilvántartásaiban szereplő tárgyak is korlátozottan forgalomképesek, cseréhez, leltári törlés-

hez, külföldi kölcsönzés-

hez stb. a miniszter engedélye (is) szükséges. A muzeális intézmény szakmai besorolásától függően a miniszter a működési engedély kiadását pénzügyi biztosíték adásához kötheti. Ellentétben a külföldi példákkal nálunk a jogszabályok nemcsak az úgynevezett nemzeti vagy állami intézményekre vonatkoznak, hanem minden muzeális intézményre.

A muzeális intézmények tehát részben kötelező (állami, megyei önkormányzati), részben önként vállalt (települési, alapítványi, magánstb.) feladatot látnak el. A Balázs György által ismertetett – a múzeumok regisztrációjára vonatkozó – külföldi példákhoz képest egy alapvető – szerintem pozitív – különbség van a magyar rendszerben: nemcsak azt határozza meg jogszabály, hogy milyen feltételekkel lehet múzeumot működtetni, hanem azt kötelezettségként elő is írja a közszféra számára. A magyar múzeumi rendszer sokszínű, de tiszta, világos intézményrendszer. A szabályozásban és a szakmai működés feltételeit illetően is elkülönül a többi kulturális intézménytől, nem működik hasonló normák szerint, mint például az arborétumok vagy a planetáriumok az Egyesült Államokban. Jobbnak látom a mi rendszerünkben, hogy a *szakmai és a jogi feltételek azonosak*, ezért nem

A magyar múzeumi rendszer sokszínű, de tiszta, világos intézményrendszer. A szabályozásban és a szakmai működés feltételeit illetően is elkülönül a többi kulturális intézménytől, nem működik hasonló normák szerint, mint például az arborétumok ... az Egyesült Államokban.

működtetném párhuzamosan az engedélyezést és a regisztrációt. Átvenni csak olyan rendszert érdemes, amely jobb, szakszerűbb, célravezetőbb és beilleszthető a mi viszonyainkba. Átvenném például – ha múzeumigazgató lennék – az angol-holland mintából a múzeum teljes tevékenységének áttekintését és a jónak bizonyult gyakorlat írásos múzeumi stratégiaként való megfogalmazását. Az NKÖM mint fenntartó – egyetértve az intézményvezetőkkel – ezt követelményként megfogalmazta, így az országos múzeumok nagyobb része mára már rendelkezik stratégiai tervekkel. A működési engedélyek időszakonkénti rendszeres felülvizsgálatát is szükségesnek tartanám. Szintén fontosnak ítélem egy szakmai normatíva-rendszer megfogalmazását és intézményesítését. Ezzel a rendelettel még adós az NKÖM (és a szakma). Megjegyzem, hogy az egykori Művelődési és Közoktatási Minisztérium – hosszas szakmai viták után – 1989-ben szétküldött az akkori múzeumfenntartó tanácsoknak egy normatíva-rendszert ajánlásként. A múzeumi etikai normák jogszabályi megerősítését is támogatnám. Ennek nyomai a jelenlegi ügyrendben is megtalálhatók, például a múzeumi dolgozók szakmai magán-tevékenységéről rendelkező részben.

A jelenlegi magyarországi múzeumi rendszer alapjai több mint fél évszázadosak. A rendszer korszerűsítése, a gazdasági, társadalmi viszonyoknak megfelelő alakítása időről időre megtörtént, legutóbb 1997-ben, illetve a régészet tekintetében 2001-ben. A működési engedélyek vonatkozásában az 1963-as törvényerejű rendelethez képest véleményem szerint sikerült tisztább képletet felállítani a tulajdonsemlegességgel és a múzeumi kategóriák fenntartóktól független, szakmai alapú meghatározásával. Az engedélyeztetési eljárás is nagyjából fél évszázados. Az 1997-es törvény nyomán – annak megfelelően – természetesen felül kell vizsgálni az összes működési engedélyt.

A magyarországi muzeális intézmények anyakönyve, illetve a statisztikai felmérések alapján jelenleg Magyarországon 840 engedéllyel rendelkező muzeális intézményt tartunk számon. Nem ismert azonban, hogy ezeket melyik új törvényi kategóriába lehet sorolni a működési fel-

tételek alapján, és sokszor az sem, hogy milyen fenntartói változások következtek be. Persze az adatváltozásokat a mindenkor jogszabályok alapján jelezni kellett volna a tulajdonosoknak-fenntartóknak, de sajnos azt nem mindig tették meg. Ezért a Múzeumi Főosztály munkatervet dolgozott ki a működési engedélyek felülvizsgálatára, valamint első lépésként a hozzá tartozó országos múzeumok alapító okiratait újította meg. (Alapító okirat csak a központi, illetve az önkormányzati költségvetésből működő intézmények számára kötelező.) A felülvizsgálatot megyénként végezzük úgy, hogy először a megyei szervezetbe tartozó intézményeket tekintjük át. Eddig három szervezetet vizsgáltunk felül, három megyében most folyik a munka. Természetesen a tervszerűen végzett felülvizsgálatokon kívül, azok közben a más ok miatt felmerült, sürgős módosítási ügyeket soron kívül intézzük. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tárgyalások, többfordulós helyszíni egyeztetések után többnyire helyre lehet tenni a dolgokat. A múzeumokkal való egyeztetéseket követően a fenntartókat tájékoztatjuk a működési engedélyekben bekövetkező esetleges változásokról, azok okairól, például hogy valamely korábbi múzeum miért kerülhet gyűjteményi kategóriába, vagy miért célszerű a továbbiakban kiállítóhelyként működtetni, illetve hogy milyen feltételeket kellene teljesíteni ahhoz, hogy megmaradjon a jelenlegi besorolás, vagy éppen az adott esetben célszerű átsorolás megtörténhessen. Ideiglenes működési engedélyt akkor szoktunk kiadni, ha esély van valamely feltétel teljesítésére. Például a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat intézkedési tervet fogadott el az egyes intézményekben szükséges feltételek megteremtésére, Pest megye Önkormányzata az ideiglenes működési engedélyek véglegesítése érdekében négy muzeológusi és két kiegészítő státust biztosított a múzeumi szervezetnek. Ez az ideiglenes működési engedélyt alkalmazó megoldás megfelelő lehet a Veres László hozzászólásában javasolt moratóriumnak (ha nem is öt évre).

Új működési engedélyek kiadásánál természetesen maradéktalanul próbáljuk érvényesíteni a jogszabályok által előírtakat. Tételes normakövetelmények híján a törvényi kategóriáknál

megfogalmazottakat fordítjuk át a gyakorlatra (az egyes kategóriákra szabott követelményeket a törvény meghatározza): a feladat ellátásához szükséges épület, szakemberek, költségvetés, kiállítás, látogathatóság és persze alapkövetelményként a gyűjteményi anyag muzeális (kulturális) értéke. Vizsgáljuk például az adott gyűjtemény jellegének és a gyűjtőkörnek megfelelő felsőfokú végzettségű szakember alkalmazását, a fenntartó által hivatalosan igazolt költségvetést, kiállítóhely esetében közművelődési szakember alkalmazását stb. Új működési engedély kiadásakor mindig megkérjük az adott megyei múzeum írásos szakvéleményét, amelyet rendszerint helyszíni vizsgálatot követően fogalmaz meg. Szükség esetén az országos szakfelügyelet vagy speciális szakértő is véleményezi a gyűjteményi anyagot, a helyszínt, a körülményeket. Az új engedély kiadásához, meglévő működési engedély módosításához, illetve muzeális intézmény megszüntetéséhez alkalmazott formanyomtatványt az 1997. évi törvény hatálybalépése után módosítottuk, a benne foglalt kérdéseket teljes körűvé tettük a szakmai működés feltételeit illetően, valamint részletes útmutatóval és jogszabályi hivatkozásokkal láttuk el. Az engedély természetesen vizsgavonásig érvényes.

A jelenlegi engedélyezési eljárást számunkra nehézkessé, az ügyfelek számára pedig hosszúvá teszi a két helyen – KÖH és NKÖM – történő ügyintézés, amit átmenetileg minisztériumi ügyrend szintjén, majd végleg miniszteri rendelet formájában rendezünk. Mindez persze csak az eljárás formai oldalát, nem a tartalmi kérdéseket érinti.

Befejezésül saját véleményként azt fogalmaznám meg, hogy a magyar múzeumi rendszer erős hagyományokon alapuló, egységes szakmai rendszer, amelynek jogi szabályozása is szigorú szakmai megfontolással történt. Mindenképpen érdemes átgondolni azt, hogy a gyakorlatban, az intézményrendszer működésében, az engedélyezési és felülvizsgálati eljárásokban mit kellene változtatni. A múzeumot nem tudományos értelemben kell újrafogalmazni, mert annak nem alapfeladatai, hanem a feladatokon lévő hangsúlyok változnak időről időre. E változásoknak kell megfelelni úgy, hogy az alapfeladatok közül az erőteljes hangsúlyváltások során semmi ne sé-

rüljön. Javaslom, őrizzük meg azt, ami jó, esetleg jobb, alkalmasabb is a mi viszonyaink közt, még európai összehasonlításban is, és bátran változtassunk azon, ami nem jól működik. Ne felejtjük el, hogy bár a múzeum nevet a törvény védi, rangot csak az intézmények tudnak kivívni maguknak.

HOLPORT ÁGNES

LICENCES AND THEIR REVISION – THAT IS HOW WE DO IT....

ÁGNES HOLPORT

The article fits into the series of discussions on the operation, authorisation and regulations of museums, citing Hungarian and foreign examples as well. The author gives an outline of the Hungarian regulations and the practice of authorising museums and museum-like organisations. Currently it is law CXL of 1997 on museums, libraries and public education that is applied in the case of cultural heritage and its preservation, protection, processing and presentation, and also in the case of institutions that are involved in these activities. The main tasks and basic financial and professional principles are laid down. The public collections like museums are the primary institutions, restricted and also authorised by law, which deal with our material and spiritual cultural heritage. As their aim is to preserve and utilise it in at present and in the future, the laws are rather strict, and each institution has to possess an authorisation or licence to be able to function. They have to meet several criteria and requirements and the licences are regularly revised. The authorisation clearly states the name, the scope of collection, the owners and shareholders, and its professional category, which is based on the type of collection and its field of activity. Professional requirements have been self-imposed by the museum world itself, and it is the Museum Department of the Ministry which is responsible for the issue and revision of museum authorisation.

A múzeumi majálisról

Múzeumok majálisa – hogyan tovább?

A *Múzeumi Közlemények* 2004/1. számában (5. p.) a szerkesztő „párbeszédre, közös gondolkodásra” hívja a folyóirat olvasótáborát a *Múzeumok majálisa* jövőjét illetően. Ezt megelőzően, május elején az NKÖM Múzeumi Főosztálya rövid kérdőívet juttatott el a rendezvényen részt vett intézményekhez. Ez a kettős indíttatás bátorít arra, hogy ne csupán arról a látszólag egyszerű gyakorlati kérdéstről szóljak, hogy hol és mikor legyen a 2005-ben tizedik alkalommal (remélhetőleg) megrendezésre kerülő majális, hanem kicsit általánosabban is megkíséreljek néhány tapasztalatot és tanulságot megfogalmazni. Úgy érzem, ezt azon a joga is megtehetem, hogy 1998 és 2002 között (tehát öt éven át) a Magyar Nemzeti Múzeum közművelődési főosztálya vezetőjeként a rendezvény egyik felelős szervezője voltam, azóta pedig „Az év múzeuma” pályázat programfelelőseként voltam-vagyok, folyamatos kapcsolatban a szervezést továbbra is kézben tartó egykori kollégáimmal.

Mikor?

Számomra ez a legegyszerűbben megválaszolható kérdés. 2004-ben lényegében egyetlen dolog tette – annyira, amennyire – indokoltá, hogy május elején került sor a majálisra: hazánk csatlakozása az Európai Unióhoz. Egyébként az ötlet megszületésétől kezdve nem volt kétséges, hogy ennek a rendezvénynek a Múzeumi Világnaphoz (május 18.) kell szorosan kapcsolódnia, hiszen a legfontosabb célja, hogy a tömegkommunikáció és a társadalom figyelmét a közgyűteményi és közművelődési tevékenység sajátos szimbiózisát megvalósító intézményekre, a múzeumokra irányítsa. Mégpedig rendszeresen, ismétlődve, könnyen és gyorsan beazonosítha-

tó időpontban. A válasz tehát (továbbra is): a május 18-ához legközelebb eső hétfőjén, ami 2005-ben május 15-16-ára esik.

Hol?

Ez már kissé nehezebb kérdésnek tűnik. A kérdőívben felvett mindkét megoldás (a Magyar Nemzeti Múzeum és környéke – a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és környéke) mellett és ellen lehet érveket felsorakoztatni. Magam is ezt kíséreltem meg a válaszadás előtt.

Egyik oldalról feltétlenül figyelembe kell venni, hogy a *Múzeumok majálisa* ötlete a Magyar Nemzeti Múzeumban született meg 1996-ban. Attól kezdve 2004 kivételével minden esztendőben a Múzeumkert és a Nemzeti Múzeum volt a helyszín. Igaz, az előző évben is veszélybe került, hiszen a tervek szerint már akkor elkezdődött volna a mélygarázs építése a Múzeumkertben, illetve világos volt, hogy a rekonstrukció keretében a fölépcső rendbehozatala is elkerülhetetlen lesz. Tudomásom szerint idén is csak azért került új helyszínre a rendezvény, mert úgy látszott, május elejére már felbontják a fölépcsőt, amely egyébként kezdettől fogva a színpad természetes nézőterét alkotta.

Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy ismereteim szerint a Magyar Nemzeti Múzeum vezetése – az épület rekonstrukciójának közelgő (?) befejezésével – szeretné visszaállítani a Múzeumkert korábbi jellegét, illetve történeti parkká alakítani azt. Ebben az esetben kétségkívül elmentmondásba kerülhet a történeti (emlék)park emelkedett hangulata és védett jellege a tömeget vonzó és megmozgató nagyrendezvénynel. Felmerülhet még a majális „áttelepítése” a Polack Mihály térre, ez viszont – úgy vélem – jelentősen növelné a költségeket, és a jelenleginél sokkal szerteágazóbb szervezési és engedélyeztetési munkát jelentene a szervezőknek.

Évek óta gondot jelent ezenfelül a parkolás megoldása (elsősorban a vidékről gépkocsival érkező kollégák számára), sőt – inkább azt mondhatnánk már – megoldatlansága. Hiszen jelenleg is fizetni kell az egész környéken a parkolásért (legalábbis szombaton déli 12 óráig), ennek a kiváltása ismét a szervezési költségeket növelné, így viszont az érintett kollégák és intézmények zsebére megy.

Másik oldalról a Magyar Mezőgazdasági Múzeum (Vajdahunyad vára) esetében az intézményi infrastruktúra ugyanúgy megvan, mint a Nemzeti Múzeumban. Talán a rendelkezésre álló terület is nagyobb, de kérdés, nem kell-e helyfoglalási díjat fizetni legalább a terület egy részén. A múzeumokból érkező gépkocsik parkoltatása talán könnyebben megoldható itt, és valószínűleg a nagyközönség is könnyebben le tudja tenni az autót a környéken. (Hozzá kell tennem: 2004-ben engem és másokat is azok közül, akikkel erről beszéltem, nagyon zavart az a tény, hogy a majálist egyik oldalról politikai szervezetek, másik oldalról pedig egy kirakodóvásár sátrai fogták közre.)

A szervezés tekintetében, amennyire tudom, voltak tisztázatlan feladatok és együttműködési problémák ebben az évben. Hiszen most is a Nemzeti Múzeum „csapata” volt a felelős, miközben egy másik intézmény általuk kevéssé ismert területén kellett kialakítani az infrastruktúrát és a működés feltételeit. Ez óhatatlanul okozott (és a jövőben is okozhat) súrlódásokat, átfedéseket, ugyanakkor lefedetlen területeket.

A válaszom tehát: a hagyományok jegyében azt tartanám célszerűnek, hogy – amennyiben a Nemzeti Múzeum és a Múzeumkert rekonstrukciója ezt lehetővé teszi, amit nagyon remélek – 2005-ben az eredeti helyszínen várja az érdeklődőket és a látogatókat a *Múzeumok majálisa*.

Kik?

Vagyis kik szervezzék? Remélem, elhiszik nekem, hogy nem az elfogultság beszél belőlem, ha azt állítom, a Nemzeti Múzeum közművelődési főosztályának csapata az elmúlt évtizedben (szintén) minden buktatóját, nehézségét megismer-

te egy ilyen méretű rendezvény szervezésének. Fokozatosan kialakult a múzeum munkatársainak azon szélesebb köre is, amely lelkesen és szívesen, valamint jelentős tapasztalatokkal vesz részt az előkészületekben, a lebonyolításban és az elkerülhetetlenül szükséges utómunkálatokban. Odaadásukat és eredményességüket a korábbi években a múzeumokban dolgozó kollégáktól érkezett köszönő-, elismerőlevelek, faxok és e-mailek sokasága bizonyította.

Ugyanakkor megfontolandónak és végiggondolandónak tartom, hogy a rendezvény bizonyos „egységeinek” kézben tartására, szervezésére, lebonyolítására külső vállalkozókat, cégeket lenne célszerű keresni. Elsősorban a sátrak, a színpadi és más technikai feltételek biztosítása terén gondolok erre, mert sok szervezési és főleg időigényes felügyeleti munkát kíván a helyi szervezőktől. De elképzelhető, hogy a színpadi és egyéb programok összeállításába vagy a népi kézművesek és árusok kiválasztásába is érdemes ezen a területen otthonosan mozgó szakembereket bevonni – még akkor is, ha a múzeumi kollégák ma már hihetetlenül széles körű ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkeznek.

Hogyan?

Finanszírozás

Tapasztalataim alapján meggyőződésem, hogy ez legalább olyan fontos, sőt fontosabb kérdés, mint az előzőek. Mindenki, aki az elmúlt évtizedben kapcsolatba került a majális szervezésével, tudja, hogy a legnagyobb bizonytalanságot mindig a finanszírozás mértéke és mikéntje képezte. Többféle megoldás érvényesült, de szinte minden esetben az volt a jellemző, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum mint a szervezést vállaló (és arra felkért) intézmény jelentős összegeket volt kénytelen megelőlegezni (olykor végül „le is nyelni”) a lebonyolításhoz. Emlékszem olyan évre is, amikor januárban szóbeli ígéret született az illetékes helyettes államtitkár szájából egy bizonyos összeg biztosítására vonatkozóan, végül azonban a tényleg megadott összeg ennél jóval kevesebb lett, és valamikor ősszel érkezett meg.

Tudom, hogy a pályázati és programfinanszírozás egész rendszerének problémájába ütközünk ezzel a kérdéssel, mégis az a véleményem, hogy – amennyiben a múzeumi szakma döntő többsége és a területért felelős minisztérium illetékes munkatársai egyaránt elismerik és vallják e rendezvény immár nélkülözhetetlen voltát – nem lehet bizonytalan pályázatokra bízni az anyagi hátteret. 2004-ben nem kis mértékben azért volt nagyon sikeres a majális, mert a korábinál több anyagi forrást biztosított az NKÖM, és – ha jól tudom – e ténnyről a szokásosnál hamarabb is nyilatkozott. Ezért azt látom a legcélszerűbbnek, ha már az éves költségvetés tervezésénél a majális (és az idejé jó tapasztalatok alapján hozzáteszem: a *Múzeumok éjszakája*) költségeinek döntő részét betervezik az NKÖM szakmai főosztályának biztos (és megvédett) kiadásai közé.

Reklám és propaganda

A majális előzetes ismertetésére, meghirdetésére éveken keresztül nem állt rendelkezésre anyagi forrás. 2004-ben szerencsére jobb volt a helyzet. Remélem, az idejé tapasztalatok minden illetékest meggyőznek arról, hogy érdemes és szükséges áldozni a rendezvény közhírré tételére. Ugyancsak sokat jelentett a kérdőív, a játék- és nyerési lehetőség, a póló (amelyet jó lenne a résztvevők számára is bevezetni) és minden olyan, ami tárgyi emléket biztosít a látogatóknak.

Legalább ilyen fontosnak ítélem, hogy a korábbi évek hagyományaihoz visszatérve a Múzeumi Világnap alkalmából legyen olyan jól szervezett és hatékony sajtótájékoztató, amelyen a minisztérium vezetői és a múzeumi terület illetékesei tájékoztatást adnak az előző év legfontosabb eredményeiről, terveiről, és ennek keretében essen szó a hagyományos majálisról is.

Legyen-e központi gondolat?

A múzeumoknak elküldött kérdőíven szereplő kérdésre az a válaszom, hogy már van ilyen. Egyrészt az ICOM minden évben témát javasol a

Múzeumi Világnapra, amelyet itthon elég kevésbé használunk ki. Másrészt – és ezt gondolom a fontosabbnak – évek óta igyekszünk hirdetni szakmai körökben és a nagyközönség számára is, hogy a Múzeumi Világnaphoz legközelebb eső hétvégén mindig *Múzeumok majálisa* várja az érdeklődőket, s annak megnyitóján mindig sor kerül az ugyancsak hamarosan tízesztendős múltra visszatekintő „Az év múzeuma” pályázat eredményhirdetésére és díjkiosztására. Meggyőződésem, hogy ennél fontosabb és hatásosabb központi gondolatra nincs szükség, ennél jobb eszköz a múzeumok tevékenységének széles körű megismertetésére és népszerűsítésére alig van. Talán csak még egy: népszerű, élvezetes és jól reklámozott kiállítások rendezése.

Hiszem, tudom, nem vagyok egyedül azzal a meggyőződéssel, hogy az 1990-es évek közepétől alulról és felülről egyszerre (lassan, de egyre erőteljesebben) kibontakozó tendenciák meghozzák gyümölcsüket, a magyar múzeumok és muzeális intézmények ismét olyan népszerűek és látogatottak lesznek, amilyenek egy más történelmi-társadalmi korszakban voltak, csak most sokkal inkább azért, mert szépet, érdekeset, tanulságosat és szórakoztatót (is) kínálnak a nagyközönségnek. Gondolom, ez mindannyiunk közös célja, ezt szolgálja az immár hagyománynak tekinthető *Múzeumok majálisa* is.

DEME PÉTER

A Magyar Földrajzi Múzeum csak az elmúlt két évben szerepelt a múzeumi majálison, ezért nem mondhatnám, hogy túl nagy tapasztalatunk lenne e téren, de remélem, e rövidke idő alatt szerzett élményeink is segíthetik a további munkát. Ami számomra igazán feltűnő különbséget jelentett a két helyszín között, az a rendezvényt látogató közönség összetétele, nyitottsága. A tavalyi évben mint abszolút kezdők nem tudtuk, mire számítsunk. Kellemes meglepetés volt, hogy a látogatók igen nagy része már ismerte legalább névről intézményünket. A gyerekeknek, illetve felnőtteknek készített totót néha ketten alig győztük javítani, a nagy érdeklődésnek köszönhetően. Majd kétszáz ingyenes belépőt és még ennél is

több térképet osztottunk ki játékosainknak. Nagy örömünkre szolgált, hogy a játékosok nagyobb része gyerek volt.

Az idei év egy kicsit más volt. Sokan nem ismer-tek még minket (sajnos még az Érdről jöttek sem) a látogatók közül. Csak nagy nehézségek árán tudtuk őket európai uniós játéunkba bevonni. A látogatók többsége nézelődött vagy vásárolt. Kérdőív és közvélemény-kutatás nélkül persze felelőtlenség ilyet állítani (és a Paálné Patkó Györgyi által elvégzett felmérés sem igazolja állításomat), de az idei közönségünk nagy része valószínűleg nem járt még a múzeumi májálison, s nem tartozik a gyakori múzeumlátogatók közé. Ami persze nem baj, hiszen a májális célja lehetne az eddig kiállításokra ritkán vagy egyáltalán nem járó emberek múzeumokba csábítása, új látogatóközönség kialakítása.

Mindkét helyszín rendelkezik előnyökkel, illetve hátrányokkal, döntés csak a rendezvény céljának pontos meghatározása esetén lehetséges. A Nemzeti Múzeum kertjében rendezett májális a rendszeres múzeumlátogatók részére jelent nagyobb vonzerőt, így itt őket tudjuk bővebb információval ellátni programjainkról, kiállításainkról. A Városliget inkább a múzeumok megismertetéséhez, a múzeumlátogató közönség bővítéséhez nyújt segítséget intézményünknek.

MÁCSAI ANETTA

HUNGARIAN MUSEUMS' DAY - HOW TO GO ON?

PÉTER DEME - ANETTA MÁCSAI

The future of the successful Hungarian festival "Múzeumok májálisa" has been discussed on several forums and the author who has been involved in its organisation and establishment since the beginning, shares his experiences and ideas on the issue. In 2005 it will be the tenth occasion when the festival is organised. The first question raised is when exactly it should be held - the easiest and most practical date is the weekend closest to the International

Museum Day in May. A more delicate issue is the venue of the event, as in most cases it has been the premises of the National Museum and this tradition will be possibly continued, although some problems like parking space should be tackled. Responsibilities and tasks of the organisation should be made clear at the beginning. Certain tasks of management, organisation and implementation can be outsourced, although most of the work is done by experienced, competent museum professional of the National Museum. Probably, the most important and sensitive area is the question of funds and sponsorship, as high-quality programmes and circumstances cannot be realised without sufficient finance and that is also the case in advertising and publicity. The last issue is a focal idea or topic for the event, which is in this case its tradition and the "Museum of the Year" annual competition and its prize-giving ceremony held on the Museum Day. This successful event helps bring together the public and the museum world, as close as they used to be.

BOROS ANDRÁS

Intézményi stratégiaalkotás – alternatívák*

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma kezdeményezésére és finanszírozásában 2004 nyarán tanácsadói munka keretében került sor a minisztérium felügyelete alá tartozó múzeumok átvilágítására. Az elemzések a minisztérium által megadott tematika alapján készültek. A vizsgálat során a tanácsadók az intézmények vezetőivel együttműködve összeállították az intézmény feladatainak listáját, rangsorolták a feladatokat, áttekintették a meglévő feladatstruktúrát, számba vették a jelenlegi működés természetes jellemzőit, értékelték a működés során felhasznált erőforrásokat, hozzárendelték egy-egy tevékenységhez, illetve a tevékenységek között felhasználás arányában osztották fel. Az erőforrás-felhasználási mérleg és a felállított tevékenység rangsorának összevetése alapján javaslatokat dolgoztak ki bizonyos tevékenységek elhagyására, egyes funkciók kiszervezésére, egyes feladatok ellátási módjának átszervezésére, egyszóval az intézmény működésének racionalizálására. Tanácsadóként több országos intézmény átvilágításában vettem részt, az itt szerzett tapasztalatokat, az intézményi stratégiaalkotásban felhasználható információkat az alábbiakban foglalom össze.

A múzeumi tevékenység erőforrásai és az egyes erőforrások általános jellemzői

A múzeumi tevékenység végzéséhez szükséges erőforrásokat különféle szempontok szerint lehet csoportosítani, és az egyes csoportok jellemzőit meghatározni.

A jelen összefoglalásban alkalmazott sorrend önkényes, és nem az egyes erőforrások fontossági sorrendjét jelenti. Fontossági sorrend felállítása esetén elegendő lenne az egykor oly népszerű könyv címére utalni: *Rengeteg pénz* (Wodehouse 1981).

A humán erőforrás

Az intézmények humán erőforrás-helyzetét a hiány fogalmával lehet leginkább jellemezni. Létszámhiánnyal küzdenek, állandó, illetve sokszor növekvő feladataikat egyre kevesebb szakemberrel látják el. Alacsonyak a bérek, a közalkalmazotti státusból is adódóan kicsi a mobilitás, a minőségi cserék száma alacsony. A hiány fogalmkörébe tartozik, hogy hiányzik a teljesítmény mérése és értékelése, a munkaidő kihasználásának mérése és nyilvántartása nem megoldott. A mobilitás és a minőségi cserék hiányával összefüggésben az intézmény dolgozóinak életkor szerinti összetétele kedvezőtlen, néhány intézmény-nél a fiatal és a középgeneráció szinte teljesen hiányzik. Mindez néhány éven belül a tevékenység folytatásához szükséges intézményi szintű tudás meglétét veszélyezteti.

Ma talán még nehezen értelmezhető a humán erőforrásban lévő versenyelőny fogalma, de valójában a látogatókért, a „múzeumi piacért” folyó küzdelemben a kreativitás, a naprakész szaktudás, a korszerű módszertan ismerete, a múzeumok életét befolyásoló marketing- és informatikai készségek jelentősen segíthetik vagy akadályozhatják az adott intézmény működését.

* Az írás előadás változata a 2004. október 27-29. közötti országos múzeumigazgatói értekezleten hangzott el.

Ingatlan vagyon

Az intézményi erőforrások kétarcú része az ingatlan vagyon. Az ingatlanok determinálják az üzemeltetési költségeket, mely üzemelési költségek az intézményi (az esetleges rekonstrukció nélküli) költségvetés akár 20–25 százalékát is kitehetik. Az ingatlan kora, állaga és architektúrája meghatározza a közüzemi, karbantartási napi működtetési költségeket; az ingatlanok állagából és műemléki státusából adódó

felújítási, rekonstrukciós feladatok pedig jelentős többletfeladatokat rónak a múzeum menedzsmentjére, a finanszírozás „kijárásán” túl.

Az ingatlanok jellege sokszor szinte kizárja, jelentősen korlátozza vagy gazdaságtalanná teszi az alternatív hasznosítást. Az intézmények gazdálkodásában súlyos gondot okoz az állagmegővésre fordítható források hiánya. A rekonstrukciós programok befejezését követően az intézmények nem tudják folyamatos karbantartással, kisebb felújításokkal megőrizni a rekonstrukcióval elért állagot, így a rekonstrukciós ciklusok közötti „lepusztulás” tovább növeli a rekonstrukció forrásigényét.

Tárgyi eszközök

A tevékenység támogatását szolgáló tárgyi eszközök vonatkozásában a folyamatos mennyiségi és minőségi hiány jellemző. Az intézmények állandó lemaradásban vannak a különféle ügyvitel-technikai, információtechnológiai berendezések, kutatást támogató eszközök, a napi munkavégzést segítő berendezések műszaki színvonalát és mennyiségét tekintve. Az eszközbeszerzés egy része a pályázati finanszírozás csatornáin keresztül valósulhat meg, ami viszont a fejlesztések intézményi szintű összehangoltságát csökkenti.

Intézményfinanszírozás

Az intézmények finanszírozását tekintve megállapítható, hogy a közvetlen vagy közvetett költségvetési finanszírozás jellemzően meghaladja a 95 százalékos mértéket. A közvetlen költségvetési finanszírozás alapvetően bázisszemléletű. Az intézmények nem tudnak pénzügyileg alátámasztott középtávú terveket készíteni. Az éves költségvetési kereteket az intézmények késve

ismerik meg, így az egyes előirányzatok felhasználása kampányszerűvé válhat. Súlyos problémát jelent, hogy az alaptevékenység egy részének finanszírozása a pályázati rendszer felé toldott el. A pályázati források keresése, a pályázatok „gyártása” és az elnyerés

menedzselése ma már a múzeumi tevékenység szerves részévé vált, egyre nagyobb energiákat és időt lekötve.

Az intézmények ugyanakkor nem rendelkeznek a saját működésük racionalizálásához szükséges forrásokkal, és a pályázati rendszer általában nem kínál erre megoldást.

A múzeumi tevékenység sajátossága a növekedési kényszer

Az átvilágítások során szinte minden intézménynél egyfajta növekedési kényszer volt érzékelhető, mely még inkább kiélezi az erőforráshelyzet ellentmondásait, felerősíti a problémákat.

A növekedési kényszer az alábbi négy kérdéskör kapcsán fogalmazódott meg leggyakrabban:

- gyűjteménygyarapítás,
- gyűjteményszelekción,
- közkinccsé tétel,
- gyűjteménybefogadás.

A gyűjteménygyarapítás és -feldolgozás elemzése során megállapítható, hogy a gyarapodáshoz képest a feldolgozás sokszor többéves, néhány eset-

Az ingatlanok jellege sokszor szinte kizárja, jelentősen korlátozza vagy gazdaságtalanná teszi az alternatív hasznosítást.

ben évtizedes késésben van. A feldolgozás és a gyarapítás közti távolság finanszírozási, szervezési problémákat jelez, felveti a kérdést: sikerül-e valaha is feldolgozni az állományt, van-e program a feldolgozásban meglévő lemaradás csökkentésére? A gyűjteménygyarapítás célja a tárgyakban rejlő információ megőrzése.

Alapvető kérdésként merül fel, hogy vajon jelenkorunk tárgyait is meg kell-e őriznünk, vagy elegendő az információk tárolása.

Ezen kérdéskörrel szorosan összefügg a *gyűjtemény szelekciójának, megőrzésének*

kérdése. Van-e gyakorlati alternatívája a feldolgozást követő tárolásnak?

Vannak-e kivezető utak? Mit kezd az intézmény az új információ

már nem jelentő másod-, harmad-, ötöd- stb. példányokkal? Mondhatjuk-e egy adott téma kapcsán, hogy további gyűjtést nem igényel, és erre hivatkozva elzárkozhatunk-e tárgyak befogadásától? Van-e szelektációs program?

Az intézmények jelentős részében gyűjtemény-szelektációs program nem állt rendelkezésre, az ez irányú követhető „legjobb gyakorlat” hiányzik.

A múzeumi tevékenység a külvilág, a látogatók számára a közkinccsé tétel során jelenik meg. Ma az intézmények egy részénél a bemutatott múzeumi és a gyűjteményi tárgyak aránya a kettő-öt százalékot sem éri el. Az arány mértéke mellett a problémát jelzi az állandó kiállítások megújításának gyakorisága és az időszakos kiállításokon szereplő múzeumi tárgyak száma is. A klasszikus bemutatás mellett az elektronikus formában hozzáférhető múzeumi tárgyak csekély aránya is a hozzáférés gondját jelzi.

Az intézmények egy részénél a korábbiakban létrejött és mások által gondozott *gyűjtemények befogadása* jelent speciális problémát. Különösen jellemző ez a műszaki múzeumokra, ahol az állami tulajdonban lévő nagyvállalati háttér megszűnésével a korábbi vállalati fenntartású gyűjtemények új gazdára „leltek”, anélkül hogy

a befogadó intézmények a szerzemény mennyiségi, minőségi áttekintésével illeszteni tudták volna azt a meglévő gyűjteményeikhez.

A fenti sajátosságok egy olyan helyzet kialakulását eredményezik, mely az intézmények terület-, létszám-, eszköz- és finanszírozási igényének folyamatos bővülésével jellemezhető. Ez a növekvő eszköz- és finanszírozási kényszer és igény áll szemben a költségvetési finanszírozás legfeljebb reálérték-megőrzést biztosító képességével vagy

rosszabb esetben a csökkenő reálértékű finanszírozással.

Ez a feszítő ellentmondás még inkább kiélezi a kérdést, hogy

mit, hogyan és miért tegyünk bele a képletes Noé bárkájába, hogyan előzhetjük meg a süllyedést, mit kell tenni, ha süllyedni kezd a bárkánk.

A mit és hogyan őrizzünk meg, azaz a gyűjteménytervezés témaköre izgalmas és szerteágazó kérdés,¹ elvezet az intézményi stratégiaalkotás megkerülhetetlen feladatához.

Az üzleti szférában már jó 20-25 éve elkezdődött a stratégiai menedzsment szemléletének térnyerése. Ezen megközelítésmód szerint a vállalatoknak meg kell fogalmazniuk saját küldetésüket, definiálniuk kell jövőképeket. A küldetésük betöltését szolgáló, a jövőkéjük realizálását elősegítő stratégiai programok ki kell hogy terjedjenek a legfontosabb működési területekre. A stratégiai szemlélet szerves része a célok megvalósulásának folyamatos ellenőrzése és a stratégia folyamatos fejlesztése. Mindez a vállalati szférában nem tervezési reszortfeladat, hanem

Alapvetések az intézményi stratégia megalkotásához

Az üzleti szférában már jó 20-25 éve elkezdődött a stratégiai menedzsment szemléletének térnyerése. Ezen megközelítésmód szerint a vállalatoknak meg kell fogalmazniuk saját küldetésüket, definiálniuk kell jövőképeket. A küldetésük betöltését szolgáló, a jövőkéjük realizálását elősegítő stratégiai programok ki kell hogy terjedjenek a legfontosabb működési területekre. A stratégiai szemlélet szerves része a célok megvalósulásának folyamatos ellenőrzése és a stratégia folyamatos fejlesztése. Mindez a vállalati szférában nem tervezési reszortfeladat, hanem

¹ Az American Association of Museums által 2002 novemberében szervezett kollokvium összefoglalója, amely a webcímen érhető el.

A nonprofit szféra szereplői egyre inkább felismerik, hogy az üzleti szférában szokásos fogalomrendszerek jelentős része a nonprofit területeken is alkalmazható, sőt alkalmazandó.

a vállalat vezetésének és működésének egésze során érvényesülő szemlélet.

A stratégiai menedzsment e szemlélete a nonprofit szférában is mind nagyobb teret nyer. A nonprofit szféra szereplői egyre inkább felismerik, hogy az üzleti szférában szokásos fogalomrendszerek jelentős része a nonprofit területeken is alkalmazható, sőt alkalmazandó. Az erőforrások megszerzéséért folytatott harc, az erőforrás-felhasználás hatékonysági követelményei mind a nonprofit intézményeken belül, mind pedig társadalmi kapcsolataikban egyre gyakrabban megjelennek. Ez alól a tendencia alól a költségvetési intézményként működő múzeumok sem vonhatják ki magukat, a stratégiai menedzsment szemlélete az egyes intézmények vezetésében is megjelenik előbb-utóbb, vagy már az „ajtón kopogtat”.

Az ezen alapuló vezetés irányába történő elmozdulás első lépése az intézmény jövőképe, stratégiájának a megalkotása. A stratégiaalkotás részletes környezetelemzést igényel, amely átfogja az intézmény külső és belső, szervezeti helyzetét is.

A külső környezet elemzésének ki kell terjednie a versenytársak meghatározására, a demográfiai helyzetre, a szabadidő-eltöltési szokások alakulására is. Versenytársaknak tekinthetők mindazon intézmények, amelyek az intézmény által is megszerezhető, elérhető forrásokért versyeznek, és/vagy a potenciális látogatók részére kínálnak szabadidő-eltöltési alternatívát. E versenytársi szemléletből adódik, hogy néhány intézmény nem elégszik meg a saját látogatói kikérdezésén alapuló információkkal (*visitor research*), hanem időt, energiát fordít az intézményt elkerülő magatartásának megismerésére is („*non visitor research*”; Reussner 2003).

A külső és a belső elemzések célja az erősségek és a gyengeségek feltárása, a kitörési pontok feltérképezése, a veszélyhelyzetek felismerése. A külső környezet elemzése kiterjed az érintettek (*stake holder*) elemzésére is. Az érintettek közé soroljuk például az adott intézmény tevékenysége által érintett önkormányzatot, polgármestert, a helyi sajtót, az intézmény mellett működő alapítványt is. Nem könnyű megállapítani az érintettek körét; általában érintettnek tekint-

jük azokat, akiknek a véleményét ismerni akarjuk.

A belső környezet elemzése az intézményi erőforrás jellemzőivel, illetve a növekedési kényszerrel kapcsolatos részben leírtakra is kiterjedhet. Az így megszerezhető és rendszerezett információk jelentik a stratégiaalkotás alapját.

A stratégiaalkotás fárasztó, idő- és költségigényes, konfliktusokkal terhelt folyamat, melynek során nem szabad elfeledkezni arról, hogy nincs általános, mindenki számára elfogadható stratégia.

Fontos annak hangsúlyozása, hogy csak a tulajdonos/fenntartó által elfogadott, finanszírozható stratégia alkalmazása hozhat eredményeket. A fentiek figyelembevételével kialakított, „kikínlódott” stratégia a megvalósításból remélhető/adódó eredményeken kívül önmagában is értéket jelent a szervezet számára, erősíti a vezetés kohézióját, a belső együttműködést. A kialakított stratégia határozza meg az intézményen belüli erőforrás-elosztást, az alkalmazott szervezeti és működési modellt, valamint tükröződnie kell a teljesítménymérési és -osztózási rendszerben is.

A stratégiaalkotás múzeumi intézményi gyakorlatában ezen kérdésekre adandó válaszok rövid időn belül megkerülhetetlenné válnak. A felkészülést már tegnap meg kellett kezdeni...

Irodalom

WODEHOUSE, PELHAM GRENVILLE

1981 Rengeteg pénz. Budapest: Európa.

REUSSNER, EVA M.

2003 Strategic Management for Visitor Orientated Museums. *The International Journal of Cultural Policy* 9(1):95-108.

SETTING UP AN INSTITUTIONAL STRATEGY – ALTERNATIVES

ANDRÁS BOROS

The Hungarian Ministry of Cultural Heritage initiated a general revision of museums belonging to its authority. Surveyors analysed and ranked the objectives and tasks of the museums, reviewed the existing structure of tasks, assessed available resources and prepared proposals towards the better management of the institutions. The proposal included issues like which activities should be given up, which functions could be outsourced, in what way certain tasks could be performed in order to improve the general efficiency of the institution management. In the development of an institutional strategy several factors have to be taken into account, of which the article gives an brief outline. Museum activities require different resources. The survey revealed several problematic areas in terms of human resources, mostly related to the insufficiency of young, motivated museum professionals with an up-to-date training and expertise. The other decisive factors are real estate, infrastructure and movable property which could be best described as insufficient in quality and quantity alike, mostly due to financial problems. Museum activities have their own special characteristics like the tendency and urge to expand, but it also raises the question of the necessity to enlarge, select, acquire and dispose of the collections. The analyses provide a fundamental framework to define the individual museum strategies, and the most important issue is to promote and encourage strategic management.

PETERCSÁK TIVADAR

Működési feltételek, finanszírozás a megyei múzeumokban Heves megyei példa*

A Heves Megyei Közgyűlés 2004. október 29-én tárgyalta a *Heves Megyei Múzeumi Szervezet középtávú fejlesztési stratégiáját*. A koncepció összeállítása során végzett helyzetelemzés és az utóbbi évek tapasztalatai alapján szeretnék a címben szereplő témakörrel beszélni.

Az észak-magyarországi régió belül, de az ország megyei múzeumi szervezetei között is *sajátos, egyedi helyzet jellemzi a Heves Megyei Múzeumi Szervezetet*. Ugyanakkor általánosítható megállapításokat és *megoldási javaslatokat is tehetünk* az utóbbi évtized tapasztalatai alapján.

A Heves Megyei Közgyűlés a Megyei Múzeumi Szervezet keretében biztosítja a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről szóló 1997. évi CXL. törvényben meghatározott feladatok ellátását. *A hálózat három múzeumból és hét kiállítóhelyből áll. Az egri Dobó István Vármúzeum megyei intézmény társadalomtudományi és művészeti gyűjteményekkel, a szervezet gazdasági, műtárgyvédelmi és adminisztratív központja. A gyöngyösi Mátra Múzeum területi múzeum; országos jelentőségű természettudományi gyűjteménnyel és várostörténeti, vadásztörténeti kollekcióval rendelkezik. A hatvani Hatvany Lajos*

Múzeum területi múzeum jelentős 20. századi képzőművészeti gyűjteménnyel. Hét kiállítóhelyet üzemeltetünk: Eger – Gárdonyi Géza Emlékmúzeum, Telekessy Patikamúzeum, palóc népművészeti kiállítás, egykori megyei börtönépület; Heves – kiállítóhely, kispánai vár és tájház, parádi palóc ház. A rendszerváltás előtt tizennyolc intézményből álló szervezetből az 1990-es évek elején nyolc – elsősorban helyi érdeklődésre számot tartó – tájház és kiállítóhely a települési önkormányzatok fenntartásába került (lásd 1. táblázat).

Intézményeink az elmúlt öt évben magas színvonalon végezték a működési engedélyekben rögzített feladatokat, megyénk meghatározó kulturális intézményei, és fontos idegenforgalmi vonzerőt jelentenek. A szakmai eredmények részletezésétől eltekintve ki kell emelnünk, hogy a Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiállításait évente 500-600 000 látogató keresi fel, a Dobó István Vármúzeum pedig a több mint 400 000-es látogatószámmal évek óta az ország leglátogatottabb múzeuma.

A kiállítások mellett munkatársaink minden múzeumban szerveznek kiegészítő foglalkozásokat a diákság számára, és folyamatosan működnek

1. táblázat. A Heves Megyei Múzeumi Szervezet intézményeinek látogatottsága, 2002–2003 (fő)

Év	Dobó István Vármúzeum	Mátra Múzeum	Hatvany Lajos Múzeum	Kiállítóhelyek	Összesen
2002	468 642	104 288	3676	43 297	619 903
2003	433 847	86 175	2277	45 247	567 546

* Az írás előadás változata a 2004. október 27–29. közötti országos múzeumigazgatói értekezleten hangzott el.

a múzeumbaráti körök. A Dobó István Vármúzeumban minden évben megszervezzük az általános iskolások *vártáborát*, és évente 30 000 ember vesz részt a *Végvári Vigasságok* történelmi fesztivál programjain. 2002-ben, az egri várvédelem 450. évfordulóján nagy érdeklődés kísérte az országos vetélkedőt, az ostromjáték előadását és a sokszínű programot kínáló *Egri Vár Napját*, melyet azóta is évente megrendezünk.

A látogatóbarát múzeumi fejlesztési program révén a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Gazdasági Minisztérium támogatásával 2002–2003-ban jelentősen javultak a Dobó István Vármúzeum lehetőségei a közönség érdeklődésére számot tartó rendezvények szervezésére és a látogatók tájékoztatására. Színpad épült a várban, kialakítottuk a diákfoglalkoztató-történelmi játszóházat, és történelmi játszótér létesült. Modernizáltuk az információs hálózatot, a tárlatvezetők történelmi ruházatban jelennek meg. Komoly idegenforgalmi vonzerőt jelent a vár megújult ágyúparkja, a kazamatákban megjelenő hang- és fényeffektusok és a nyári hétvégeken rendezendő történelmi őrsváltás.

A szakmai díjakkal – például a Dobó István Vármúzeum részére megítélt „Az év múzeuma 2001” címmel – is elismert eredményekkel ellentétben

állnak a fenntartó Heves Megyei Közgyűlés által biztosított költségvetési feltételek.

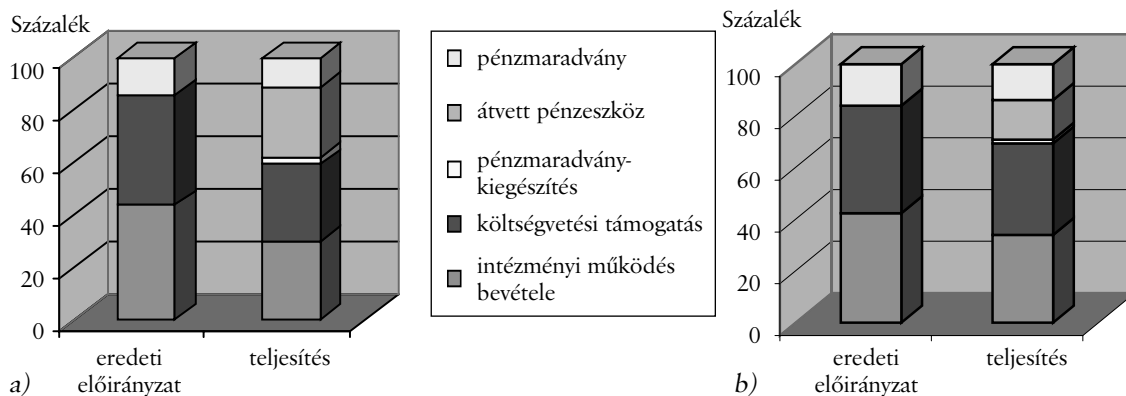
A Heves Megyei Múzeumi Szervezet finanszírozási struktúrája az elmúlt öt évben sem változott. A Heves Megyei Önkormányzat még 1996-ban több mint harminc százalékkal csökkentette a múzeumi szervezet költségvetési támogatását. Így amíg 1994-ben az összköltségvetésen belül 74 százalékos volt a fenntartói támogatás aránya, addig 2002-ben ez 29 százalékra csökkent, és ezzel együtt 71 százalékra nőtt az intézményi saját bevétel és a célfeladatokra átvett külső támogatások aránya. Ugyan 2003-ban 35–65 százalékra módosult ez az arány, és így is szembeálló a fenntartói támogatás alacsony szintje (lásd 2. táblázat).

Ha néhány más megyei és állami múzeum *eredeti* költségvetési előirányzatát vizsgáljuk 2002–2003-ban, akkor is feltűnő eltéréseket tapasztalhatunk a fenntartói támogatás és az intézményi bevételek tekintetében.

Megállapítható, hogy Heves megyében az intézményi bevételek az átvett pénzeszközök nélkül is minden évben meghaladják a fenntartói támogatás arányát. A 2003-as kiragadott más megyei példák 6,5–21,5 százalékos saját bevételével szemben a Heves Megyei Múzeumi Szerve-

2. táblázat. A bevételek megoszlása a Heves Megyei Múzeumi Szervezetben, 2002–2003 (százalék)

	2002			2003		
	eredeti előirányzat	módosított előirányzat	teljesítés	eredeti előirányzat	módosított előirányzat	teljesítés
Intézményi működés bevétele	44	31	30	42	36	34
Költségvetési támogatás	42	30	29	42	33	35
Pénzmaradványkiegészítés			3			2
Átvett pénzeszközök		27	26		16	15
Pénzmaradvány	14	12	12	16	15	14
Összesen	100	100	100	100	100	100

1. ábra. Bevételek. a) 2002. évi adatok, b) 2003. évi adatok

zet költségvetésében 52 százalékos az intézményi bevétel aránya (lásd 3. táblázat).

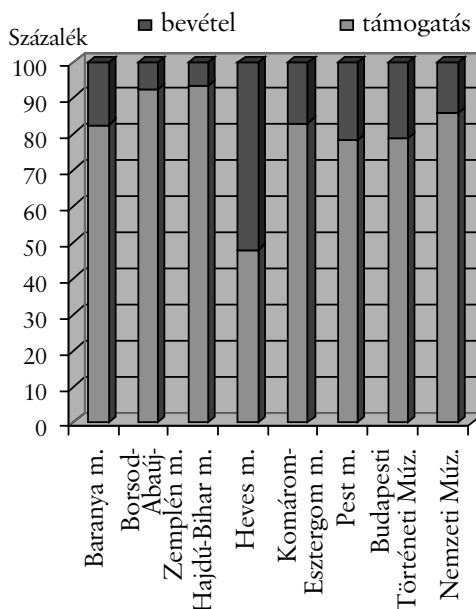
Belépőjegy-bevételeink országos viszonylatban is egyedülálló nagyságrendet mutatnak. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2002-ben végzett felmérése szerint a százhusz legfontosabb állami és önkormányzati múzeum belépőjegyekből származó bevétele 794 millió forint volt, amiből Heves megye 113 millió forinttal, vagyis 14 százalékkal részesedett. Ebben az évben megyénk múzeumait 619 903 látogató kereste fel, a fenti múzeumok 5 870 464 látoga-

tójának 10,6 százaléka. Az adatok önmagukért beszélnek, s ezek ismeretében különösen szembetűnő a Heves Megyei Múzeumi Szervezet évek óta jellemző alulfinanszírozottsága.

Míg az 1990-es évek első felében a költségvetési támogatás fedezte a személyi juttatásokat és járulékaikat, addig 1998-tól már a béreknek csak a 73–80 százalékát biztosítja. Így a Heves Megyei Múzeumi Szervezet intézményeinek kell „megtermelni” a hiányzó béreket, a járulékokat és minden fenntartási-üzemeltetési költség fedezetét. Ezen belül kilencven százalékban a Dobó

3. táblázat. A költségvetési támogatás és az intézményi működési bevételek aránya néhány megyei és állami múzeumnál, 2003 (százalék)

	Támogatás	Bevétel
	aránya	
Baranya megye	82,66	17,34
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	92,29	7,71
Hajdú-Bihar megye	93,47	6,53
Heves megye	47,96	52,04
Komárom-Esztergom megye	83,18	16,82
Pest megye	78,45	21,55
Budapesti Történeti Múzeum	79,00	21,00
Nemzeti Múzeum	86,00	14,00

2. ábra. A költségvetési támogatás és az intézményi működési bevételek aránya néhány megyei és állami múzeumnál, 2003

4. táblázat. A Heves Megyei Múzeumi Szervezet intézményeinek összehasonlító adatai, 2003 (százalék)

Kiadások	Eger	Gyöngyös	Hatvan	Összesen
Személyi jellegű kiadások	80,3	16,7	3,0	100,0
Járulékok	80,7	16,3	2,9	99,9
Dologi kiadások	83,4	13,1	3,5	100,0
Felújítások	100,0			100,0
Beruházások	99,5		0,5	100,0
Bevételek				
Intézményi működési bevételek	91,6	8,3	0,1	100,0
Költségvetési támogatás	63,4	29,4	7,1	99,9
Átvett pénzeszközök	95,7	2,2	2,1	100,0
Pénzmaradvány	100,0			100,0

István Vármúzeum hozza a bevételeket, s biztosítja a többi intézmény számára is a működés alapfeltételeit (lásd 4. táblázat).

A belépőjegyek árát évente emeljük, és a mellékelt összehasonlító táblázat szerint szinkronban vagyunk más múzeumokkal (lásd 5. táblázat).

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy a 194/2000-es kormányrendeletből következő hétféligi ingyenesség a Heves Megyei Múzeumi Szervezetnél tizenkétféligi forintos éves bevételkiesést eredményez. Az egri várban szervezett különféle történelmi programokkal, turistacsoportok számára rendezett exkluzív produkciókkal, fogadásokkal próbáljuk tovább növelni a bevételeket. Ennek ellenére költségvetésünkben évek óta nem tervezhetők a szakmai kiadások. Ezek fedezete csak az év közbeni esetleges külső támogatásokkal és pályázatokkal biztosítható. Így azonban a szakmai munkák év eleji tervezése leg-

többször illuzórikus, és nem teszi lehetővé a korszerű és kiszámítható munkavégzést, valamint a műtárgyak állagvédelmét, a gyűjtemények raktározási körülményeinek megfelelő szinten tartását és fejlesztését (lásd 6. táblázat).

Minden évben visszatérő probléma a körülbelül 13 000 m² alapterületű intézményhálózat működési-fenntartási költségeire tervezhető alacsony összeg. Év elején nagyon kevés a kiadási szerkezeten belül a dologi költségek aránya: 2000-ben 18, 2002-ben 14, 2003-ban 11 százalék. Az év végi teljesítéskor csak a célfeladatra átvett pénzeszközök javítják az arányt, 2002-ben 29, 2003-ban pedig 35 százalékra.

Ugyan évről évre emelkedik az intézményi saját bevétel, és nagyarányú átvett pénzeszközökkel rendelkezünk, de az utóbbiak nem fordíthatók üzemelési-fenntartási kiadásokra, így az év elején eleve alultervezett dologi kiadások fedezetét

5. táblázat. Felnőttbelépőjegyek ára a megyében és néhány más múzeumban, 2002-2004 (forint)

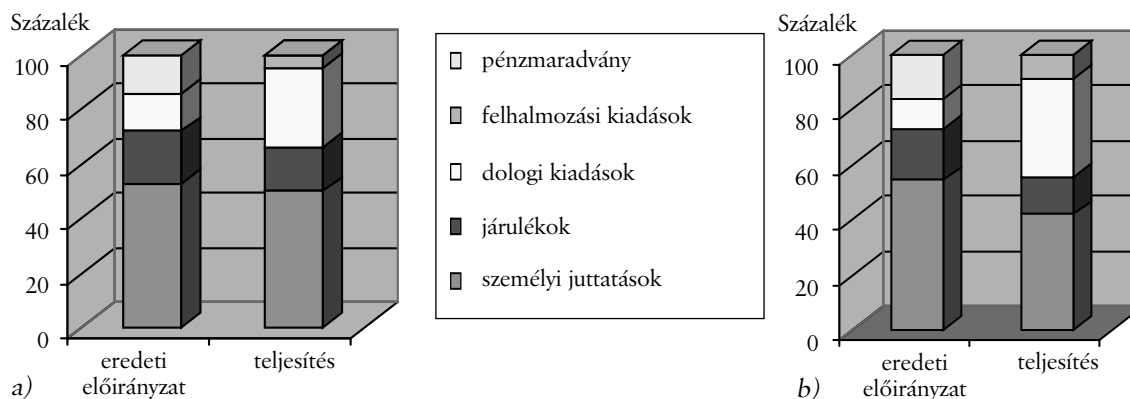
Év	Dobó István Vármúzeum	Mátra Múzeum	Hatvany Lajos Múzeum	Budapesti Történelmi Múzeum	Magyar Nemzeti Múzeum	Kovács Margit Múzeum Szentendre	Herman Ottó Múzeum
2002	500	400	100	600	600	400	400
2003	600	460	120	700	800	550	400
2004	800	500	140	800	-	600	400

6. táblázat. A kiadások megoszlása a Heves Megyei Múzeumi Szervezetben, 2002–2003 (százalék)

	2002			2003		
	eredeti előirányzat	módosított előirányzat	teljesítés	eredeti előirányzat	módosított előirányzat	teljesítés
Személyi juttatások	53	48	50	54	45	42
Járulékok	19	16	16	19	15	14
Dologi kiadások	14	32	29	11	30	35
Felhalmozási kiadások		4	5		10	9
Pénzmaradvány	14			16		
Összesen	100	100	100	100	100	100

évek óta csak az év végi pótelőirányzat vagy az átvett pénzeszközökből történő megelőlegezés biztosíthatja. Ez az utóbbi években 11–13 millió forintot tett ki. 2003-ban már nem is volt annyi átvett pénzeszköz, amiből átmenetileg fedezhetjük volna a hiányt. A megelőlegezett összeget a fenntartó a következő év elején eddig visszapótolta, de 2004-ben ez már csak egy jelentős szakmai összeg elvonásával történt meg. Egyre súlyosabb probléma, hogy a nagy látogatottságból következő elhasználódást a karbantartási lehetőségek szűkössége miatt nem tudjuk folyamatosan megszüntetni. A múzeumi dolgozók munkakörülményei sok esetben nem megfelelőek, a munkaszobák egészségügyi festésére egy évtizede nincs anyagi fedezetünk. Összességében a fenntartói alulfinanszírozottság miatt kényszerhelyzetben vagyunk: növelnünk kell

a bevételeket, hogy „betömködjük” a működés-fenntartás érdekében a költségvetési „lyukakat”, ami a fenntartó kötelessége lenne. Nem tudjuk a bevételt arra fordítani, amire kellene: a komfortosabb közönségforgalmi feltételek megteremtésére, a muzeológiai, műtárgyvédelmi, tudományos és közművelődési munka fejlesztésére. Amennyire előnyös, hogy a Dobó István Vármúzeum egy kiemelkedő történelmi emlékhelyen, az egri várban működik, ez komoly felújítási és folyamatos karbantartási problémákat is felvet. Az állami tulajdonú és a Kincstári Vagyoni Igazgatóság által kezelt, a megyei múzeum révén a Heves Megyei Önkormányzat úgymond ingyenes használatában lévő objektum rekonstrukciója – a mindenkori gazdasági helyzet függvényében – hol nekilendül, hol leáll. Sokszor még a fenntartó hivatal vezetőinél is „összekevered-

3. ábra. Kiadások. a) 2002. évi adatok, b) 2003. évi adatok

nek” a vár mint műemléki objektum és a múzeum mint kötelező megyei feladat anyagi vonatkozásai. A műemléki helyreállításra biztosított pénzeszegek negatívan érintik a múzeumi működési-fenntartási igények megítélését.

Színezi a sajátos helyzetet Eger, Gyöngyös és Hatvan önkormányzatainak hozzáállása a területükön lévő múzeumok működtetéséhez. Egy-egy kiállítás, turisztikai-idegenforgalmi jellegű rendezvény, esetleg pályázati önrész biztosítása esetén

számíthatunk anyagi támogatásukra, de a működési-fenntartási gondok kezelé-

sévelkapcsolatos kérdéseink eddig nem találtam meghallgatásra.

A jelenlegi költségvetési kondíciók mellett hosszú távon nem

biztosítható az intézmény-

hálózat működtetése és a törvény-

ben előírt kötelező megyei múzeumi feladatok ellátása. A dologiak és a szakmai feladatok alulfinanszírozottságának megszüntetése érdekében változtatásra van szükség a költségvetés szerkezetében és a bevételi források arányában. Megoldást az alábbiak jelenthetnek:

- A megyei önkormányzat emeli a fenntartói támogatás összegét; ismerte az önkormányzat bevételi lehetőségeit és a városoktól átvett oktatási intézmények fenntartási kötelezettségeit, ennek alig van reális esélye.

- Amennyiben nem növelhető jelentősen a fenntartói támogatás összege, akkor az egyéb közművelődési területekhez (könyvtár, megyei művelődési központ, színház) hasonlóan a múzeumok székhelyi települési önkormányzatainak rendszeres működési támogatása, a közös finanszírozás jelenthet megoldást. Ezt indokolja az a tény, hogy a megyénkben lévő múzeumok nemcsak megyei, hanem helyi értékeket is őriznek, kiállításai és programjai révén pedig nemcsak a térség, hanem az adott település számára is idegenforgalmi vonzerőt jelentenek, a helyi lakosságnak és diákságnak pedig kulturális szolgáltatást nyújtanak. A közös fenntartásra vonatkozóan más megyékből is

hozhatunk példákat. (A települések azért nem jelentkeznek támogatóként, mert a törvény a megyék kötelező feladataként írja elő a múzeumi funkciók biztosítását.)

- Amíg a béreket és bér jellegű kifizetéseket törvények, illetve rendeletek szabályozzák, addig a működtetési-fenntartási költségek és a szakmai munka pénzügyi hátterének biztosítását semmilyen normatíva nem írja elő, és nem teszi kötelezővé. Ezért nélkülözhetetlen az év-

tizedek óta magunk előtt görgetett múzeumi normatíva kidolgozása és elfogadtatása.

- Jó külföldi példák vannak arra is, hogy az állam és a gyűjtemények, múzeumok tulajdonosai a költségeket megosztva

finanszírozzák az intézményeket. Ilyen például, hogy

a béreket és a járulékokat, valamint a szakmai feladatokat közvetlenül vagy közvetett módon (például a régió keresztül) az állam, az intézmények fenntartási-működési költségeit pedig az önkormányzatok biztosítják.

- Az államtól a megyékhez leosztott jelenlegi fejkvóta szerinti finanszírozás helyett célszerűbb lenne a színházakéhoz hasonló többszintű finanszírozás, amely révén az önkormányzatok a múzeumoknak nyújtott támogatás arányában számíthatnak a központi költségvetési kiegészítésre.

- A nagy látogatottságú múzeumokat negatívan érinti a 194/2000. számú kormányrendeletből adódó bevételkiesés. Az állami fenntartású múzeumok állandó kiállításai ingyenessé tételének kompenzálásához hasonlóan ez esetben is felvethető az anyagi ellentételezés kérdése, különösen akkor, ha a múzeumok alaptevékenysége kerül veszélybe.

- Természetesen a megyei múzeumoknak is keresni kell az ésszerű működési kereteket és megoldásokat. Némely kiállítóhely, gyűjtemény eredményesebben működhet a települési önkormányzat fenntartásában. Heves megyében most veszi át Heves város a helyi gyűjteményt,

[...] a fenntartói alulfinanszírozottság miatt kényszerhelyzetben vagyunk: növelnünk kell a bevételeket, hogy „betömjük” a működés-fenntartás érdekében a költségvetési „lyukakat”, ami a fenntartó kötelessége lenne.

és tervezzük a községi tulajdont képező kisanai vár működtetésének átadását a településnek. Továbbra is élni kívánunk a differenciált jegyáremelés eszközével, és újabb bevételeket hozhatnak az egri várban és a gyöngösi Orczy-kastélyban történő fejlesztések. Így nemcsak új kiállítások nyílhatnak, és nagy tömegeket vonzó rendezvényeket szervezhetünk, de a közönségkapcsolatok szélesítésének új lehetőségeivel is élhetünk. Ezeknek a bevételeknek azonban nem a fenntartó megyei önkormányzat hiánykezelését kell szolgálniuk, hanem a muzeológiai-szakmai feladatok hatékony és korszerű módszerekkel történő ellátását.

CONDITIONS OF OPERATION AND FINANCING IN COUNTY-LEVEL MUSEUMS HEVES COUNTY

TIVADAR PETERCSÁK

The middle-term development strategy of Heves County Museum Organisation is just being discussed by the county assembly. This report has been compiled on the basis of the development strategy and the realities of the past few years. The Heves County museum network belonging to the organisation is made up of three museums and seven other collections. The financial, administrative and conservation centre of the organisation is the István Dobó Castle Museum in Eger, which has been the number one museum in Hungary in terms of the number of visitors per year for a while. The museums in the county have been doing their best to set up interesting exhibitions and attractive complementary activities for the public: camps, festivals, workshops, educational events etc. Although the institutions have been profiting from different competitions, sponsorship and development programmes and so they were able to improve several areas, the financing structure has not been changed to their advantage so far, which led to underfinanced maintenance and operation. Revenues and expenditure are discussed and illustrated with several statistics.

The problems of financial and structural nature are listed and presented with an outline of suggestions which might be the solutions or the right way of addressing the problems.

MaDok-háló: szöveg és mintázat*

Írásomban két megközelítésből szeretnék a kortárs kulturális és társadalmi jelenségek vizsgálatára, feldolgozására és nyilvánossá tételére kialakított MaDok-program és a MaDok-hálózat felépítéséről, működéséről és lehetőségeiről beszélni. A szöveg első felében (*A háló etnográfia* címmel) elsősorban a hálózat leírása, bemutatása lesz a fő csapásvonal, míg a második részben (*Az etnográfia hálójában*) inkább elméleti, módszertani megfontolások, illetve példák kerülnek terítékre. Tehát egyrészt szeretném röviden bemutatni, hogy mi történt eddig, miként is fest a rendszer, másrészt próbálnék kedvet csinálni az együtt gondolkodáshoz, megmutatni, hogy melyek a rendszer működésében rejlő, kiaknázásra váró lehetőségek.

A háló etnográfiaja – a szöveg

A MaDok-program a kortárs kulturális és társadalmi jelenségek elsősorban muzeológiai eszközkészlettel (gyűjtés, dokumentálás, megőrzés, feldolgozás) történő megközelítésére kialakított nyilvántartási és információs rendszer, továbbá a kutatást és a tájékozódást előmozdító tudományos fórum. Nem egy új múzeum, hanem egy erre a célra fejlesztett, interneten keresztül hozzáférhető virtuális hely, amelyet vállalkozó kedvű, érdeklődő muzeológusok, kutatók, egyetemi hallgatók és oktatók tölthetnek meg tartalommal, kívülről pedig bárki hozzáférhet, aki tudatosan rákeres, vagy csak véletlenül ráakad. Ezt a helyet Fejős Zoltán kezdeményezésére és elgon-

dolásai alapján¹ a Néprajzi Múzeum honlapján alakítottuk ki,² és a továbbiakban is a múzeum gondoskodik az üzemeltetésről és a frissítésről, a kívülről és belülről érkező adatok, ötletek és kezdeményezések alapján.

A hely – leírás

A MaDok on-line felületének kialakításakor a könnyű hozzáférés, továbbá a világos, bővíthető és alakítható struktúra megteremtése egyaránt lényeges szempontnak számított. A Néprajzi Múzeum kezdőlapján található (a MaDok-füzetek borítójáról ismert) MaDok-logótól induló látogató nemcsak a program és a hálózat működésével kapcsolatban olvashat összefoglaló, tájékoztató szövegeket, hanem a jelentkezéshez és az adatszolgáltatáshoz szükséges információkat, le- és kitölthető nyomtatványokat is megtalálhatja az oldalon.

A MaDok-program hálózatként való működésének egyik legfontosabb segédeszköze a *Kutatói adatlap*.³ Ez olyan „helyben” kitölthető és elektronikusan továbbítható on-line adatlap, amelynek segítségével a hálózathoz csatlakozó, együttműködő intézmények kutatói az adatszolgáltatást végezhetik. Az elküldést követően, az e-mailként megérkező adatok alapján folyamatosan épül fel és bővül a MaDok-adatbázis.

A weboldal szerkesztése során a közvetlen elektronikus adatátvitelen és a kereső hozzáféréseken túl a működéssel kapcsolatos információszolgáltatás, a tudományos funkció kialakítása és

* Az írás előadás változata a néprajzos muzeológusok *Múzeum és tudományos kutatás* című éves konferenciáján (Mezőkövesd, 2004. szeptember 29.-október 1.) hangzott el.

¹ A koncepcióról lásd Fejős 2003a; 2003b.

² Lásd www.neprajz.hu/madok/index.html.

³ Lásd www.neprajz.hu/madok/madok.php.

betöltése is szerepelt a szempontok között. E tekintetben a kutatások tervezéséhez ad segítséget egy válogatott, elméleti, módszertani és empirikus példákat is felvonultató, magyar és nemzetközi szakirodalmi lista, letölthető rtf formátumban. Ugyancsak idetartozik a program kiadványának (MaDok-füzetek) ajánlója, a linkek és az aktuális információk listája, amelyek a továbblépéshez, a kitekintéshez kínálnak lehetőséget.

A MaDok-programhoz kapcsolódó internetes oldal működésének lényege, hogy a használók szokásaihoz idomuljon, és könnyen használható, praktikus segédeszközzé váljon, továbbá lehetőséget nyújtson a kutatások tervezéséhez, a tudományos együttműködés legkülönbözőbb formáinak kialakításához.

A hálózati működés lehetőségei

Ahhoz, hogy MaDok-program betölthesse tervezett funkcióját – hogy bárhonnán, bárki számára elérhető információs csatorna és tudományos fórum lehessen –, szükséges a résztvevők tényleges együttműködése. A közös munka első lépése a *kutatási adatlapok* kitöltése és elküldése, hiszen csak ezek alapján van lehetőség az adatbázis feltöltésére, ami az eddig beérkező adatokkal már megkezdődött, és egyelőre a Néprajzi Múzeum belső honlapján működik, külső hozzáférés nélkül. Ahhoz, hogy érdemben megjelenhessen a nyilvánosan hozzáférhető adatbázisok mellett, több kutatás leíró, elemző és keresőadataira van szükség. Hiszen csak így válik láthatóvá, hogy melyek azok a területek, ahol például közös kutatásra van lehetőség, vagy melyek azok a legfontosabb elméleti és módszertani kérdések, amelyekről beszélni kell és érdemes: Mi történt eddig? Merre tovább? Az ilyen vagy ehhez hasonló kérdések megválaszolására csak anyagismeret alapján van lehetőség.

Mégis, az eddig beérkező nyilatkozatok és adatlapok, illetve az együttműködő intézmények és egyéni kutatók témamegjelölései alapján két fontos észrevétel már megfogalmazható: egyfelől a forrásgyűjtői és/vagy kutatási témakörök megadásával kapcsolatban, másfelől az intézményi

és az on-line logika összeillesztésének lehetőségeiről.

A folyó vagy lezárt *kutatási témák*, illetve a javasolt kutatási témakörök megjelölésénél jól látható, hogy a kutatók tág, általában több témakör lefedésére is alkalmas kategória megfogalmazására törekedtek – mint amilyen például az életmód –, amely fogalmak elé leginkább földrajzi szűkítők kerültek. Ez egyrészt érthető, hiszen egy most tervezett, esetleg még a pályázatok beadása előtt álló kutatásnál vagy egy összetett gyűjteményszerkezetű, regionális intézmény esetében az a jó stratégia, ha a kutatók olyan fogalmat találnak, amely alá a legtöbb adat és tevékenységi forma besorolható. Ugyanakkor egy nyilvántartási rendszer és információs bázis felől nézve a „kereső” fejével is érdemes gondolkodni; ha például valaki arra kíváncsi, hogy melyik intézményben, milyen módszerek és dokumentálási elvek alapján foglalkoznak tizenévesek városi térhasználati szokásaival vagy az olvasás körülményeinek, mindennapi praxisának átalakulásával, vagy elzárt, elnéptelenedő falvak lakosságának öregeedésével, az egyedül élő idős emberek helyhez és tárgyakhoz való kötődésével, vagy a testfestés, a tetoválás és a testékszerek viselésének motivációival, esetleg egyetemi kollégiumokban élő fiatalok étkezési szokásaival, akkor ebben az esetben az életmód kategóriája nem ad elégséges eligazítást a kereső számára. A felsorolt témák mindegyike besorolható az életmód tág – sok esetben teljesen megfoghatatlan – kategóriájába, mégsem fedik pontosan azt, amit a kutatás az adott társadalmi vagy kulturális jelenségről feltárt, összegyűjtött, dokumentált, kiállított és publikált. Tehát a témaszűkítés és -pontosítás a tervezett és a lezárt kutatások esetében egyaránt fontos, és ez az elv általánosabb elméleti, módszertani következtetések irányába is továbbvezet.

A második észrevétel az *intézményi és az on-line logika* összeillesztésében rejlő lehetőségek felismerésével és kiaknázásával kapcsolatos. A Madok-hálózat életre hívásakor alap gondolat volt az on-line hozzáférés kialakítása: ezzel a Néprajzi Múzeum nemcsak egy ma korszerű médium használatbavétele mellett tette le a voksát, hanem egy olyan rendszer kialakítására is

törekedett, amely a vesződésektől mentesítve lehetőséget biztosít a gyors hozzáférésre, közvetítésre, tájékozódásra. Ezt a helyzetet írta körül – véleményem szerint találóan – Rékai Miklós az „akadálymentesítés” kifejezésével. Egészen hétköznapi megfogalmazásban: nincs utazási és postaköltség, minimálisra csökkenthető a bürokrácia (és a papírhasználat), a módszeres keresés és a céltalan lődörgés egyaránt megvalósítható, a virtuális barangoló beleshet más intézmények kutatásai, módszerei, kérdésfeltevései és vívódásai mögé. A szakmán kívüli külső szem beláthat abba, hogy milyen kortárs témák jelennek meg néprajzi, antropológiai, kultúrtörténeti kutatásokat végző intézmények palettáján, az avatott belső szem pedig tájékoztatást és segítséget kaphat saját kutatói és forrásfeldolgozó munkájához. Egy ilyen vagy ehhez hasonló rendszer azokat a sokszor említett gazdasági/gazdálkodási, esetleg a távolságból vagy elzártságból adódó kapcsolattartási nehézségeket segíthet feloldani, amelyek egyébként az éves muzeológusi konferenciák örökös, visszatérő, meg nem oldott problémái közé tartoznak, miszerint: nincs pénz, nincs kapacitás vagy kellő információ egy adott feladat elkezdéséhez, befejezéséhez vagy megvalósításához. Úgy gondolom, hogy a MaDok-hálózat felfogható úgy is, mint a nagyon különböző lehetőségekkel és adottságokkal rendelkező, kultúra- és társadalomtudományos kutatást végző intézmények közötti „akadálymentesítés” egy lehetséges formája. Nyilván nem old meg minden intézményi gondot – ezt nem is lehet várni –, de annak, aki felismeri a rendszerben rejlő lehetőségeket, mindenképpen segítséget adhat a múzeumi kutatómunkához.

Az adatbázis beüzemeléséhez és feltöltéséhez azt kértük az együttműködő intézmények kutatóitól, hogy körülbelül tíz évre visszamenően tekintsék át adattárjuk és gyűjteményeink „adott jelenre” vonatkozó kutatásait, és erről készítsék el – a *Kutatási adatlap* kitöltésével – a leíró, elemző és keresőadatokat. Ez első körben talán nagyobb munkát ró a partnerintézmények kutatóira, de ezután egy olyan rendszerezett információhalmaz birtokába juthatunk, amely – egy internetes kereső segítségével – nemcsak szabadon csoportosíthatóvá, hanem átláthatóvá is te-

szi a közelmúlt fontosabb kutatási témaköreit, módszereit és eredményeit. Ezt követően az adatszolgáltató muzeológus, kutató számára a naprakész információk megadása minimális pluszmunkával (kis túlzással a Ctrl+C, Ctrl+V billentyűk használatával) jár, hiszen a folyó és lezárt kutatásoknak minden intézményben van nyilvántartásuk, dokumentációjuk vagy egyéb írásos beszámolóanyaguk. A MaDok-hálózat on-line felülete ezeknek az információknak az elhelyezésére teremt lehetőséget, egy praktikus, adatbázisba fordított formában.

Az etnográfia hálójában – mintázat

A kulturális és tudományos közegben felépített új rendszerek mindig lehetőséget teremtenek az e kereteken túlmutató kérdések árnyalására, a kultúráról alkotott tudományos megjegyzéseink finomítására, általánosabban: a társadalomtudományos gondolkodásmód szeleteinek, fogalmi és módszertani lehetőségeinek gyakorlatorientált, praxison keresztüli újragondolására. A MaDok-programra vetítve: a hosszú távú működés lényege, hogy elmélet, gyakorlat és módszer kapcsolata elválaszthatatlan egységet alkosson, az anyagfeldolgozás együtt járjon az anyagon túlmutató elméleti/módszertani következtetések levonásával, és a következtetések alkalmazásával.

Az alábbiakban először kutatás-módszertani és fogalmi kérdések irányába kanyarodom, majd hazai és nemzetközi múzeumi példák segítségével próbálok néhány inspiratív ötletet vázolni.

Módszertani reflexiók

A Madok-program működésének talán egyik legnagyobb lehetősége az empirikus és teoretikus gondolkodásmód jelen idejű összekapcsolása, a múzeumi kutatómunka önreflexiója, hiszen a kortárs muzeológiai gondolkodás számára nemcsak a múzeumba kerülő tárgy, hanem a forrásdokumentáció mikéntje, a kutatásmódszertan, a feldolgozás fogalomkészlete és a következtetések is fontos részét alkotják a kutatómunká-

nak; a tárgy nem választható el ettől a kulturális, tudományos és intézményi kontextustól. Ez a megközelítés leginkább két szféráról való tudatos gondolkodást igényel: az egyik az empiria kérdése, a másik pedig a fogalomhasználatban rejlő lehetőségek újragondolása.

Az *empíria* a néprajzi/antropológiai kutatások egyik kulcsfogalma, az intézményesülés, a más társadalomtudományoktól való megkülönböztetés központi kategóriája – és mint ilyen a legtöbb problémát és evidenciát magában foglaló megközelítési mód. Anélkül, hogy összefoglalnám a néprajz/antropológia empirikus módszerekkel (leginkább a terepkutatással) kapcsolatos, az elmúlt húsz-harminc évben lezajlott főbb diskurzusait és változásait, szeretnék néhány olyan pontra rámutatni, amely a múzeumi intézményrendszert közvetve vagy közvetlenül is érintette. A legfőbb változást a terep helyének újragondolása hozta: ez azt jelenti, hogy olyan helyek váltak érdeklődés tárgyává – legtöbbször magától értetődő módon –, ahol korábban néprajzkutatók nem végeztek hasonló gyűjtő- és dokumentálótévékenységet. Így kerülhet egy városi játszótér, egy varrónő ruhatára, egy megszűnő hajógyár, egy egyetemi kollégium vagy akár egy idősek otthona is górcső alá, de ugyanígy maga a múzeumi gyűjtemény is lehet a tudományos kutatás terepe és tárgya. A megközelítéshez szorosan kapcsolódik, hogy a régi, „hagyományos” terepeken is alapvető változást jelent a tárgyhatalom társadalmi dimenzióinak átrendeződése: a tárgygazdagság, a tárgyaktól való megváltás mikéntje vagy az újrahaznosítás lehetősége, ami aztán szorosan összefügg a válogatási elvek újragondolásával is.⁴

A kutatási terep, a kutatási tárgy – az empirikus valóság – változása és átalakulása hatással van a kérdések, a válaszok, a módszerek és eljárások tudományos kereteire – az empirikus kutatás eljárásaira. A terep, a kutatás, a dokumentáció, az információ, a múzeumi tárgy és a múzeumi gyűjtemények feldolgozásának változó lehetőségei és körülményei, a kulturális reprezentáció tartalmi és formai jegyeinek szüntelenül alakuló, sa-

játos világa olyan új, diszkurzív tér kialakítására teremt lehetőséget, amelyben a múzeumok szerepe újrafogalmazható.⁵ Ez az úgynevezett másfajta empiria, továbbá a kortárs jelenségek felé fordulás semmi esetre sem jelenti a múzeumok történeti forrásanyagának figyelmen kívül hagyását, viszont jelentheti a gyűjteményekről való tudatos, reflexív gondolkodást, a gyűjteményfejlesztés során egy sokrétűbb szempontrendszer figyelembevételét.

A fenti megközelítési mód viszont egyenesen vezet a *fogalomhasználat* kérdéseire. Már utaltam a túl általános kategóriák alkalmazásában rejlő nehézségekre, illetve a kutatási témakörök homogenitását visszatükröző fogalomhasználat veszélyeire. A kutatási témakörök kisebb egységekre bontása és a fogalmi pontosítás nemcsak egy gördülékenyen működő, jól használható adatbázis kialakításához fontos, hanem a felszínre kerülő tudományos kérdések körültekintő, módszeres megfogalmazásához, az együttműködések tervezéséhez és megvalósításához is. A jelenkori társadalomtudományos térben az eltávolodás az átfogó, szintetizáló kép megrajzolásától nem jelenti a kutatás tárgyának feladását. A szétszedés (mint a kutatás egyik legfontosabb eljárásmodja) és az újra összerakás (akár egy tanulmány, akár egy adatbázis keretei között) híven tükrözi azt a társadalmi és kulturális logikát, amelyben a kortárs társadalomtudomány (és tárgya) mozog. A „kicsinyítés” és a pontosítás tehát nemcsak a leírás, hanem – például egy adatbázis felől nézve – a kereső számára is lehetővé teszi a dolgok mélyére jutást.

A fogalomhasználatban és a kutatási módszerekben megjelenő „léptékváltás” mellett szeretnék egy másik megközelítési lehetőségre is utalni, amely leginkább a tárgyakban és a jelenségekben rejlő jelentések rétegzettségére, összetett jellegére utal, arra ahogy egy tárgy alkalmassá válik összetett és bonyolult társadalmi kérdések felvetésére és bemutatására. Ez a megközelítés a tárgyak halmozásával szemben a jól választott, alaposan és módszeresen körüljárt „egy tárgy” szerepét hangsúlyozza, és a dokumentálás, a prob-

⁴ Hasonló kérdések megfogalmazása: Rosander 1980; Gottfried 2004; Christensen et al. 2004.

⁵ Hasonló elveket fogalmaz meg Assion 1986; Schöne 1998; Kjestrom Sjölin 2003.

lémák előtérbe állítása felől tekint a kutatás tárgyára. Ezt a logikát leginkább Szabó Máttyás találó „szofisztikált tárgy” kifejezésében látom érvényesülni (Szabó 2003:108), ami a tárgyak mélyén meghúzódó összetett, körmönfont és csavaros jelentést hangsúlyozza, vagy ahogy fogalmaz: a kis tárgyakban rejlő nagy kérdések észrevételének és meghallásának fontosságát. Ez a szemléletmód – véleményem szerint – nem a tárgygyűjtéssel szemben, hanem a tárgygyűjtés mellett érvel, csak máshova kerülnek a hangsúlyok. Az átgondolt tárgyválasztás, a problémaorientált, aprólékos dokumentálás praktikus szinten a jelenkori muzeológia és a múzeumi gyűjteményfejlesztés egyik járható útját jelenti, elméleti szinten pedig a tárgyak és jelentések – tudományos kutatás során feltárt – bonyolult összefüggésrendszerét emeli ki. Ez nem más, mint praxis és teória koherens egysége.

Múzeumi példák

Az alábbiakban magyar és nemzetközi múzeumi példák segítségével az empirikus kutatás, a dokumentálás és a bemutatás összefüggésrendszerének lehetőségei közül emelek ki néhányat. A három példa három különböző szempontot állít a figyelem középpontjába: egyfelől a tárgybőségéből és a fizikai korlátokból adódó nehézségek tudományos „feloldását”, másfelől a terepmunka során kirajzolódó összetett kép múzeumi térre és vizuális nyelvre fordítását, végül a múzeumi gyűjteménygyarapodás és a társadalmi változások összefüggéseinek önreflexív muzeológiai megközelítését. A következtetések mindhárom esetben olyan elméleti irányba (is) továbbvezetnek, amelyek az adott társadalmi kontextuson túl az etnográfiai tárgyak, a kultúraturományi gyűjtemények és a kultúrtörténeti kérdéseket tárgyaló múzeumok szempontjából egyaránt fontosak.

Az első példa kísérlet az új terep és a dokumentálás sokrétű lehetőségeinek kihasználására, az „egy (pontosabban néhány) tárgy” választásának lehetőségeire, illetve a kutatási kérdések bemu-

tatására múzeumi installációként. A kutatást a dán Nemzeti Múzeum muzeológusai kezdeményezték, akik egy hajógyár bezárásával egyidejűleg, más múzeumokkal összefogva empirikus terepkutatást és tárgygyűjtést végeztek a helyi ipari munkáskultúra, ezen belül a munkavégzés, a munkahely és a munkagépek témakörében.⁶ A tárgygyűjtést a munkagépek ára és mérete nagyban nehezítette, így végül egy munkahelyi pihenősarok teljes berendezését (asztal, székek, szekrény, faliújság, csészék, sisakok és köpeny) helyezték el a múzeum gyűjteményében, később pedig a *Danmarkshistorier 1660–2000* (Dániai történetek 1660–2000) című kiállítás *A kis, a nagy és az élő történelem* című részében. Az adatgyűjtésben és a dokumentálásban kiemelt szerepet kaptak a munkásokkal felvett – a bezárást követő három hónapban is folytatódó – beszélgetések, a beszélgetőtársakat és a hajógyár egyes részleteit bemutató fényképek, továbbá a beszélgetésekhez és fotókhoz kapcsolódó tárgyak. A kutatómunka befejezésekor hatalmas hangzó és képanyag állt a múzeumi adattár rendelkezésére, amelynek segítségével alapvető fontosságú társadalmi kérdések megfogalmazására is lehetőség nyílt. Ezek a kérdések végül a múzeumi tárgybemutatás és installáció elkészítése során egyfelől metaforikus szintre emelkedtek: hiszen a munkahelyi pihenősarok *in situ* felállítása nemcsak a gyár egy helyét, hanem átvitt értelemben jelenlegi állapotát (megszűnés, bezárás) is szimbolizálta. Másrészt a helyi ipari munkáskultúra egy történetének elmesélésén túl a modernizáció, a munkanélküliség és a munkaerő-vándorlás aktuális problémáira terelte a figyelmet. Erre viszont csak az összegyűjtött bőséges adatmennyiség elemzése kínált lehetőséget. A tárgyinstalláció így olyan médiummá vált a kiállítás kontextusában, amely alkalmas lett a tárgyakban megbúvó, de azokon messze túlmutató, összetett jelentéstartalom közvetítésére.

A második példa segítségével a terepmunka, illetve a hiteles történetre és a vizuális nyelvre történő fordítás közötti kapcsolatot szeretném kiemelni. A példa a Néprajzi Múzeum 2001. évi *Időképek* kiállításának *Az átmenet ideje – ber-*

⁶ A kutatás és a kiállítás leírását lásd Christensen et al. 2004.

ber esküvő című terme, amely Földessy Edina terepmunkáján és múzeumi koncepcióján alapult.⁷ A terem az esküvő négynapos történetét mondta el tárgyak, képek, szövegek és zene felhasználásával. A látogató folyamatosan haladhatott előre a négy nap eseményeiben, végigjárva az átmeneti rítus lépcsőfokait, a menyasszony és a vőlegény állapot- és státusváltásait, a legfontosabb rítustárgyak és -elemek bemutatásának segítségével. Az eredeti kulturális kontextus idézetei, a tárgybőség és a történetmesélés együtt teremtették meg az esküvő sajátos múzeumi kontextusát. A gondosan válogatott, illesztett, részletgazdagon felépített történet elmondására, egy többnapos rítus múzeumi bemutatására csak a dél-tunéziai Dzserba szigetén élő berbereknél végzett részt vevő terepmunkát követően, az adatok elemzése és értelmezése után nyílhatott lehetőség. Az ottlét, a terepkutatás alkalmával a pontos és részletes adatgyűjtés, leírás és elemzés előfeltétele volt a történet „hiteles” múzeumi fordításának.

Végül a *harmadik példa* szintén egy kiállítás részlete, mégis a gyűjteményből kiindulva a gyűjteménygyarapodás és a társadalmi változások összefüggéseire tereli a figyelmet. A kiállítást 1994–1995 során rendezték a bécsi Volkskunde Museum munkatársai, *Sach-Geschichten* (Tárgytörténetek) címen, az 1969–1994 között az intézmény gyűjteményébe került tárgyak vizsgálatával és felhasználásával (*Sach-Geschichten* 1994). A kiállításban ötven kisebb installáció követte egymást, a témacímek alfabetikus sorrendjében, A-tól Z-ig. A kiállítás példaként kiemelt részlete a *Serien* (Sorozatok) címet viselte, amelyben nyolc különböző, 1969 és 1990 között a gyűjteménybe került öntöttvas vasaló látható. A tárgyakat értelmező kísérőszöveg a különböző típusú vasalók különféle működési elveinek bemutatásán túl a modernitás tárgyhasználatra gyakorolt hatásairól és a tárgyak múzeumba kerülésének logikájáról szól, úgymint: használati funkció változása, tárgyselejtezés, múzeumi tárgyvá válás. Viszont finoman rámutat arra a tényre, hogy milyen nehéz olyan tárgyakkal bármit is elmon-

dani kultúráról, kulturális változásról, amelyhez nem kapcsolódnak az eredeti kulturális kontextusból származó információk, hanem selejtezés útján, nagy mennyiségben kerülnek a múzeum raktáraiba. Másfelől a rendezők ennek a gyűjteményrésznek a segítségével elmondtak egy történetet a társadalom, a tárgyakhoz fűződő viszony és a muzealizáció egymásra ható, egymást befolyásoló, alakuló és változó kapcsolatrendszeréről – ami a kortárs kultúrakutatás és a kritikai muzeológia egyik kulcskérdésének számít.

Befejezés helyett

„Jött a hivatalsegéd, és szólt, hogy az iratok alatt emberi alakra bukkant. Rögtön odasiettünk, hogy megnézzük. Valóban, a poros aktakupac alól kilátszott egy nadrágszár. Munkához láttunk, és egy perc múlva kiástunk egy viszonylag rendezett küllemű, bizonytalan korú embert. Hóna alatt aktatáskát tartott, és nem adott semmiféle életjelt.

– Ne nyúljanak hozzá! – szólt ránk az Elnök. – Értésíteni kell a régészbizottságot. Ki tudja, lehet, hogy még a Piastok korából maradt itt?

– Az ezredfordulóról maradhatott – mondta az Előadó.

– Milyen jó állapotban van! – tette hozzá a Könyvelő. – Mintha csak élne! Nyilván jól konzervál a papír.

– Az isten szerelmére, ez mozog! – kiáltott föl a Tanácsos.

Az emberi lelet a friss levegő hatására magához tért, és kinyitotta a szemét.

– Meneküljünk! – kiáltotta az Előadó.

De már késő volt, a múmia a táskájáért nyúlt.

– Az az érzésem – mondta a hivatalsegéd –, hogy ismerem valahonnan. Még fiatalkoromból emlékszem rá. Mindig ott állt a sarokban valami aláírnivalóval. Csak várt, várt, aztán nyilván belepte a por.

– Hm... – mondta bizonytalanul az Elnök. – Tévedtem. Régészeti szempontból a lelet nem bír semmiféle értékkel.

⁷ A téma szöveges bemutatását, a kiállítás látványfotóját és a kiállított tárgyak bemutatását lásd Fejős-Lackner-Wilhelm szerk. 2001:322–347.

Egymásra néztünk, aztán elkezdtek visszatemetni a leletet. Kicsit mocorgott, de papírokat dobunk a tetejére, és rátapostunk. Aztán visszamenünk dolgozni.

Talán egyszer majd történelmi értéke lesz, most még várhat.” (Mrožek 1995:91⁸.)

Irodalom

ASSION, PETER

1986 Historizmus, Traditionalismus, Folklorismus. Zur musealisierenden Tendenz der Gegenwartskultur. In *Volkskultur in der Moderne. Probleme und Perspektiven empirischer Kulturforschung*. Jeggle, Utz – Korff, Gottfried – Scharfe, Martin – Warneken, Bernd Jürgen, Hrsg. 351–362. Hamburg: Rowohlt.

CHRISTENSEN, LARS K. ET AL.

2004 *A Dániai történetek 1660–2000* című kiállítás. Hat jelenkori történet. In *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordításgyűjtemény*. Fejős Zoltán – Frazon Zsófia, szerk. 87–97. Budapest: Néprajzi Múzeum. /MaDok-füzetek, 2./

FEJŐS ZOLTÁN

2003a MaDok: egy kollektív jelenkutatási program körvonalai és intézményi keretei. In *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. Fejős Zoltán, szerk. 115–132. Budapest: Néprajzi Múzeum. /MaDok-füzetek, 1./

2003b Jelenkorkutatás múzeumi együttműködésben – interjú. In *Fejős Zoltán: Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok*. 199–212. Budapest: Gondolat.

FEJŐS ZOLTÁN, szerk.

2003 *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. Budapest: Néprajzi Múzeum. /MaDok-füzetek, 1./

FEJŐS ZOLTÁN – FRAZON ZSÓFIA, szerk.

2004 *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordításgyűjtemény*. Budapest: Néprajzi Múzeum. /MaDok-füzetek, 2./

⁸ Mihályi Zsuzsa fordítása.

FEJŐS ZOLTÁN – LACKNER MÓNICA – WILHELM GÁBOR, szerk.

2001 *Időképek – millenniumi kiállítás / Images of time – millenary exhibition*. Budapest: Néprajzi Múzeum.

GOTTFRIED, CLAUDIA

2004 *Jelenkori textilgyűjtés. A Rajnai Ipartörténeti Múzeum viseletgyűjtési stratégiáiról*. In *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordításgyűjtemény*. Fejős Zoltán – Frazon Zsófia, szerk. 126–133. Budapest: Néprajzi Múzeum. /MaDok-füzetek, 2./

KJESTRÖM SJÖLIN, EVA

2003 *Fokus Gegenwart. Die aktuelle Diskussion und Praxis der Dokumentation schwedischer Museen*. In *Die Dinge umgehen? Sammeln und Forschen in kulturhistorischen Museen*. Carstensen, Jan, Hrsg. 11–16. Münster – New York – München–Berlin: Waxmann.

MROŽEK, SŁAWOMIR

1995 *Régészet*. In *Sławomir Mrožek: Ketchup*. 91. Budapest: Pesti Szalon.

ROSANDER, GÖRAN

1980 *Today for Tomorrow. Museum documentation of contemporary society in Sweden by acquisition of objects*. Stockholm: SAMDOK Council.

SACH-GESCHICHTEN

1994 *Sach-Geschichten. Aus den Sammlungen des Österreichischen Museums für Volkskunde. Das jüngste Vierteljahrhundert 1969–1994*. Wien: Selbstverlag ÖMFV. /Kataloge des Österreichischen Museums für Volkskunde, 62./

SCHÖNE, ANJA

1998 *Alltagskultur im Museum. Zwischen Anspruch und Realität*. Münster – New York – München–Berlin: Waxmann.

SZABÓ MÁTYÁS

2003 *A jelenkutatás svéd modellje*. In *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása*. Fejős Zoltán, szerk. 106–108. Budapest: Néprajzi Múzeum. /MaDok-füzetek, 1./

Webcím: www.neprajz.hu/madok/index.html

THE MADOK NETWORK: ITS WEAVING AND PATTERNS

ZSÓFIA FRAZON

The MaDok network and programme has been established to investigate, process and publish contemporary cultural and social phenomena. The author describes the structure, the operation and the perspectives of the network, putting it into a theoretical, methodological framework. The MaDok programme uses museological methods (collecting, documenting, processing, preserving) to advance knowledge, supporting research and gathering information on an academic forum on the Internet, that can be accessed and used by anyone, but it is the museologists, researchers, instructors and students who provide its contents. The webpage is hosted by the website of the Hungarian Museum of Ethnography. The MaDok database is developed through an on-line form and an exchange of information via email. To help researchers there is a list of Hungarian and international publications, up-to-date news and information. The site is designed and operated in a user-friendly style and format, so that it is really beneficial to its users, genuinely supporting academic pursuits and co-operation. One of its main features is the connection and inter-relation between empirical and theoretical approaches and the opportunity to go deeper into a problem, to approach one object from different viewpoints and to provide a coherent unity of practice and theory.

BALÁZS GYÖRGY – VÁSÁRHELYI TAMÁS

Látogatói viselkedéskódex

Az állami múzeumok állandó kiállításai ingyenes látogatásának eredményeit, következményeit ma még korai lenne elemezni, mindenesetre az bizonyos, hogy a felmerülő problémák teljes körű orvoslására a jegyárbevétel kompenzációja kevés.¹ A legnagyobb gondot az időszaki és az állandó kiállítások elkülönítése okozza, amelyet csak újabb teremőrök beállításával lehet megoldani. A „mosdóért látogatott múzeumok” szembe találják magukat a duplájára nőtt víz- és csatornadíjakkal, a zsúfoltsággal a mosdóknál, s ez a téli hónapokban várhatóan a ruhatáraknál is így lesz. (Felvetődött, hogy fizetössé kellene tenni a múzeumi mosdókat, de ez feltehetően a látogatók felháborodását váltaná ki. Várjuk a tapasztalatokat a Mezőgazdasági Múzeumból.) A múzeumok munkatársainak jelentős többletmunkát jelent a vidékről érkező gyerekcsoportok vasúti kedvezményének adminisztrációja. Azoknál a múzeumoknál pedig, ahol a látogatókat a személyi feltételek miatt csak csoportonként, tárlatvezetővel engedhetik be a kiállítási terekbe – bár a látogatás ingyenes –, a tárlatvezetésért fizetni kell, ami az „ingyenesség elvét” csorbítja. Pozitív tapasztalatként értékelhető, hogy észrevehetően változtak a látogatói szokások: sokan „beugranak” akár fél órára is szabadidejükben megnézni egy-egy képet vagy kiállítási egységet. Egyes múzeumokban jól észlelhetően olyan látogatói csoportok is megjelentek, amelyek korábban inkább csak elvétve jöttek (például olyan iskolai osztályok, amelyekben sok roma gyermek van). A Magyar Természettudományi Múzeum mindenkit megcélzó kampánya pedig olyanokat is behozott, sok felnőttet is, akiknek viselkedéskultúrájában nemigen volt helye a múzeumi viselkedés általános szabályainak, nem volt gyakorlatuk benne. Több „ingyenessé” vált múzeum munkatársa említette, hogy látogatók az ingyenességre hivatkozva magas

lóról beszéltek velük, a teremőrrel, a biztonsági őrrrel, vagy negligálták a velük szóban közölt korlátozásokat (például hogy ne vigyenek ételt a kiállítóterbe). Ilyesmi persze mindig is előfordulhat sok múzeumban, de a panaszok nem voltak olyan gyakoriak, hogy a tendencia gyanúja felmerült volna. Még a múzeumba járóknak is gondot okozhat a kulturális intézményben előforduló tömegben való viselkedés. Nem vagyunk hozzászokva, hogy sorban álljunk egy múzeum előtt, aztán esetleg odabent a pénztárnál, a ruhatárnál. Szokatlan, hogy a teremőrök figyelme megoszlik többfelé, könnyebb titokban megközelíteni, megérinteni egy kíváncsias tárgyat, átbújni egy kordon alatt. Egymás elöl takarják a látogatók a látnivalókat, nagy a zaj, meleg, tülekedés van. Ha ezért még rendkívüli belépődíjat is fizetni kellett, még könnyebben támadhatnak megátalkodott gondolatok szülőben, pedagógusban egyaránt.

Mindezen tapasztalatok után újra felvetődött a múzeumok és a kiállítások látogatásának szabályozása. Ezt tulajdonképpen a kormánynak vagy a kulturális kormányzatnak kellene elrendelnie, amely a kulturális örökség hozzáféréseinek végtelen megkönnyítését feltételekhez kötheti, éppen a nemzeti kulturális örökség védelmében feltételekhez is kell hogy kösse. Azért is kellene magasabb szintű rendelet a múzeumi viselkedésről, hogy a látogatók ne tekinthessék a múzeum packázásának a szabályzatot, és azért is, hogy a szabályozás egyforma legyen minden múzeumban. Azután a hely egyéni adottságai, a menedzsment szándéka szerint válogatva lehet nyilvánosságra hozni, mit várnak el az adott körülmények között, és hol olvasható a teljes szabályzat. A látogatótérben kifüggesztett kódex nyilván más és más lesz, hiszen a fizikai különbségeken túl a múzeumok eltérően viszonyulnak látogatóikhoz attól függően is,

¹ Az ingyenes múzeumlátogatás angliai tapasztalatait ismerteti Balázs 2004.

hogyan értelmezik saját szerepüket a kulturális örökség tárgyi és szellemi anyagának közreadásában. A nyilvános elvárásrendszer megkönnyítene a teremőrök és más, a közönséggel találkozó kollégák munkáját, nekik magabiztosságot adhatna (aminek persze nem volna szabad fölényeskedéssé fajulnia).

Ha mindenhol ugyanazokat a viselkedési szabályokat várnánk el, könnyebben alakulna ki új viselkedési normarendszer múzeumainkban is.

Ma egy színházban senki nem akarja bevinni a hátizsákját

a nézőtérre, nem veszi

elő senki az ütődős

palackot a könyvtárban,

viszont sok moziban felszórja

a padlót patto-

gatott kukoricával.

Nekünk az előbbi vi-

selkedést kell megkövetel-

nünk, miközben látogatóinkat a

műfaj és küldetésünk szerint a társadalom lényege-

sen szélésebb köreiből várjuk, még a multiple-

xénél is szélésebb körből.

A *Múzeum az iskolatáskában* című könyv (Vásárhelyi-Sinkó 2004) a javasolja pedagógusoknak,

hogy a gyermekektől várjanak el ünnepebb ruhát (nem ünnepebb, de mégis...), ha múzeumba

mennek. (Igaz, a színházba is egyre kevésbé öltözik ki a nagyérdemű...) Ugyanott a *Veszélyes látogatók* című fejezet higgadtan elmagyarázza,

miért kell a gyerekeknek, a látogatóknak egymás és a kiállított tárgyak érdekében fegyelmezetten

viselkedniük. Szükségünk van arra, hogy elhelyez-

zük magunkat, elvárásainkat a fogyasztói társadalom új viselkedési skáláján.

A magyarázat az egyik véglet, a tiltások sora a másik. A *bajor* Münchenben a Deutsches Mu-

seumban ki van függesztve a főigazgató *porosz* házirendje a látogatótérben, nagy táblán.

Megmutatva a szabályzatot az ELTE múzeum-

pedagógia szakos posztgraduális hallgatóinak,

előbb nagy csönd fogadta, majd azt mondták,

Több „ingyenessé” vált múzeum munkatársa említette, hogy látogatók az ingyenségre hivatkozva magas lóról beszéltek velük, a teremőrrel, a biztonsági őrrrel, vagy negligálták a velük szóban közölt korlátozásokat ...

egy ilyen szellemű tiltásrendszer végén értelmetlen a látogató szimpátiáját, kooperációját keresni. Újabb gondolkodás után pedig oda lyukadtak ki, hogy ez könnyebben elfogadható lehet a fegyelmezettebb, keményebb szövegezésekhez szokott németek számára, de valószínűleg visszatetszést kelt bennünk, magyarokban – ám célszerű, szakszerű és szükséges. És a beszélgetés hamarosan átcsapott a múzeumi viselkedés anomáliáinak ostromozásába, a pozitív viselkedési minták megerősítésébe. A ru-

határ előtt nincs mód arra,

hogy megérleljünk

egy gondolatot, ott

udvariasabb formában

kell kommunikálnunk.

Köz-

zétesszük azért itt

először e német példát,

mely egy ötven-

ezer négyzetméteres kiállító-

térre készült (ezért is a gör-

korcsolya említése), ahol fel lehet mászni mo-

zdonyra és repülőgépre (ezért a balesetveszély),

és amelynek évente 1,3 millió látogatója van

(ezért szükséges a szigorú szabályozás).²

Házirend (*House rules*)

„Kedves Látogatók! Kérjük, vegyék figyelembe, hogy:

- A kézi csomagokat, esernyőket stb. ellenőriznünk kell.

- Gördeszka, görkorcsolya, roller stb. használata tilos.

- Házikedvencet nem szabad a múzeumba hozni.³

- Tilos a dohányzás, az étkezés, az ivás, kivéve az erre kijelölt helyeken.

- Fotózás és filmezés csak magáncélra engedélyezett.

- Szülőknek, pedagógusoknak szigorúan figyelniük kell a rájuk bízott gyerekekre. Kérjük,

² A fordítás a német szöveg mellé kifüggesztett angol alapján készült, Vásárhelyi Tamás készítette; a holland anyagot angoltól Balázs Gábor, az angol szövegeket Balázs György fordította.

³ Ez a tiltás például lakonikusan így hangzik: „No pets.”

- segítsenek megelőzni a baleseteket és elkerülni a múzeumi tárgyak sérülését.
- A lépcsőházakat és menekülési útvonalakat szabadon kell hagyni.
- A múzeum 17 órakor zár, a zárás 16.30-kor kezdődik.
- A múzeumi személyzet utasításai kötelező érvényűek (*mandatory*).
- Élvezze a Deutsches Museumot - ez az Ön múzeuma is! Komolyan veszünk minden panaszt, és örülünk jobbítási javaslatainak.

A Főigazgató”

A múzeumok eltérően viszonyulnak látogatóikhoz attól függően, hogyan értelmezik saját szerepüket a kulturális örökség tárgyi és szellemi anyagának közreadásában. A holland Múzeumi Szövetség (Nederlandse Museumvereniging, NMV) szokatlan módon egy átfogó, a múzeum és a látogatók viszonyát minden oldalról szabályozni kívánó ajánlást tett közzé a *Museumwijzer* 1999. évi 2. számában (Model 1999). A látogatók számára is elérhető hivatalos látogatói feltételrendszer/viselkedéskódex a múzeum számára keretet nyújt a látogatókkal való bánásmódhoz, és tiszta helyzetet próbál teremteni a látogató és a múzeum személyzete közötti viszonyban abból kiindulva, hogy a látogató és a múzeum között a belépőjegy megvásárlásával egy egyezség/szerződés jön létre, jóllehet ennek feltételei nem minden fél számára világosak.

A *Museumwijzer* tehát a múzeumlátogatás során tanúsítandó viselkedés egy modelljét ajánlja fel, egy rendes múzeumi látogatás általános feltételeit veszi sorra. Bizonyos speciális esetekben természetesen ellenőrizni kell, hogy vajon a látogatás általános feltételeinek alkalmazása elegendő-e. A holland múzeumi szövetség ezen feltételrendszer teljes szövegének alkalmazását javasolja. Amennyiben bizonyos formulák kimaradnak (például „ideértve különösen, de nem kizárólagosan”), az az egész értelmezést bizonytalanná teszi, tehát újabb jogi ellenőrzést kellene alkalmazni a szövegen. A látogatói viselkedéskódex elérhető a szövetség www.museumvereniging.nl honlapján, a „Publications” című lapon hollandul és angolul egyaránt. Ugyanitt elérhető a látoga-

tói „panaszkönyv” digitális lapja, amely szükség esetén szintén alkalmazható a múzeumok szokásos eljárás módjában.

A látogatói viselkedéskódexre való rövid utalást a múzeum bejárata körül látható helyen javasolják elhelyezni, illetve szerepelhet a belépőjegyen is, megjegyezve mindkét esetben, hogy a teljes szöveg hol található a múzeumban. A 3.4. szerepeltetése indokolt lehet a fenti közleményben.

„Látogatói viselkedéskódex

(...) Írja be a saját múzeuma nevét

A (...) -ban hivatalos látogatói viselkedéskódex van érvényben. A viselkedéskódex teljes szövege elérhető [ide kell beírni, hogy a kódex a múzeumban hol található].

A viselkedéskódex értelmében a múzeumnak jogában áll a látogatókat be- vagy kilépéskor megkérni, hogy vegyenek részt biztonsági ellenőrzésen.

Viselkedéskódex-minta

Bevezetés

A múzeum – az ésszerűség határain belül – minden lehetséges módon hozzájárul ahhoz, hogy az intézménynek és kiállításainak megtekintése, valamint az (...) által szervezett rendezvényeken való részvétel a látogatók kívánságainak a lehető legjobban megfeleljen. A múzeum mindent megtesz az esetleges kényelmetlenségek elkerülésére, és garantálja a látogatók biztonságát minden lehetséges módon.

Általános szabályok: definíciók

1.1. A „múzeum” és a „(...)” azt a szervezetet jelenti, amely irányítja és működteti az adott múzeum intézményét, amely magában foglalja különösen a vezetőséget, muzeológusokat, teremőröket és egyéb múzeumi munkatársakat, akik a múzeum nevében jogosultak eljárni.

1.2. A »múzeum területén« mindazon épített és szabadtéri területek összessége értendő, amely a múzeumi vezetés jogszabályi vagy irányítási hatáskörébe tartozik, és amely magában foglalja különösen a kiállítótermeket, előadókat, tanács-termeket, éttermet, büfét, teraszt, kertet, parkot, egyéb szabadtéri területeket, raktárakat, kihelyezett egységeket.

1.3. »Látogatón« értendő minden személy, aki bármilyen - közvetlen vagy közvetett - módon, megállapodást kötött (...) -val a múzeum épületébe és/vagy kiállítására, a múzeum által a rendes látogatóközönség számára, hivatalos nyitvatartási időben megrendezett eseményre való belépésre.

1.4. Ez az általános „látogatói viselkedéskódex” alkalmazandó minden, a (...) és bármely látogató közötti megállapodásra. A kódex nem alkalmazható azokban az esetekben, amikor hivatalos nyitvatartási időn kívüli különleges eseményről van szó, és/vagy olyan eseményekről, amelyek nem a rendes látogatóközönségnek szólnak, mint például termék bérbeadásakor vagy külső rendezvény esetén.

Jegyek árusítása, különleges ajánlatok és árak

2.1. Minden közlemény, tájékoztatás vagy más információ, amelyet a (...) bocsát ki, kötelező érvényű. A (...) felelősséget vállal az általa a látogató felé közölt közleményekben, tájékoztatásban és más információkban előforduló esetleges hibákért. A felelősség csak a múzeum saját információs/tájékoztató anyagaira vonatkozik, amennyiben az a reklamáció idején a múzeumban elérhető, vagy amelyet a múzeum, illetve a (...) terjesztett. A (...) nem vállal felelősséget kívülálló személy által szándékosan elkövetett, vétkességéből, illetve gondatlanságából bekövetkezett hibákért, hamis információkért.

2.2. A látogató mindenkor köteles belépőjegyét vagy bármely jegyet, igazolványt, amely kedvezményes belépésre jogosítja, felkérésre megmutatni az azonosíthatóan a múzeumi személyzethez tartozó személynek, ideértve különösen, de nem kizárólag a teremőröket.

2.3. Amennyiben a potenciális látogató a múzeum területére lépés előtt elveszíti a jegyét, vagy

azt ellopják tőle, nem jogosult a jegy árának visszatérítésére, valamint semmilyen kárpótlásra. Amennyiben egy potenciális látogató nem használja fel az előre megvásárolt jegyét, az saját felelőssége és kára, ugyanez vonatkozik azokra a jegyekre, amelyek csak egy bizonyos napon és/vagy időn belül érvényesek. A megváltott belépőjegyet nem lehet visszacserélni, annak árát nem lehet visszatéríteni. A jegy ára abban az esetben téríthető mégis vissza, ha a potenciális látogató önhibáján kívül nem tud ellátogatni a múzeumba, de erről csak a múzeum vezetősége dönthet.

2.4. A potenciális látogatótól meg lehet vonni a múzeum területére való belépés jogát, amennyiben felmerül a lehetősége annak, hogy jegyét, kedvezményes belépőjét, illetve bérletét nem a (...) vagy nem a (...) fenntartója állította ki.

2.5. A (...) kizárólag akkor téríti vissza teljes mértékben a jegy árát, valamint a felmerült utazási költséget, amennyiben a látogatónak a jegy által meghatározott tartózkodási idő lejárt előtt kell elhagynia a múzeum területét, mert azt az egészségvédelmi és biztonsági szabályzat előírásainak megfelelő, előre be nem jelentett gyakorlat szükségessé teszi, valamint amennyiben valamilyen tényleges vészhelyzet szükségessé teszi az épület teljes, illetve részleges kiürítését.

A múzeum területén való tartózkodás

3.1. A múzeumot látogatóknak a közrend betartásával, megfelelő módon kell viselkedniük, valamint be kell tartaniuk az éppen látogatott rendezvény viselkedési szabályait. Ezenfelül a látogatók kötelesek azonnal teljesíteni a (...) felismerhető múzeumi alkalmazottjainak utasításait és iránymutatásait, ideértve különösen, de nem kizárólag a teremőröket.

Amennyiben a (...) múzeumi alkalmazottjának - akinek ebben a minőségében azonosíthatónak kell lennie - döntése szerint egy látogató bármilyen módon megszegi ezeket a szabályokat, utasításokat vagy instrukciókat, a látogatótól a továbbiakban megvonható a múzeum területén való tartózkodás joga. Ebben az esetben a látogatónak nincs joga semmiféle térítést követelni

a belépőjegy árát, valamint az esetleg felmerült egyéb költségeket illetően.

3.2. A szülők és a kísérők minden esetben morális és anyagi felelősséggel tartoznak gyermekeik, illetve a kíséretükben lévők magatartásáért. Tanárok és csoportvezetők mindenkor morális és anyagi felelősséggel tartoznak csoportjuk minden tagjának magatartásáért.

3.3. Az alább felsoroltak – többek között – tilosak a látogatók számára a múzeum területén:

- a) bármiféle árut pénzért vagy ingyen harmadik fél számára kínálni;
- b) a többi látogató útját szándékosan elállni vagy huzamos ideig akadályozni egy kiállított tárgy megtekintéséért;
- c) zavarni a többi látogatót, különösen mobiltelefon, sétálómagnó vagy más zajforrás használatával; bár ilyen eszközök használata engedélyezhető bizonyos területeken a (...) által;
- d) háziállatot, illetve más állatokat behozni a múzeum területére, kivéve, ha bizonyos területen ezt külön engedélyezik, illetve ha vakvezető kutyáról van szó, amely a látogatót kíséri, és ez megfelelő papírokkal bizonyítható;
- e) zárt helyiségekben dohányozni, kivéve táblákkal, illetve felirattal engedélyezett helyeken;
- f) ételt vagy fogyasztási cikket bevinni a múzeum területére;
- g) veszélyes tárgyakat, indokolt esetben beleértve különösen a sétabotokat, esernyőket vagy nagy táskákat bevinni a múzeum területére; amennyiben a (...) egy azonosítható alkalmazottja indokoltnak tartja, ezen tárgyakat egy, a (...) által meghatározott helyen (ruhatár) kell hagyni;
- h) kerekesszéket, gyerekkocsit és lábbal hajtós autót nem lehet használni a (...) területén, kivéve a múzeum által erre a célra kijelölt területeket;
- i) nem szabad megfogni a kiállítási tárgyakat, kiállított anyagokat, vitrineket, világítótesteket, térelválasztókat stb., csak akkor, ha ez külön, kifejezetten engedélyezett. A szülők és gyermekkísérők szigorúan felügyelik a hozzájuk tartozó gyermekeket, hogy azok ne nyúljanak a kiállított tárgyakhoz. Kisgyermeket kézen kell fogni, vagy kocsiban tolni, a

tanárok és felügyelők felelősek azért, hogy a csoportjukhoz tartozó gyermekek ne nyúljanak a kiállított tárgyakhoz.

3.4. Különleges helyzetekben, amelyeket az emberek, illetve valamely gyűjtemény biztonsága megkövetel, a (...) biztonsági őr átkutathatja a látogató (kézi)táskáját. Amennyiben szükséges, különlegesen képzett és felkészített személyzet felkérheti a látogatót arra is, hogy belépéskor vagy távozáskor biztonsági ellenőrzésen/motózáson vegyen részt. A potenciális látogatót a múzeumba lépés előtt tájékoztatni kell ennek lehetőségéről.

3.5. Tilos a látogatónak lámpákkal, vakukkal, állvánnyal fotót, illetve videofelvételt készítenie, kivéve, ha erre előzetesen engedélyt kapott a (...) igazgatóságától, ugyanez vonatkozik az itt készített fotó-, video- és filmfelvételek bármilyen formában való sokszorosítására és közzétételére, beleértve az elektronikus médiát is.

3.6. A múzeumlátogatás jogát meg lehet vonni végleg vagy időlegesen attól a látogatótól, aki egy vagy több korábbi látogatása alkalmával szándékosan megrongált tárgyat/tárgyakat, illetve veszélyt jelenthet; a múzeum bármely helyzetben alkalmazhatja a látogatóval szemben a látogatói viselkedéskódex 3.4.-es bekezdésében leírt szabályokat.

A kivitás döntését azonnal tudatni kell a látogatóval, a döntés indokolásával együtt, ha lehet, írásban.

Panaszok és követelések

4.1. A (...) mindent megtesz annak érdekében, hogy a múzeum területén, a (...) által megrendezett kiállításokon és rendezvényeken a látogatás a meghirdetett/elvárható színvonalon történjen; beleértve a közönség tájékoztatását a múzeum területének teljes, részleges, illetve a jövőben történő bezárásairól, vonatkozik ez a (...) által rendezett kiállításokra is. Továbbá a (...) tájékoztatja a potenciális közönséget a múzeum egyes részeinek karbantartási munkáiról is, ezek lehetnek megelőző- vagy felújító-, illetve átépítési munkálatok. Ezen okok sohasem szolgálhatnak a látogató térítési kérelme alapjául.

4.2. A következőkre hivatkozva nem lehet panaszt tenni, mert ezek (...) elháríthatatlan tényezők és körülmények, ezért ezek nem szolgálhatnak a kártérítés alapjául:

- a) arra vonatkozó panaszok, hogy bizonyos tárgyak a múzeum gyűjteményéből nem láthatók;
- b) arra vonatkozó reklamációk, hogy a múzeum bizonyos területei le vannak zárva, különösen, amikor kiállításépítés vagy -bontás van folyamatban; továbbá
- c) amikor más látogató okoz kellemetlenséget, különösen a zaj, a nem megfelelő viselkedés, lopás vagy zaklatás eseteiben;
- d) azok a reklamációk, amelyek a karbantartási munkálatok által okozott kellemetlenségekre vonatkoznak, különösen bizonyos területek újjáépítése vagy átépítése miatt, valamint
- e) a múzeum területén található berendezések nem megfelelő működésén alapuló reklamációk.

4.3. A (...) és a látogató között létrejött megállapodással kapcsolatos reklamációknak és kártérítési kérelmeknek a múzeumi látogatást követő hat héten belül meg kell érkezniük a múzeumba. Amennyiben ez az idő lejárt, a reklamációkkal és kártérítési kérelmekkel a múzeum nem foglalkozik. Reklamációs űrlapot a látogatói viselkedéskódexszel együtt lehet igényelni.

4.4. A (...) felülvizsgálja a reklamációt, és válaszlevelet küld a reklamáció kézhezvételétől számított harminc napon belül. Amennyiben a vizsgálat nem fejeződik be ezen időtartam alatt, ezt a múzeum közölni fogja a reklamáló féllel, továbbá a vizsgálat befejezésének előre látható dátumát is.

4.5. A látogató panaszt, igényt és fejlesztésre vonatkozó javaslatot terjeszthet elő írásban a látogatói viselkedéskódexszel együtt kapható űrlapon.

A múzeum felelőssége

5.1. A (...) nem vonható felelősségre, amennyiben a látogató kárát a (...) és/vagy harmadik személy által közölt információ, közlemény okoz

ta, kivéve amennyiben a kárt a (...) és/vagy a múzeumi dolgozók súlyos gondatlanságból vagy szándékosan okozták.

5.2. A látogató saját anyagi és erkölcsi felelősségére tartózkodhat a múzeum területén. A múzeum csak a múzeum közvetlen és kizárólagos szándékos cselekedetéből adódó vagy gondatlanság következtében elszenvedett anyagi vagy származékos károkért, illetve sérülésért vállal felelősséget azzal, hogy csak azok a reklamációk fogadhatók el, amelyekkel szemben a múzeum biztosítva van, vagy biztosítva kellene lennie.

5.3. A (...) semmilyen esetben sem kötelezhető arra, hogy nagyobb összeget fizessen, mint:

- a) a belépőjegy ára és a felmerült utazási költségek, illetve amennyiben ennél több,
- b) a (...) részére a (...) biztosítója által a kárért kifizetett összeg, vagy
- c) harmadik személytől a kár megtérítésére kapott összeg.

5.4. A (...) nem felelős a látogatók járművében keletkezett károkért, kivéve, ha a kár a múzeum területén, azon belül keletkezett, és amennyiben ez a kár egyenes következménye a (...) és/vagy a múzeumi dolgozók szándékosan elkövetett vagy súlyos gondatlanságból adódó cselekedetének.

5.5. A (...) semmilyen körülmények között nem felelős bármely közvetlen vagy közvetett kárért, amely a múzeum által kezelt, bérelt, lízingelt vagy tulajdonában lévő vagy más módon a múzeum rendelkezése alatt álló ingatlan hiányosságának, minőségi hibájának, tartozékának a közvetlen vagy közvetett következménye, kivéve, és csak olyan mértékben, amennyiben a kár szándékos cselekedet vagy súlyos gondatlanság következménye a (...) vagy alkalmazottai részéről.

5.6. Amennyiben a (...) tárgyakat vesz át, vagy bármilyen ingóságot, bármilyen módon, bárki a múzeumnak átad megőrzésre, és/vagy otthagytak anélkül, hogy a (...) -tól azért térítést kértek volna, akkor a (...) sohasem felelős a tárgyakban bekövetkezett vagy a velük kapcsolatos károkért, bármilyen módon is történjenek azok, kivéve ha a (...) szándékos vagy gondatlanságból elkövetett cselekedete okozta azokat.

5.7. A (...) -nak a látogatói megállapodás betartásának hiányosságaiból adódó teljes felelősség

ge szigorúan csak a konkrét kár megtérítésére korlátozódik, amely nem lépheti túl az 5.3.-ban foglaltakat.

5.8. A halál, illetve testi sérülés miatt elszenvedett kár esetében a (...) teljes felelőssége nem haladhatja meg az 5.3.-ban foglalt kártérítést.

5.9. A (...) felelőssége nem terjed ki a közvetett károokra, ideértve a következményként elszenvedett károkat, nyereség vagy munkabér csökkenését vagy az elmaradt hasznot.

5.10. Az 5.3.-ban foglalt maximális összeg azonban nem vonatkozik azokra az esetekre, amennyiben a kár a (...) vagy egy dolgozója szándékos cselekedetének, illetve gondatlanságának következménye.

Vis major

6.1. Vis major, amikor az előforduló hibákért nem lehet a (...) -ot okolni, akkor érvényes, ha előre nem látható okok miatt a megállapodás betartása olyan nehézzé vagy lehetetlenné válik, hogy az ideiglenesen vagy végleg nem tartható a múzeum részéről.

6.2. Ilyen körülményeknek számítanak azok, amelyek a személyzetre és/vagy szolgáltatásokra, és/vagy intézményekre vonatkoznak, amelyeket a múzeum akart alkalmazni a látogatási körülmények biztosítására, és bármi másra is vonatkozhat, ami a vis major fogalmába tartozik, vagy felfüggeszti vagy lehetetlenné teszi a feltételeket, vagy károkat okoz a fentieknek megfelelően.

Elveszett tárgyak

7.1. A múzeum területén talált tárgyakat le lehet adni a (... - ezt a múzeum töltse ki).

7.2. A (...) mindent megtesz, hogy az elveszett tárgyakat eljuttassa azok tulajdonosaihoz, és ennek érdekében folyamatos kapcsolatban áll a rendőrséggel. Azon elvesztett tárgyakat, amelyeket a (...) hat hónapig tárolt, és a tulajdonosa nem jelentkezett, automatikusan átszállítja a rendőrségre.

7.3. Amennyiben a tulajdonos jelentkezik a múzeumnál az elveszített ingóságáért, választhat, hogy azt maga viszi el személyesen, vagy a múzeum elküldi neki az ő költségén. Mindkét esetben megfelelő módon bizonyítani kell a személyazonosságot.

Más rendelkezések

8.1. A látogatói viselkedéskódex nem érinti a (...) - amennyiben létezik - más szabályzatának, szabályainak a hatályát.

Alkalmazható törvények

9.1. Ez a látogatói viselkedéskódex, valamint a (...) és a látogató között létrejött megállapodás a holland jog hatálya alá tartozik.

9.2. Minden, a (...) és a látogató közötti, a megállapodásból származó jogvita tekintetében kizárólag a (... - a múzeum székhelye szerinti) bíróság illetékes.

Ezt a látogatói viselkedéskódexet a múzeum igazgatója jóváhagyta, és a (dátumot beírni) napon, a szám alatt (számot beírni), a Kereskedelmi Kamaránál (beírni az illetékes kereskedelmi kamarát), számon vették nyilvántartásba. Bármely, a (...) és a látogató közötti igényel kapcsolatos jogvita és/vagy tárgyalás tekintetében kizárólag a látogatói viselkedéskódex holland nyelvű szövege az irányadó.”

Engedékeny angolok

Az angol példák azt mutatják, hogy a látogatókat, elsősorban a csoportok vezetőit (a tanárokat) a látogatás minimális feltételeinek betartására kérik. A látogatókkal való kommunikációt valószínűleg az angol Múzeumi Szövetség (*Museums Association*) etikai kódexének hangvétele határozza meg.⁴ A múzeumi etikáról szólva elsőként a múzeumoknak a társadalom tagjaival kapcsol-

⁴ www.museumsassociation.org. A mintegy 2500-3000 angol múzeumból hatszáz intézményi tag, ötezer egyéni tag mellett 250 testület tagja a független szövetségnek, amelynek etikai kódexét minden tag magára nézve kötelezőnek ismeri el.

has established its own framework of a code of conduct, which is a kind of a model which can be adapted to the local circumstances. Its chief aim is to establish the rules or the conditions which have to be clearly understood by the visitors. They are prescribed like the terms of a contract, in this case the parties being the museum and the visitor. The main areas that are covered in the model proposal are the general rules and definitions; prices, tickets and special offers; staying within the premises of the museum; complaints and claims; the liability of the museum; vis maior; lost property; the usual closing paragraphs of a contract. The British example is slightly more lenient towards the visitors than the German or Dutch versions. The Hungarian code is yet to be discussed and created.

A műtárgyak lehetséges biztosítási rendszerei Magyarországon és külföldön

Egy-egy kiállítás megvalósításának, a kölcsönök odaadásának alapvető előfeltétele az, hogy a felek meg tudnak-e egyezni a műtárgyak biztosításának módjáról. Jelenleg nemzeti és nemzetközi szinten három megoldást ismerünk: a kereskedelmi biztosítást, az állami garanciát¹ és az egyre nagyobb teret hódító, úgynevezett *nem biztosítást (non-insurance)* vagy *önbiztosítást (self-insurance)*.

A nagy kiállításokhoz kapcsolódó műtárgybiztosítást a Szépművészeti Múzeum a *Monet és barátai* című kiállítás megvalósítása alatt tapasztalhatta talán a legkomplexebb formában, s ezért megpróbálom ezen a példán keresztül bemutatni a kereskedelmi biztosítást, illetve az állami kezességvállalás közötti különbségeket, előnyöket és hátrányokat. Ez azért is érdekes, mert a gyakorlatban jelentkező problémáink – például a jogszabályi háttér idegen nyelvű fordításainak vagy az egyszerű eljárási formáknak a szükségességét tekintve – szinte pontról pontra megegyeznek a későbbiekben részletezett nemzetközi felmérésekben és konferenciákon kiemelt problémákkal.

A Szépművészeti Múzeumban 2003. december 1. és 2004. március 15. között *Monet és barátai* címmel megrendezett kiállításhoz harminchárom európai és amerikai múzeum gyűjteményéből közel hetven festmény és rajz érkezett. Ez egészült ki a Szépművészeti Múzeum anyagával, amelyet negyvenkét műtárgy képviselt.

2002-ben a két ország kulturális miniszterei megállapodtak abban, hogy a magyar fél a be-

mutatáshoz kormánygaranciát kezdeményez, a francia múzeumok pedig elfogadják a magyar állami kezességvállalást.

Ez azért is volt segítségünkre, mert kereskedelmi biztosítók bevonása esetén a műtárgyak rendkívül nagy összértékéhez igazodó biztosítási díj jelentette volna a legnagyobb kiadást a kiállításnak a – Szépművészeti Múzeum történetében így is példátlan méreteket öltő – költségvetésében.² Az állam által biztosított 24,5 milliárd forint értékű kezességvállalás így mintegy harmincmillió forinttal tehermentesítette költségvetésünket.

2003-ban az állami garancia akkori szabályozása elégtelen volt: az eseti kormányhatározatok (illetve az idevonatkozó, nem kifejezetten a nemzetközi kiállítások biztosítására vonatkozó jogszabályi háttér) nem tartalmazták kellő részletességgel a külföldről jött kiállításokon szereplő műtárgyakban keletkezett kár kártérítésének beváltási és egyéb eljárási szabályait.

Külföldi (különösen francia, német és amerikai) példák alapján ezért a Szépművészeti Múzeumban megfogalmaztuk a – kormányhatározatot kiegészítő – úgynevezett megállapodás szövegét, a PM és a NKÖM jogásaival utóbb egyeztetve, melyet a kormány nevében eljáró pénzügyminiszter, illetve a Szépművészeti Múzeum főigazgatója írt alá. Ez a megállapodás tartalmazta azt a pontos feltételrendszert, melynek keretei között vállalták az aláíró felek a kezességvállalás biztosítását.

¹ Az állami kezességvállalás, az állami garancia vagy a kormánygarancia kifejezések jelen cikk szóhasználatában – tartalmukat tekintve – azonos jelentésűek.

² Csak tájékoztatásul: a műtárgyak biztosítási értékének legalább egy ezrelékét kell fizetni biztosítási díjként.

A következő lépcső az állami garancia tanúsítványának kialakítása volt, mely a műtárgy speciális adatait (név, érték, leltári szám) tartalmazta. A Pénzügyminisztérium számára valamennyi haszonkölcsön-szerződés magyar nyelvű változatát be kellett nyújtanunk, illetve a biztosítótársaságok és a kölcsönadó múzeumok felé az állami garancia dokumentumait angol nyelven el kellett juttatnunk. Így gyakorlatilag folyamatosan fordítómunkát is kellett végeznünk, hogy az illetékes magyar és külföldi intézmények megismerhessék az újonnan kialakított rendszer pontos tartalmát.

Nehézséget okozott ugyanakkor, hogy a hatályos, általános kezességvállalást szabályozó jogszabályok megkívánják, hogy a kezességvállalás hatálybalépésének feltétele a kölcsönadó írásban tett elfogadó nyilatkozata, melyben a megállapodásban foglaltakat magára nézve kötelezőnek ismeri el. Mindezt harminckét múzeumból igen nagy nehézségekbe ütközött megszerezni, a kölcsönadó múzeumok nem értették, miért van erre szükség, és az utolsó elfogadó nyilatkozatokat csak júniusban tudtuk „kivasalni” a múzeumoktól, jóval azután, hogy a műtárgyak visszaérkeztek a kölcsönadókhöz.

A biztosítótársaságokkal sem volt könnyű dolgunk. Tárgyalásokat folytattunk több biztosítótársasággal, amelyek eleinte nem voltak hajlandóak a „vegyes” biztosítási konstrukcióban³ közreműködni (az itt alkalmazott úgynevezett „alulbiztosítás”, tehát a műtárgyak valós árán aluli biztosítás ugyanis anyagi és erkölcsi veszteséggel is járhat a biztosítók részéről), holott számos országban évtizedes gyakorlata van a műtárgyak ily módon történő biztosításának.

Kénytelenek voltunk végül hat különböző biztosítóval dolgozni, mert a kölcsönadó múzeum ragaszkodott a saját biztosítójához, illetve annak kötvényéhez, amelynek tartalmát ismeri, és elégségesnek találja ahhoz, hogy a műtárgyat biztonságban tudhassa.

Az állami garancia térhódítása miatt ma a kereskedelmi biztosítók bizonyos fokú háttérbe szorulásának lehetünk tanúi. Most már nem prob-

léma a külföldön annyira bevált „vegyes” biztosítás alkalmazása, ugyanakkor alapvető követelmény a pontos jogszabályi háttér kialakítása. Ennek híján ugyanis alkalomadtán sem a biztosítók, sem a kölcsönadók nem fogadják el a – számunkra oly előnyös – állami kezességvállalást. A jelenlegi rendszer nem elég speciális, az egymásra épülő több szabály miatt nehezen áttekinthető a külföldiek számára, az elfogadó nyilatkozat „kikényszerítése” pedig újabb hónapokat vesz igénybe.

A Szépművészeti Múzeumban megrendezett Monet-kiállítás fő tanulsága volt, hogy mindenképp szükség van külön törvényi szabályozásra ezen a téren, mely több nyelven hozzáférhető.

A jelenlegi nemzetközi tendencia ismeretében a Monet-kiállítás alatt kialakított államgarancia-konceptió már túlhaladott; oly mértékű a változás üteme e téren, hogy több európai ország néha évtizedek óta hatályban lévő törvényét épp most veszi revízió alá. A *best practice*-t, azaz a legjobb gyakorlatot magáénak tudható Nagy-Britannia is törvényt módosítást fontolgat.

A Monet-kiállítás alatt kialakult és jelenleg hatályos szabályozást néhány hónapon belül felváltja a költségvetési törvénnyel módosított államháztartási törvény módosítása, mely bevezeti a kiállítási garancia fogalmát. A jövőben a hatályos költségvetési törvény fogja meghatározni az erre a célra fordítható éves keretösszeget, ami a 2005. évre előreláthatólag harmincmilliárd forint lesz.

Egy külön törvénnyel azonban pontosan a jelenlegi – konfúzus – gyakorlat megszüntetésére nyílna lehetőség. A külföldi kölcsönzőkkel, illetve biztosítótársaságokkal roppant nehéz megértetni a most használatban lévő többszintű szabályozási rendszert, melynek szintjeit az államháztartási és a költségvetési törvény, egy kormányrendelet, egy kormányhatározat, egy megállapodás és egy tanúsítvány alkotja. Az új szabályozás legfontosabb indoka és célja épp az átláthatóság és az egyszerűsítés kell hogy legyen.

Indokolt lenne a kiállításokon kívül az egyes nagy értékű műtárgyak kölcsönzésére, illetve

³ Ez azt jelenti, hogy a műtárgy értékének egy meghatározott részéig kereskedelmi biztosítást alkalmazunk, ezen értékhatár fölött pedig belép az állami kezességvállalás.

műtárgycsoportra is kiterjeszteni az igénylési lehetőséget (példa a Szépművészeti Múzeum Verrocchio-kiállítására érkező kölcsön a londoni Victoria&Albert múzeumból).

Problémának érzem a jövőbeni törvényünkben esetleg alkalmazandó „vegyes biztosítást”, amennyiben a kereskedelmi biztosítónál a kizárások között (tehát amire nem terjed ki a biztosítás hatálya) több eset szerepel, mint az állami garanciánál.

Az ilyen „vegyes” biztosításoknál valamilyen módon koherenciába kell hozni

a kétféle biztosítási formát (a kereskedelmi biztosító folyton változó követénye, illetve a vonatkozó jogszabály közötti összhang). A

first risk, azaz az elsősorban helytálló biztosító gyakorlata abban az esetben előnyös csak, mikor van egy hazai biztosító, amellyel az állam szorosan együttműködik, különben folyamatosan egyeztetni kell a kétféle biztosítás tartalmát a koherencia és az áttekinthetőség érdekében. Sokkal tisztább biztosítási szerkezetet teremtene az állami garancia vagy a kereskedelmi biztosítás „nem keverése”.

Az alábbi táblázat a 2001–2003. időszakban a kulturális tárcához érkezett igényekről nyújt áttekintést. Káresemény, illetve ahhoz kap-

csolódó kártérítési igény egy esetben sem történt.

Európának jelenleg 30 000 múzeuma van, melyből mintegy háromszáz folyamatosan szervez nemzetközi jelentőségű időszakos kiállításokat, melyeket évente körülbelül ötszázmillió ember látogat.

A kiállítási költségvetés átlag mintegy húsz százalékát a biztosítás költségei teszik ki, s e számottevő összeg csökkentésére új megoldásokat kellett találni.

2004 júniusában a franciaországi Nemzeti Múzeumok Szövetsége (RMN) és a németországi Berli- ni Állami Múzeumok egy, az Európai Unió Bizottsága által kiírt pályázat nyerteseként felmérést ké-

sztett az európai kiállításokhoz

kapcsolódó állami garancia nemzeti szabályozásáról. Ennek célja nem a különböző nemzeti gyakorlatok harmonizálása volt, hanem az úgynevezett „legjobb gyakorlat” megtalálása, amely modellként szolgálhat a többi európai ország számára.

A felmérésből kiderült, hogy harmincegy európai országból csupán tizenhétben ismerik az állami garancia intézményét.

Ezek alapján az Európában ismert három biztosítási modell:

Problémának érzem a jövőbeni törvényünkben esetleg alkalmazandó „vegyes biztosítást”, amennyiben a kereskedelmi biztosítónál a kizárások között ... több eset szerepel, mint az állami garanciánál.

1. táblázat. Állami garanciavállalás 2001–2003 (Ft)

Év	Állami kezességvállalási igények száma	Odaítélt állami kezességvállalások száma	Visszatartott igények száma	Legalacsonyabb odaítélt állami kezességvállalási keret (kiállításoként)	Legmagasabb odaítélt állami kezességvállalási keret (kiállításoként)	Az odaítélt állami kezességvállalás teljes összege (évenként)
2001	0	0	0	0	0	0
2002	2	2	0	3 158 000 000	15 380 540 508	18 538 540 508
2003	2	2	0	4 515 000 000	24 500 000 000	29 015 000 000

- Kereskedelmi biztosítás
- Önbiztosítás (*self-insurance* vagy *non-insurance*)

Sok európai országban a nagy múzeumok gyűjteményeit nem biztosítják, hiszen az állam „a saját maga biztosítója”.⁴ Ugyanakkor nagy időszaki kiállítások alkalmával ritkán fogadják el ezt a megoldást, mert kár vagy elveszés esetére egyáltalán nincs fedezet. Franciaországban, Hollandiában vagy Németországban találunk példát arra, hogy nemzeti szinten bizonyos intézmények nem biztosítják az egymásnak kölcsönzött műtárgyakat. Részleges kár esetén a restaurálást a (vétkes) kölcsönvevő végzi, a tárgy elpusztulása, elveszése esetén pedig (különmegegyezés szerint) a kölcsönadó vagy a kölcsönkérő viseli a teljes kárt. Ez utóbbi okozott egy kisebbfajta összetűzést egy október végi hollandiai, az állami garanciáról tartott konferencián,⁵ ahol kiderült, hogy míg a hollandok valóban semmilyen módon nem biztosítják – nem biztosítási megállapodások megkötése után – a kölcsönadott műtárgyakat, azaz saját maguk viselik a műtárgyban keletkezett kárt, addig a francia rendszerben a vétkes károkozót kártérítési kötelezettség terheli. A holland gondolkodás lényege az, hogy minden műtárgyat pótolhatatlannak tartanak, amelyet a kártérítés kifizetése esetén sem tudnak újra megvásárolni, ezért inkább különös hangsúlyt helyeznek a kölcsönkérő múzeum által kitöltött *facilities reportra* (mely a múzeum felszereltségét és általános állapotát tükröző tanúsítvány), amelynek megvizsgálása után döntenek el a kölcsön – gyakran bármiféle biztosítás nélküli – odaítélését. Ennek a gyakorlatnak elkötelezett híve többek között a Rijksmuseum is, amely gyakran külföldre is min-

denfajta biztosítási „fedezet” nélkül kölcsönzi műtárgyait.

- Állami garancia

A vizsgált harmincegy európai országból tizenhétben van állami garancia. Svédország volt az első ország, amely a világon először állami garanciát adott egy kiállításra 1974-ben.

Spanyolország, Norvégia, az Egyesült Királyság és Svédország külföldi múzeumoknak adott hosszú távú kölcsönökre is nyújt állami garanciát.

Az állami garancia különös példája Finnország, ahol a finn kultúra népszerűsítése érdekében az országból kimenő kiállításokra is vállal az állam garanciát. Ugyanez a helyzet Nagy-Britanniában is, ahol ezt a fajta állami garanciát a Külügyminisztérium intézi, igaz ugyan,

hogy nagyon szűk a költségvetésben erre elkülönített pénzkeret. Néhány ország, például Bulgária vagy Norvégia azt a különös gyakorlatot követi, hogy kizárólag a kimenő kölcsönökre biztosít állami garanciát.

A legjobb gyakorlatnak (*best practice*) tartott állami garancia-törvényt az Egyesült Királyság mondhatja magáénak, ahol csak 2003-ban 120 alkalommal nyújtott az állam garanciát a művekre. Ez a szám több tényezőnek is köszönhető: minden brit múzeum kérelmezheti, nincs minimális összeghatár, a vegyes biztosítás esetén az értékhatár (az a küszöb, ameddig a kereskedelmi biztosítónak engednek tért) nagyon alacsony. A harmincegy államban végzett statisztikai felmérés adatai szerint csupán az Egyesült Királyságban és Finnországban történt eddig káresemény, így a kártérítés során alkalmazott eljárást a legtöbb országban még soha nem próbálták ki.

A számos különbség ellenére azonban az országok álláspontja megegyezik abban, hogy az ál-

A legjobb gyakorlatnak tartott állami garancia-törvényt az Egyesült Királyság mondhatja magáénak, ahol csak 2003-ban 120 alkalommal nyújtott az állam garanciát a művekre.

⁴ „State is its own insurer.”

⁵ 2004. október 27-29., Hága, Museum Collections on the Move; a magyar fél részéről részt vettek: dr. Kovács Zita (NKÖM), dr. Kiss Ágnes (NKÖM), Cseri Miklós (Szabadtéri Néprajzi Múzeum), Mojzer Miklós (Szépművészeti Múzeum), dr. Galambos Henriett (Szépművészeti Múzeum).

Útmutató a sikeres látogatáshoz

Imperial War Museum, London:

- Jelentkezzen idejében. Több foglalkozásnál van túljelentkezés, és naponta legfeljebb tizenöt iskolai csoportot engedélyezünk. Kérje a levelezőlistánkra való felvételt, hogy programjainkról azok indításakor tudomást szerezzen.
- Jöjjön el hozzánk egy előzetes látogatásra. Jelentkezzen telefonon 24 órával a látogatásuk előtt az ingyenes belépési lehetőségért.
- Tervezze meg látogatásukat körültekintően! Legalább húsz perccel a foglalkozás megadott időpontja előtt érkezzenek meg. Sajnos nem rendelkezünk buszparkolóhelyekkel.
- Készítse fel tanítványait a látogatásra! Kérje őket, hogy vigyázzanak a többi látogatóra és a múzeum épületére. Ne felejtsek el, hogy Önök felelősek csoportjuk viselkedéséért.
- Használják internetről letölthető oktatási anyagainkat.
- Holokausztkiállítás: megtekintéséhez külön előkészítés szükséges.

Imperial War Museum, Duxford:

- A tanárok felelősek csoportjuk viselkedéséért, erre az egész látogatás során vigyázniuk kell. A megfelelő ellenőrzéshez az 1:10 tanár/diák arányt javasoljuk betartani.
- Kérjük, biztosítsa csoportjának kisebb, felügyelt csoportokra osztását, elsősorban a múzeumi boltban.
- Kérjük, biztonsági okokból ne hagyjanak őrizetlenül csomagokat.
- Kérjük, biztosítsák csoportjuk felügyeletét minden nyitott légi járműnél, mint például a Concorde.
- Kérjük, hozza magával a látogatás előtti állapotfelmérési dokumentációval, amelynek tartalmaznia kell a kiállítótér és az épület technikai, biztonsági és biztonságfelügyeleti paramétereit. Az állapotfelmérésnek valós adatokat kell tartalmaznia, mivel a kölcsön elbírálásának egyik fő tényezője, s mint ilyen kötelezi a kölcsönkérő intézményt.
- Nyilatkozat arról, hogy nem veszik zár alá vagy foglalják le az ország területén a műtárgyakat. Több ország képviselője – köztük Magyarországé is – azt nyilatkozta, hogy a hatalmi ágak

re. A sokkal megengedőbb, „látogatóbarát” angol példára éppen Riemer Knoop, a holland kormány kulturális tanácsadó testületének tagja hívta fel a figyelmemet.

Irodalom

BALÁZS GYÖRGY

2004 Múzeumok ingyen. Magyar Múzeumok 1:21–24.

MODEL

1999 Model Bezoekvoorwarden. Museumwijzer 2:1–4.

VÁSÁRHELYI TAMÁS – SINKÓ ISTVÁN

2004 Múzeum az iskolatáskában. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

MUSEUM VISITORS' CODE OF CONDUCT

GYÖRGY BALÁZS – TAMÁS VÁSÁRHELYI

The decision to provide free entry into state-owned museums' permanent exhibitions in Hungary has created some problems that are not necessarily of financial nature. Some of them are the results of a new audience appearing, who had not been regular museum-goers before and thus they have not learned the rules of how to behave in a museum. It should be taken seriously by the governing organisations and a new "code of conduct" should be designed and applied in Hungarian museums, similarly to some other foreign examples. Naturally these "rules" have to be relevant and acceptable for both parties: the institutions as well as the visitors. The Dutch Museum Association

Konklúziók

A tagállamok kulturális sokféleségének elősegítése érdekében az EU csupán „támogathat” bizonyos tagállami tevékenységeket: a kultúrát alapvetően tagállami kompetenciába utalja.

Az EU Alapokmánya több rendelkezést tartalmaz a kultúra területén kifejezhető különböző közösségi tevékenységekről. A bennünket érintő 151. §-t a maastrichti szerződés tartalmazza.

Az EU Alapszerződése értelmében (151. §) az EU e kulturális célokat, a kulturális javak mozgását vagy úgynevezett „ösztönző lépésekkel” – ami európai szintű garancia létrehozását jelenti –, vagy „ajánlásokkal” – ami a már létező nemzeti rendszerek javítását, illetve létrehozását tartja – könnyítheti meg.

A jelenlegi nemzeti gyakorlatok különbözősége miatt a „legjobb mintát” (Nagy-Britannia) vagy egy államgarancia-modellt kellene az egyes országoknak alapul venni. Ez kiküszöbölné, hogy egyes kölcsönző intézmények az állami garancia miatt ne adják kölcsön műtárgyaikat.

Azok a tagállami kölcsönadók, akik visszautasítják az állami garancia elfogadását, megsértik az EU Alapszerződésének 151. §-át, mert egyrészt akadályozzák a műtárgyak szabad mozgását, másrészt az EU állampolgárainak kultúrához való hozzáférési jogát gátolják.

Az időszakos kiállításokra vonatkozó EU-garancia létrehozását a tanulmányt készítő két szervezet azért is szorgalmazza, mert az új tagállamokat jobban be kívánják vonni a nemzetközi kiállítási körforgásba. Ugyanakkor ennek pénzügyi megoldása a közösségi büdzsében elég bonyolult lenne.

Mivel az állami garancia tulajdonképpen az állam által nyújtott pénzbeli juttatásnak számít, a 87. és a 88. §-kat is számításba kell vennünk. Az állami pénzek ugyanis potenciálisan torzítják a szabad versenyt azzal, hogy bizonyos vállalkozásokat előnyben részesítenek, s ezáltal a tagállamok közötti kereskedelmet is befolyásolhatják. Mégis megállapították, hogy az államnak ez a fajta tevékenysége nem befolyásolja oly mértékben a kereskedelmet és a szabad versenyt, hogy az a közösségi érdekekkel ellentétes lenne.

Az új tagországoknak az EU kiállítási körforgásába történő bekapcsolása érdekében kiemelt kiállítási tervek közösségi pénzügyi támogatást kaphatnának. Feltétel, hogy mindegyik kiállítási tervet egy fogadó ország gondolja.

Jövőkép?

Az október végi államgarancia-konferencián elhangzott holland álláspont szerint (Hollandiában óriási hagyománya van a gyűjtemények mobilizálásának) a művek egyedisége és pótolhatatlansága miatt szorgalmazni kell a műtárgyak értékének lehető legalacsonyabb szintű meghatározását. A szakértők azt javasolják, hogy kereskedelmi biztosító bevonása esetén biztosítást ne a különböző biztosítási eseményekre kösse a múzeumok, hanem olyan jellegű káreseményre, mikor például egy fő műtárgy elveszése vagy megsemmisülése esetén mondjuk száz-ezerrel kevesebb látogató keresi fel a múzeumot, ami kézzelfogható bevételecsökkenéshez vezetne. Ugyanakkor teljes elkötelezettségüket fejezik ki az állami garancia és a nem biztosítási egyezmények mellett azzal, hogy amennyiben kielégítőnek tartják a *facilities report*-ban foglaltakat (amire viszont fokozott hangsúlyt helyeznek), mindenféle biztosítási fedezet nélkül kölcsönadják a műtárgyakat akár külföldre is.

A világban egyre inkább az a tendencia uralkodik el – nagyon helyesen –, hogy a kiállítási költségvetésekből szűrjük ki az inproductív költségeket, és a valós kockázatok felmérése után határozzunk a kért, illetve kínált biztosítás formájáról. Nem új az a gondolat sem, hogy a kereskedelmi biztosítók kifizetésére elkülönített összegeket inkább a múzeumi környezet, a múzeum állapotának (*facilities*) javítására fordítsuk.

Az Európai Unióban megindult az a folyamat – melynek kialakításában Magyarország képviselői is rendszeresen és teljes joggal részt vesznek –, mely az új tagállamoknak a nagy nemzetközi kiállítási körforgásba történő bekapcsolását s ennek érdekében a költséghatékonyságot célozza, s ez a huszonöt tagállamban nagymértékben elősegíti a közös európai identitás kifejlődését is.

POSSIBLE SYSTEMS OF INSURING WORKS OF ART IN HUNGARY AND ABROAD

HENRIETTA GALAMBOS

When an item of a collection is on loan it is essential to agree on a way of insurance. At national and international levels there are three accepted methods: commercial insurance, state guarantee and non-insurance or self-insurance. The advantages and disadvantages of these systems are described through the example of the Hungarian Museum of Fine Arts and its popular exhibition called “Monet and his Friends”. The project included an agreement between the French and Hungarian government with the state guarantee and liability of the latter, which was a more favourable solution than a single commercial insurance policy which would have raised the costs immensely. Some of the problems occurred due to the lack of relevant regulations and a lot of clarification was needed. The outcome was a combined insurance in which the basis was a commercial insurance and above a certain limit the state guarantee was applied. At an international level several efforts have been made to establish the best practice to be used in such cases. The British example is described in more detail. Having a co-ordinated system in Europe makes it easier to set up cost-effective, successful exhibitions, which can contribute to the creation of a common European identity.

CS. LENGYEL BEATRIX – STEMLERNÉ BALOG ILONA

Kutatók, felhasználók és közgyűjtemények

A fénykép felhasználásának napi problémái*

Vizuális információkat igénylő korunkban a közgyűjteményekben őrzött képi forrásanyag egyre inkább az érdeklődés homlokterébe kerül: egyre több kutató és még több felhasználó igényli különböző célokra az archívumainkban, közgyűjteményeinkben őrzött képeket. (Fontosnak tartjuk mind a kutatók és egyéb, például kereskedelmi célú felhasználók, mind a múzeumi fényképgyűjtemények és bizonyos más archívumok megkülönböztetését, még ha ezt természetesen nem is mindig lehet egyértelműen megtenni.) A múzeumi fényképgyűjteményekre mindazon szabályok és követelmények vonatkoznak, amelyek bármely más műtárggyűjteményre; az őket gondozó muzeológusok ugyanakkor archívumkezelői feladatokat is ellátnak. Az alapvető feladat – amelyről egyetlen pillanatra sem szabad megfeledkeznünk – a fényképek megóvása, védelme és lehetőség szerint minél épebb átörökítése, megőrzése utódainknak. Ez a muzeológus kötelessége, amit semmilyen technikai újítás, digitális megőrzés nem pótolhat, nem helyettesíthet. Jelentőségét fokozottan kiemeli az a ma már meg sem kérdőjelezhető tény, hogy a valódi fénykép, a vintázkópia, az eredeti negatív rövid időn belül éppen olyan kézművesértékké válik, mint bármely 19. századi vagy korábbi, megbecsült kézimunka. Másfelől viszont – s ez speciális a fényképgyűjteményekben – szélesebb igényt kielégítő történeti fotóarchívumként is ki kell szolgálniuk az egyre növekvő „köz”-igényt, ami pedig igen sokszínű, kezdve attól a kutatótól, akit a fénykép egésze mint műtárgy érdekel,

a történeti-néprajzi-műemléki – és sorolhatnánk tovább – szaktudományos igényű kutatókon-felhasználókon keresztül a színes hírmagazin képszerkesztőjéig, akit – a fentebb említett „egyéb felhasználóként” – „csak” (s ezt idézőjelben mondjuk, hiszen nem értéksorrendről van szó) a fénykép témája érdekel. E kutatók és felhasználók mind-mind különféle módon viszonyulnak a gyűjteményeinkben őrzött fényképekhez, illetve az azokhoz kötődő jogokhoz, ezért elbírálásuk is más és más kell hogy legyen.

A fényképhez fűződő jogok közül legerősebb a szerzői jog, amelyről a nemrég életbe lépett 1999. évi LXXVI. törvény rendelkezik, hatályon kívül helyezve a korábban érvényben lévő, a művészi fényképek felhasználását szabályozó 8/1970. (VI. 24.) Műv. Min. rendeletet. (Írásunkban nem térünk ki a munkaviszony keretében, munkaköri feladatként létrehozott fényképpel kapcsolatos szerzői jogra.) Mit jelent ez a mi számunkra?

A szerzői jogi védelem a szerző egész életében és – mivel örökölhető – a halálát követő hetven évig fennáll. A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött szerzői jogdíjas fényképek másolatait külső felhasználónak ezért egy űrlap kitöltése ellenében adjuk át. Az űrlap szövege értelmében a felhasználó vállalja, hogy a fényképet csak a szerző nevének feltüntetésével, a szerzővel megállapított jogdíj megfizetése ellenében használja fel. A szerző nevét, címét, elérhetőségét a fénykép-tár kutatószolgálat adja meg a felhasználónak. A módszer eddig bevált. A közgyűjteményben lévő szerzői jogdíjas fényképek saját kiállításokon

* Az írás előadás változata a *Kép, dokumentum, műtárgy – avagy a fotográfiák életei* című, 2004. március 11-12. között Szegeden megrendezett szakmai konferencián hangzott el.

történő bemutatásához ugyanakkor nem kell a szerző engedélye (és ezért díjazás sem jár neki); azt azonban javasoljuk, hogy – már csak udvariasságból is – tájékoztassuk a fotográfust, ha képét kiállítjuk. A nevét természetesen saját kiállításainkon is mindig kötelesek vagyunk feltüntetni.

Részben a szerzői joghoz kapcsolódnak a személyiséghez fűződő jogok is. Ezek ugyan elsősorban a fotográfust érintik, de nekünk is tudnunk kell, hogy a képmás nyilvánosságra hozatalához az érintett személy hozzájárulása szükséges, kivéve, ha a kép nyilvános közszereplés alkalmával készült.

Sokkal bonyolultabb a fényképhez fűződő intézményi jogok kérdése. Arról ugyanis, hogy a múzeum a gyűjteményében őrzött műtárgyak – jelen esetben fényképek – másolatának külső, harmadik fél által történő, különböző célú felhasználásáért, közléséért pénzt kérhet, jelenleg semmiféle jogszabály nem rendelkezik.

A kutatásról szóló 47/2001. (III. 27.) számú kormányrendelet kimondja, hogy a közgyűjteményekben a kutatás ingyenes. A kutatott műtárgyakról a muzeális intézmény a kutató kérésére és költségére kutatási célú és minőségű másolatot készíthet. A másolatkészítésért (a szolgáltatásért) a múzeum természetesen kérhet pénzt. Nem történt azonban intézkedés a nem kutatási szándékkal megrendelt – például a kifejezetten kereskedelmi célú, könyvekhez, folyóiratokhoz és más további termékek előállításához felhasználandó – fényképek, nyomdai minőségű színes diák, nagy felbontású digitális kópiák másolattási feltételeiről. A fő kérdés tehát az, hogy van-e joga a múzeumnak pénzt kérni az általa őrzött műtárgyak ilyen jellegű felhasználásáért, közléséért. Erről sem a múzeumi törvény, sem más érvényes jogszabályok nem rendelkeznek. Ma már a CD-n, dián elvitt, sőt a könyvekből kireprózott képek is olyan szinten javíthatók, hogy újabb nyomdai közlésre alkalmasak. Nincsen arra apparátus, ember, eszköz, hogy minden képet kövessünk, vagyis egyre többször kerülünk szembe azzal a problémával, hogy egyesek (a már birtokukban lévő másolat alapján) újra felhasználják a képet, amiért persze ismét fizetniük kellene.

Korábban a közgyűjteményeknek voltak úgynevezett „engedélyezési” jogaik, mert 1969-ben a

művelődési miniszter – a 154/1969 (M. K. 14.) számú MM-utasításában – így szabályozta a másolatkészítés és felhasználás feltételeit a múzeumokban és a könyvtárakban őrzött tárgyakról. Ezen utasítás szerint a másolatkészítés engedélyezési díj megfizetése ellenében történhetett, amelynek összegét a közgyűjtemény vezetője állapította meg, a kulturális miniszter által meghatározott irányelvek szerint. Az irányelveket (összegeket) a Művelődésügyi Közlöny 1969. évi 21. száma közölte. (Mindkét dokumentum megtalálható *A kulturális igazgatás kézikönyve* című kötet 237–242. oldalán [Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977].) A fentiek alapján számoltuk fel évtizedek óta az engedélyezési (közlési, felhasználási) díjat a fényképmásolatok készítésekor, hiszen ebből az utasításból egyértelműen kiderült, hogy a közgyűjteményeknek joguk volt az általuk őrzött anyag birtokában engedélyezési díjat szedni, amennyiben a másolatot más intézmény vagy személy haszonszerzés céljából rendelte meg. A 154/1969. (M. K. 14.) számú MM-utasítást azonban a 9/1988. (V. 1.) számú MM-rendelet hatályon kívül helyezte, és a múzeumokban őrzött gyűjteményi anyag másolatainak külső fél általi felhasználásáról azóta semmiféle új intézkedés nem született. Így a közlési/használati díj szedésének tulajdonképpen nincs jogi alapja. 1988 óta a múzeumok tehát csak szokásjog alapján szedik a pénzt a másolatok felhasználásáért. Félő, ha rövidesen nem történik intézkedés ennek legalizálására, nemcsak a hazai, hanem (különösen az Európai Unióhoz való csatlakozásunkkal) a külföldi felhasználók is bármiféle ellenérték megfizetése nélkül használhatják múzeumaink anyagát. Jogilag, mint a fentiekből érzékelhető, nincs a kezünkben igazi érv. Az Európai Unióban talán hazánk lesz az egyetlen ország, ahol ezt a kérdést nem szabályozták. Sürgősen intézkednie kellene a minisztériumnak, mert ha bevételeket várnak el a múzeumoktól, akkor kézenfekvő lenne, hogy az elsősorban alapfeladatunkból, az általunk gyűjtött, őrzött, meghatározott, esetleg restaurált gyűjteményi darabok mások által történő felhasználásából származzon, ne a terembérleti díjából és hasonlókból.

Arra is szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy mindenképpen vigyáznunk kell: a különböző helye-

ken való képközlésnél múzeumaink jogait megfontoltan és körültekintően bátyázzuk körül, és a jogok átadásának körülményeit, árát értékük szerint határozzuk meg. Egyre erősebben érezzük e probléma megoldásának szükségességét és időszerűségét: számos olyan pályázat jelenik meg (legutóbb az Oktatási és az Informatikai Minisztérium kiírásában), ahol a digitalizálással és az anyag interneten való közzétételével járó feltételeket (például harmadik személynek is továbbértékesíthetik a hozzájuk jutott anyagot) úgy fogalmazzák meg, hogy a múzeumoknak úgymond „egy tál lencséért” egyszer s mindenkorra le kellene mondaniuk az általuk őrzött anyag felhasználásának, sőt továbbadásának mára már csak a szokásjog alapján élő, korábban rendeletekben biztosított jogairól.

Vannak persze közös érdekeink a digitalizálási pályázatokat meghirdető intézményekkel és cégekkel, de vannak sajátos közgyűjteményi érdekeink is, amelyeket nekünk magunknak kell képviselnünk!

Megjegyezzük, hogy miközben a múzeumok gyűjteményeinek külsők általi felhasználását nem szabályozza semmiféle törvény vagy rendelet, a legnagyobb hazai fényképtermelő intézmény, a Magyar Távirati Iroda komoly lépéseket tesz korábban különböző múzeumi gyűjteményekbe került felvételeihez fűződő jogainak érvényesítésére. Amennyiben az MTI-nek valóban jogában áll majd szerzői és tulajdonosi jogait visszamenőleg – akár jogelődjei esetében is! – érvényesíteni, akkor esetenként valamilyen független szakmai és jogi bizottság állásfoglalására lesz szükség, hiszen ennek során komoly jogi problémák vetődhetnek fel. További, egészen speciális kérdés az MTI-nél dolgozó fotóművészek életművének, művészi munkásságának múzeumokba került anyaga. Ha azt fogadjuk el, hogy ott a jog, ahol az eredeti negatív, akkor hogyan viszonyul ehhez a vintázskópia? (Mint tudjuk, a vintázskópia a felvétellel nagyjából egy időben készült, a szerző által szignált pozitív kép, amely a múzeumok szempontjából valójában magát a műtárgyat jelenti. Szignójával a művész elismeri, hogy ilyenek alkotja meg képét – hiszen a műalkotás szempontjából nézve a negatív csak nyersanyagnak, kiindulópontnak tekinthető. A képkivágás, a tó-

nusok, a papír minőségének, méretének megválasztása a művész joga.) Azt gondoljuk, hogy a múzeumoknak joguk kell hogy legyen arra, hogy a kiemelkedő MTI-s szerzők munkásságát reprezentáló vintázsfényképeket gyűjteményükben elhelyezzék, alkalmanként ezeket az MTI engedélye nélkül kiállíthassák, katalógusaikban szerepeltethessék. Ez lenne a fotográfusok érdeke is. Ha majd az MTI-vel való megegyezést kidolgozzuk, erre a problémára is megoldást kell találnunk.

Az interneten, digitális hordozókon történő megjelenítés kérdésében talán a Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, az ország legnagyobb történeti fotógyűjteménye van a legnehezebb helyzetben, hiszen egy alapvetően más típusú műtárgyakat gyűjtő közegben kell megtalálnunk a kitörési pontokat. (Nyilvánvaló, hogy nem várhatjuk meg, amíg a MNM teljes műtárgyállománya a jogi és más problémákat megoldva interneten, CD-n, DVD-n vagy más formában kutatható lesz; ráadásul ebben a kérdésben bizonyára más szemléletet képviselnek majd a régész, középkortörténész kollégák, ami azonban nem kötheti meg teljesen a kezünket.) Példaként előttünk olyan állami könyvtárakban őrzött fényképgyűjtemények állhatnak, mint a párizsi és a bécsi nemzeti könyvtáraké. Ezekben a francia, illetve az osztrák kulturális kormányzat komoly összegeket fordított/fordít konkrétan arra, hogy – kiemelve a képi tartalmat hordozó gyűjteményegységeket a többi közül – roppant anyagi ráfordítással és szellemi kapacitással segítse e kép- és fényképgyűjtemények anyagának digitalizálását és megjelenését az interneten. Ugyanakkor egy pillanatig sem vetődött fel, hogy e gyűjtemények bevételei között nem jelenhet meg a felhasználói, engedélyezési díj! Egyre több köz- és magánarchívum anyaga is kutatható interneten, illetve más digitális hordozókon, s a felhasználók egyre inkább a gyors és egyszerű szolgáltatást nyújtókat keresik fel. E tendenciával nekünk is lépést kell tartanunk.

Az egyik legnagyobb magán-, ám közfunkciókat is ellátó olasz fényképgyűjtemény, az Alinari például négyoldalas, apró betűs szabályzattal védi anyagát. Csak az nézegetheti a digitális fotótárat, aki ezt elfogadta. A képletesnek mondható ötvenéves évi díjért ezer képet tölthet le magának a virtuális

teret látogató, de ezeket csak egyetemisták használhatják dolgozatukhoz, vagy mondjuk kutatók, munkaképként. A könyvkiadókra és hírügynökségekre más árak és szabályok vonatkoznak. Az Alinari minden képe látható és láthatatlan digitális vízjeggyel ellátott. Ha nem lépünk e téren előre, elképzelhető, hogy Kossuth Lajos fényképét tőlük fogja megvásárolni szükség esetén egy hírügynökség, könyvkiadó vagy történész.

Egy másik példával is szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a fénykép milyen kincs. Bill Gates 1995-ben megvásárolt egy tizenegymillió fényképből álló gyűjteményt, amelyet egy magángyűjtő kezdett még a harmincas években összeállítani, s amelynek anyagából közölt fényképeket a Life és a Newsweek is. A képek tönkremenetelének megakadályozására már 1995-ben megvett egy pennsylvaniai elhagyatott ércbányát is, amelyet átalakítva, hetven méter mélyen a föld felszíne alatt képeztek ki egy, a Nemzeti Múzeuméhoz hasonlítható állapotokat nyújtó raktárt a képeknek, mondván, hogy így biztosított megőrzésük körülbelül ötezer évre. A raktári elhelyezés előtt minden képről digitális másolat készült, amelyet folyamatosan karbantartanak (!), s az interneten biztosítják felhasználásukat is. Csak azért hoztuk fel ezt a példát, mert világossá akarjuk tenni: Bill Gates már akkor tudta, amit most nekünk is látnunk kell: mekkora és mennyire gyorsan növekvő nagyságú értéket őrzünk.

Végezetül még egy kényes téma: az árak kérdése. Mint a fentiek bizonyítják, úgy gondoljuk, a legjobb az volna, ha digitalizálás útján tudnánk a képi tartalom után érdeklődő kutatóinkat-felhasználóinkat segíteni, kiszolgálni. Árainkat egyúttal a látható kép mellé rögzítenénk, hiszen vannak igazán egyedi képek, és vannak nagy számban sokszorosítottak; nem lehet kép-kép alapon árat szabni. (2004. május 1. után viszont már nem alkalmazható különbségtétel aszerint, hogy hazai vagy külföldi a kutató, a felhasználó.) De milyenek legyenek áraink? Elképesztőek a különbségek az egyes országok, gyűjtemények által alkalmazott árak között. Viszont mindenhol fix kategóriák vannak, s konkrét, megszabott, alku tárgyát nem képező árak. Érdemes volna tehát ilyen árakat kidolgozni nálunk is – speciálisan múzeumként és gyűjteményként.

Közös érdekünk és felelősségünk, hogy sürgősen lépünk a jogszabályi háttér megteremtése érdekében, hiszen a nemzeti képarchívumaink iránti egyre növekvő igény korszerű „kiszolgálása” azt is elősegítené, hogy múzeumaink, mint erre fentebb már utaltunk, elsősorban alapfeladatukból tudják a fenntartók által elvárt bevételeket előteremteni.

RESEARCHERS, USERS AND PUBLIC COLLECTIONS CURRENT PROBLEMS OF USING PHOTOGRAPHS

BEATRIX CS. LENGYEL – ILONA BALOGH
STEMLER

Nowadays visual resources are becoming more and more sought after, more and more people want to have access to photographic archives, either for academic purposes or for any other reason. Naturally, photographs in public collections are works of art, so the same kind of regulations and requirements apply as in case of other items. The main task of the archives – and the archivists – is to protect, preserve and pass on their collections in a reasonably good condition and no digital recording or copy can substitute them or take over this responsibility. Using photographs is regulated, first of all, by copyright law. Photos in a public collection can be exhibited without the author's consent, but royalties must be paid if copies are used by an outside entity for other purposes than research. Personal rights must also be taken into account, but the most complicated area is institutional rights – at the moment in Hungary there are no regulations on allowing the use of duplicates in any form after charging a fee which could go into the museum budget. Several new issues are brought about by the accession to the EU. The necessity to create new regulations is obvious. First, the relevant laws have to be made, providing a suitable legal background for the use of photographs in any form, then the differentiated fees have to be established so that national photographic archives would be able to maintain themselves, raising funds by their standard activities.

SCHILLING SÁRA

A Szépművészeti Múzeum a Hewlett-Packard *Excellence in Art & Science* programjában

A modernizációval, így a technika folyamatos fejlődésével szükségszerűen a modern muzeológiának is lépést kell tartania. Mára nemzetközi gyakorlattá vált, hogy a múzeumok alapfeladatai közé tartozó megőrzés, állagmegóvás és prezentáció immár nem csupán a hagyományos módszerekkel történik, hanem digitalizálással is elősegítik a fenti folyamatokat. A műtárgyak nagy felbontású digitális leképezésével a műtárgyak jó minőségű reprodukciói könnyen és gyorsan hozzáférhetőkké válnak, ezáltal is megkímélve a műtárgyat a felesleges mozgatástól és az ezzel járó káros hatásoktól. A műtárgyak kíméletén kívül a digitalizálás számos további előnye mutatható ki. Elég példaként a leglátványosabb esetet, a műtárgyak minél szélesebb körű közzétételét említeni. A világháló nyújtotta publikációs lehetőséggel egyetlen nyomtatott médium sem versenyezhet, így a digitális világ a tudásalapú társadalom legfőbb letéteményese.

A Szépművészeti Múzeum a digitalizálás elemi szükségességét felismerve hosszú távú célként műgyűjteménye teljes digitalizálását tűzte ki. A digitalizálási folyamat azonban külső szerepvállalás nélkül egyelőre nem képzelhető el.

A HP (*Hewlett-Packard*) az informatikai piac vezető világcégeként a hagyományos reklámeszközöket kiegészítő szponzorációval élve nyújt technológiai segítséget a Szépművészeti Múzeumnak. A HP a sportbeli, oktatási és egészségügyi szerepvállaláson túl nagy hangsúlyt fektet a tudomány és a kultúra támogatására nemzetközi szinten is. A tudásalapú társadalom kiépítése jegyében a HP EMEA¹ négy évvel ezelőtt *Art &*

Science néven indította azon nemzetközi programját, melynek fő célkitűzéseként a művészeti alkotások megőrzése, létrehozása és népszerűsítése érdekében is használni kívánja informatikai, illetve képzőművészeti technológiáit. A HP e programjának háttérében három korábbi, sikeresen működő páneurópai kezdeményezése állt. Így a HP az *Imaging Science and Engineering (ISE)* keretei között elsősorban műszaki tudományos intézetek részére ajánlotta fel technológiai segítségét és együttműködését a kutatásfejlesztésben. A *Museums-on-Line (MOL)* alapvető célkitűzése az egyes múzeumok gyűjteményeinek széles körű megismertetése volt internetes közzétételével. A *Digital Imaging & Visual Arts (DIVA)* program irányítója és fenntartója a barcelonai székhelyű HP Inkjet Commercial Division, a nagy formátumú nyomtatók (A1, A0) fejlesztőbázisa volt. Kezdeményezésükben művészeti és formatervezői iskolákat láttak el nagy méretű digitális reprodukciók készítésére alkalmas printerekkel.

Az *Art & Science* lényegében e három korábbi program célkitűzéseit egyesítve jött létre, így a műszaki egyetemek kutatási együttműködését felhasználva múzeumokat és művészeti iskolákat segítenek új fejlesztésű HP-technológiával. Az eszköztámogatások azonban a HP szemszögéből sem egyszerű szponzorációs fogások; a támogatott intézmények visszajelzései adnak alapot a további fejlesztésekre.

A HP ezen kezdeményezése keretében már több világhírű múzeum gyűjteményének digitalizálására és fejlesztésére került sor. Az *Art &*

¹ „Europe, Middle-East and Africa” régió.

Science programban eddig huszonegy jeles intézménnyel kötöttek megállapodást, többek között a párizsi Louvre-ral, a firenzei Uffizivel, a londoni National Galleryvel és a madridi Pradóval. Az egyes intézményekben a HP széles körű szerepvállalása érdekében egymástól eltérő támogatási célokat fogalmaztak meg; ezek között szerepel restauráláshoz fűződő segítség, a műtárgyak nagy felbontású reprodukálása, továbbá 3D-s megoldások, nagy fájl méretű képek tárolásával kapcsolatos alkalmazások, adatbázis-kezelés, webes publikáció és virtuális kiállítások.

A 2004-ben *Excellence in Art & Science* néven újraindított kezdeményezés immár kizárólag a vizuális művészetek-

re koncentrálna keresett a régióban olyan intézményeket, amelyek programjukkal új területeket tárhatnak fel a HP-technológia alkalmazási lehetőségei szempontjából.

Idén sikeres pályázata alapján a Szépművészeti Múzeum csatlakozhat a világhírű múzeumokhoz is a soraiban tudó kezdeményezéshez. A meghívott magyarországi pályázóknak a siker érdekében olyan projektet kellett kidolgozniuk, mely a programban részt vevő eddigi huszonegy intézmény egyikénél sincs még jelen az *Art & Science*-szel összefüggésben.

A Szépművészeti Múzeum nyertes pályázata elsősorban a régi képtár egyes háttérkutatási eredményeinek, azaz a műtárgyairól alkotott infravörös és röntgenfelvételeknek a digitális feldolgozását tűzte ki célul. A pályázatban megfogalmazottak szerint ezzel párhuzamosan új eredmények válnak elérhetővé az antik gyűjtemény bizonyos darabjainak infravörös vizsgálatával. Ezenkívül újabb lendületet kaphat a múzeumban folyó műtárgy-digitalizálási program, kiegészítve a már meglévő szignatúrafelvételek digitális feldolgozásával.

Ezekhez a célkitűzésekhez a HP nagy értékű informatikai eszközök adományozásával járult hozzá. A programhoz kapcsolódó digitalizálási

és az azt kiegészítő prezentációs munkákhoz a HP csúcstechnológiájú számítógépeket, szkennereket, digitális kamerákat, nagy formátumú nyomtatót és projektort ajándékozott a múzeumnak. A Szépművészeti Múzeum munkatársainak a programban szerzett tapasztalatokról – a HP-technológiát is elemezve – rendszeres időközönként nemzetközi konferenciákon kell beszámolniuk.

A Szépművészeti Múzeum pályázatában említett

infravörös és röntgenvizsgálókat a régi képtár muzeológusai és restaurátorai

régóta alkalmazzák már. Az infravörös vizsgálatokkal láthatókká és kutathatókká válnak a festmények mélyebb rétegei, így nap-

világra kerülhetnek a szerves festékanyag alatt megbújó

korábbi alárajzolások is. Ezek a rajzok olykor egészen új kutatási eredményekhez vezetnek. Segítségükkel rekonstruálhatók a művész eredeti elképzelései, kompozíciós megoldásai, esetenként a szennyeződésréteg alatt lapuló szignatúrából a művész kiléte is leleplezhető. Az infravörös vizsgálat a művészettörténeti kutatás szinte minden jelentős problémájához támpontul szolgálhat – stíláriai, ikonográfiai, attribúciós és datálással kapcsolatos kérdésekre világíthat rá –, így az eredmények iránt nemzetközi szinten is nagyfokú az érdeklődés.

A Szépművészeti Múzeum műtárgyait – a múzeum gyűjtőköréből adódóan – önmagában is kimagasló nemzetközi érdeklődés övezi. A múzeum életében mindennaposak a műtárgyak kölcsönzésére irányuló kérelmek rangos külföldi kiállításokhoz, műtárgy-reprodukciók igénylése katalógusokhoz, de analógiák vizsgálata esetén sokszor kérnek infravörös és röntgenfelvételeket is. Digitalizált változat híján ez utóbbi igények kielégítésére a Szépművészeti Múzeumnak eddig nem volt lehetősége, hiszen az analóg felvételek kezelése rendkívül bonyolult. Mostanáig ugyanis a műtárgyakról készült infravörös felvételek több makromódban készült részletfotó manuá-

Az Art & Science programban eddig huszonegy jeles intézménnyel kötöttek megállapodást, többek között a párizsi Louvre-ral, a firenzei Uffizivel, a londoni National Galleryvel és a madridi Pradóval.

lis összeillesztéséből álltak össze. Ez gyakorlatilag egy műtárgy parcellaszerű felosztását jelentette, a parcellákról infravörös makrofelvételek készültek, majd ezekről fekete-fehér nagyítások papírra, végül a fotókat pontosan egymáshoz illesztve összeragasztották. Az ily módon egymáshoz applikált képek alkalmasint az A0 méretet is elérték.

Az *Excellence in Art & Science* program azonban lehetőséget nyújt a már meglévő makrofelvételek digitalizálására. A digitális részletfotókat egy speciális „varró”-szoftver segítségével pontosan össze tudják illeszteni, így a már digitális eljárással „összevarrt” infrafelvétellel tetszőlegesen lehet eljárni. Természetesen a digitális változat szoftveresen tovább finomítható: az olykor bonyolult, kusza rajzokból a lényeges vonalak felerősíthetők, a lényegtelenekek tompíthatók, így a kutatás szempontjából érdekes elemek vizuálisan is kiemelhetők.

A digitális technológia tehát a művészettörténet-kutatás és a restaurálás felől nézve is óriási lehetőségeket rejt magában, így ha ezeket a Szépművészeti Múzeum is kiaknázza, az további alapot adhat muzeológusainak a nemzetközi szakmai életben való aktív részvételre.

A tudományos területek segítségén kívül azonban a HP fontos célként tűzte ki a múzeumokban őrzött kulturális vagyon széles körű megismerését is. Gabriele Zedlmayer, a HP európai vállalati kapcsolatokért felelős vezetője, az *Art & Science* program irányítója a Szépművészeti Múzeumban tartott sajtótájékoztatón² hangsúlyozta: „A HP által elképzelt jövőben a világon

mindenki számára elérhető lesz a modern technika, amely lehetőséget biztosít munkára, tanulásra, valamint a kultúra és művészet élvezetére. Éppen ezért a HP rendkívül fontosnak tartja a kulturális intézmények támogatását és az információs társadalom minél szélesebb körű kiépülését.” Ennek megfelelően a HP és a Szépművészeti Múzeum közös célja, hogy a digitalizált kulturális vagyon a széles nagyközönség számára is hozzáférhető legyen.

Az *Art & Science* programban vállalt fő feladat – az infravörös és röntgenfelvételek digitalizálása – tudományos jelentőségén túl a nagyközönség számára is érdekes lehet. Az eredetiben is kiállított műtárgyak infravörös és röntgenfeldolgozását a műtárgy közelében

Az eredetiben is kiállított műtárgyak infravörös és röntgenfeldolgozását a műtárgy közelében elhelyezett számítógépeken, illetve kivetítőn követhetik nyomon a műhelytitkokra éhes látogatók.

elhelyezett számítógépeken, illetve kivetítőn követhetik nyomon a műhelytitkokra éhes látogatók. A látványos bemutató által hangsúlyossá válnak a kész műalkotás és a készítés különböző fázisai közti különbségek. Az ilyenfajta prezentáció a látogatók előtt korábban elképzelhetetlen összefüggéseket, titkokat leplezhet le, ezáltal is esélyt adva a múzeum látogatói számának bővülésére.

Az *Art & Science* keretében azonban nem csupán a háttérkutatások eredményeinek digitalizálására kerülhet sor; folytatódhat a különböző pályázati forrásokból már megkezdett műtárgy-digitalizálási program is. Mindez magában foglalja a fizikai műtárgynak vagy annak filmalapú reprodukciójának digitalizálását. A Szépművészeti Múzeum százezres műtárgyállományából négy szempont alapján választjuk ki azokat a

² 2004. július 7-én a HP és a Szépművészeti Múzeum közös sajtótájékoztatót tartott az *Excellence in Art & Science* együttműködéssel kapcsolatban. A sajtótájékoztatóra a Szépművészeti Múzeum Dór Csarnokában került sor. A sajtótájékoztatón részt vettek: HP Magyarország: Beck György, vezérigazgató; HP Corporate, EMEA: Gabriele Zedlmayer; Informatikai és Hírközlési Minisztérium: Csepeli György politikai államtitkár; Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma: Koncz Erika közgyűjteményi és közművelődési helyettes államtitkár; Szépművészeti Múzeum: Mojzer Miklós főigazgató, Mihály Mária igazgatóhelyettes, Fáy András restaurátor.

műveket, amelyek a munka során elsőbbséget élveznek:

- a projekt célkitűzésének megfelelően a már elkészült analóg infravörös és röntgenfelvételek, valamint szignatúrareprodukciók;
- a főművek, melyek leginkább vonzzák a látogatókat; ezek adják a múzeum - főleg külföldre irányuló - fényképkölcsönzési forgalmának nagy részét;³
- a különféle műfajokba tartozó műtárgyak; így változatos és gazdag képet tárhatunk a Szépművészeti Múzeumról a nagyközönség elé;⁴
- a pusztulással fenyegetett, veszélyeztetett alkotások: óegyiptomi papiruszok, késő antik szövevek, középkori táblaképek és faszobrok, valamint a nem tartós anyagú kortárs alkotások; idesorolhatók a 20. század elején készített, nagy értékű üvegnegatívok is.

A fentiek szerint létrejövő digitális adatvagyon a Szépművészeti Múzeum kiállítótereiben elhelyezett képernyőkön, valamint a múzeum közeljövőben elkészülő korszerű portáljának virtuális tárlatán is közzé kívánjuk tenni. A kulturális tartalomszolgáltatás minél szélesebb körű biztosítása a tudásalapú társadalom megteremtésének alapfeltétele. Ez az az elsődleges pont, ahol a közgyűjteményi és piaci szektor érdekei találkoznak, és remélhetőleg egyre gyakrabban szülnék hosszú távú együttműködést.

THE MUSEUM OF FINE ARTS IN HP'S "EXCELLENCE IN ART AND SCIENCE" PROGRAMME

SÁRA SCHILLING

Culture has been slightly neglected as a main target of large companies' sponsoring strategies, but nowadays some of them are beginning

to realise that in the long term both parties can profit from sponsorship-based co-operation. HP, as a leading IT company, has been using sponsoring besides other, traditional advertising forms for a while. Its programme called Art and Science, launched four years ago aimed at preserving, creating and giving publicity to works of art, using modern IT and imaging technology. In the framework of the project several collections have been digitalised and developed using HP technology. In 2004 the "Excellence in Art and Science" programme started with a similar objective but it strictly focuses on visual arts, finding new fields of application for HP technology. This year the Hungarian Museum of Fine Arts also took part in the programme, so they are given the opportunity to carry out the digitalisation of infra-red and X-ray photographs of their collections. These examinations can be used in several areas of research in art history and have been widely used, although digitalised data present further perspectives for research at an international level, on one hand, leading to new discoveries by professionals, and also providing wider access to works of art and information for the public.

³ Az egyes osztályok - az egyiptomi osztály, az antik osztály, a régi képtár, a régi szoborosztály, a grafikai osztály és a modern osztály - olyan, szerte a világon híres műalkotások sorát tárják a látogatók elé, mint például Exékias egy fekete alakos amforája, Raffaello *Esterházy Madonnája*, El Greco, Velázquez és Goya képei, Dürer *Ifjú képmása* című műve, Leonardo *Lovasa*, Manet *Hölgy legyezővel* című képe vagy Chagall *Kék faluja*.

⁴ Az egyiptomi gyűjtemény kultikus műtárgyai, az antik gyűjtemény klasszikus alkotásai, a művészettörténeti gyűjtemények a középkortól a modernizmusig.

TARI JÁNOS

Új technológiák a világ múzeumaiban

F@imp 2004. május 3–7.
National Palace Museum, Tajpej

2004. május 3. és 7. között Tajvan szigetén, a tajpeji Nemzeti Palotamúzeumban rendezték meg az ICOM-AVICOM védnökségével a F@imp 2004 (Festival Audiovisuel International Musées & Patrimoine) elnevezésű nemzetközi múzeumi találkozót, melynek keretében a világ különböző országaiból érkezett szakemberek (muzeológusok és a multimédia-fejlesztő cégek munkatársai) cserélték ki tapasztalataikat, és bemutatókat tartottak a múzeumokban használt legújabb audiovizuális technológiákról, valamint digitális tartalomhordozókról és -közvetítőkről. A díjazott alkotásokról a <http://avicom.icom.museum> honlapról kaphatunk részletes információkat.

Bevezetésként az AVICOM tevékenységét és a F@imp fesztivált mutatjuk be.

Múzeumok Audiovizuális, Új Kép- és Hangtechnológiai Nemzetközi Bizottsága (AVICOM Comité international des musées pour l'audiovisuel et les nouvelles technologies de l'image et du son)

Az 1991 júniusában alapított AVICOM egyike az ICOM (*International Council of Museums*) nemzetközi bizottságainak, és közülük az egyetlen, amelynek székhelye Párizsban van. Ötven ország képviselőjében több mint 480 taggal rendelkezik. Vezetőségét, mely egy elnökből, három alelnökből, egy főtitkárból, egy pénztárosból, valamint egy tanácsadó testületből áll, háromévente, a nemzetközi ICOM-közgyűlés keretében újírtják meg. A bizottságot gyűjteménykezelő muzeológusok és tudományos kutatók,

tehát a legmodernebb audiovizuális technológiákat múzeumokban, valamint más kulturális és gazdálkodóintézményekben alkalmazó szakemberek alkotják, de tanácskozási joggal tagjai lehetnek magánszemélyek is.

Az AVICOM vállalásai a következők:

- Tájékoztatja a múzeumi szakembereket a legújabb audiovizuális technológiák alkalmazási lehetőségeiről, és tanácsokat ad főként pedagógiai, informatikai, promóciós és kereskedelmi vonatkozásban.
- Ajánlásokat tesz különböző kulturális rendezvények és múzeumok beszerzési tevékenysége, illetve gazdasági költségvetése vonatkozásában az audiovizuális technológiák számításba vételére.
- Tanulmányozza a kép- és hangtechnika, a multimédia, valamint a kábelhálózati és rádióadások jogi és pénzügyi kereteit.
- Számba veszi a múzeumi intézményeket, gyűjteményeket, műszaki berendezéseket, produkciókat, adatbázisokat és adatbankokat.
- Támogatja a legkülönbözőbb audiovizuális dokumentumok megóvására vonatkozó tudás megszerzését.
- Előmozdítja a technikatörténeti ismeretek terjesztését.
- Ösztönzi az audiovizuális technológiák alkalmazásával kapcsolatos csereprogramok szervezését és kutatóhálózat kiépítését.

Az évente több nyelven (franciául, angolul, spanyolul, németül, olaszul) megjelenő tájékoztató füzet, az *AVICOM-Flash* informálja a tagokat a szervezet terveiről és tevékenységéről. A bizottság rendes közgyűlésének minden évben

más-más fogadó ország ad otthont specifikus témájú rendezvényekkel (konferenciák, szakmai napok, fesztivál), és az eseményeket a kulturális intézmények igényei szerint informálás és reflexiók céljából közzéteszik és terjesztik.

Az AVICOM 1994-ben két szakirányú munkaközösséget (*Groupe de Travail Spécialisé, GTS*) hozott létre. A „Photo” munkaközösség összeállítja a múzeumokban, levéltárakban és könyvtárakban fellelhető dokumentumok állományjegyzékét, a „Cinéma-Vidéo-Multimédia” munkaközösség pedig a helyszínen felméri az audiovizuális produkciókat és felszereléseket, az alkotók bevonásával film- és multimédia-bemutatókat szervez, valamint információkkal szolgál a F@imp részére.

A bizottság keresi a kapcsolatot a mecénatúrával és a különféle támogató intézményekkel, hogy – saját forrásait feltárva – megteremtse az anyagi feltételeket céljai eléréséhez.

F@imp – múzeumok és közintézmények nemzetközi audiovizuális fesztiválja

A F@imp az ICOM-nak alárendelt AVICOM égisze alatt szervezett kulturális rendezvény, amely az UNESCO támogatását élvezi, és az ICOM alapszabálya értelmében az évenként váltakozó helyszín miatt nemzetközivé. Feladata egyrészt a múzeumok és közintézmények szakemberei által alkotott audiovizuális (filmek, videók) és multimédiás (internetoldalak és CD-ROM-ok) termékek készítésének és terjesztésének ösztönzése, valamint a különböző kulturális és technológiai partnerek közötti cserekapcsolatok fejlesztése, multimédiás és audiovizuális politika vagy tervezet keretén belül. Ösztönzi az új multimédia- és audiovizuális technológiák lényegi kérdéseivel foglalkozó bemutatók és vitafórumok rendezését.

Bár a fesztivál elsősorban a kultúrával, az audiovizuális technikával és a kommunikációval foglalkozó szakembereket fogja össze, rendezvényeinek nagy része nyitva áll a közönség előtt is.

A F@imp a következő rendezvényeket foglalja magában:

- A Párizsban üléselő zsűri szervezésében *audiovizuális és multimédiás alkotások versenye*, múzeumok és művelődési intézmények (mint gyártók, alkotók, kezdeményezők és tanácsadók), valamint kulturális CD-ROM-okat létrehozó szakemberek részére. Az alkotások bemutathatnak egy művelődési intézményt, gyűjteményt, múzeumot, közintézményt, művészt vagy művészettörténeti témát, és jellegüket tekintve lehetnek pedagógiai, tájékoztató vagy promóciós célzatúak, illetve művészi értékűek. A verseny győzteseinek kihirdetésére és a díjak átadására a fesztivál záróestélyén kerül sor.

Az „Audiovizuális” kategória díjai: Grand Prix, Prix Spécial (különdíj), Prix à la Création (alkotói díj) a művelődési intézmények részére. A „Multimédia” kategória díjai: Prix Web’Art (arany, ezüst, bronz) a weboldalak és Prix Multimédi’Art (arany, ezüst, bronz) a művelődési intézmények, illetve Prix Spécial Multimédi’Art (arany, ezüst, bronz) a magántársaságok CD-ROM-jaiért.

- A hivatalos válogatás tematikus programcsoportjaiban filmek és videók vetítése.
- A fesztiválra kiválasztott CD-ROM-okat bemutató multimédia-kiállítás.
- A fesztiválon versenyző honlapok kiállítása a Cyber-múzeum keretében.
- A konferenciát magában foglaló szakmai napok (melyet az alkotói műhelyek bemutatói egészítenek ki), a témához kapcsolódó technológiai, muzeográfiai, deontológiai és jogtudományi gondolatok fóruma, ahol a résztvevők a múzeumi és közintézményi rendszer művelődés- és tudománypolitikájában alkalmazott technikáiról folytatnak vitákat.

2000. november 22-től 25-ig az AVICOM-ot és a F@imp-ot Budapesten, a Néprajzi Múzeumban rendezték meg, ahol egyetlen magyar résztvevő, a Magyar Nemzeti Múzeum (www.origo.mnm.hu) kapott dicsérő oklevelet „a virtuális kiállításért”.

A továbbiakban a szerző által a konferencián készített beszélgetésekből közlünk részleteket.

Bernice Murphy,
az ICOM alelnöke, Ausztrália

Az AVICOM által rendezett konferencián a Múzeumok Világszervezetének, az ICOM-nak az egyik felső vezetőjeként képviseltette magát, ezzel is kiemelve a rendezvény jelentőségét. Ő fogalmazta meg a modern technika vívmányainak gyors elterjedéséből fakadó és mélyre ható társadalmi hatásuk miatt sürgősen megválaszolendő dilemmákat, melyek az egész konferenciát áthatották.

Az UNESCO-n és az ICOM-on belül évek óta nagyon jól értik, hogy az országok között igazán a múzeumok azok az intézmények, amelyek információkat közvetítenek az emberek és a kultúrák között. Nagyon fontos ez az egyes országok önképe szempontjából, amelyet a világnak megmutatnak.

Az UNESCO-nak a világ kulturális helyzetéről szóló jelentésében is szerepel, hogy valójában nem a gazdaság, hanem a kultúra viszi előre a világot. A kultúra a kulcs, mely tájékoztat a gazdasági és társadalmi döntésekről. Ez az egyetlen dolog, mely alapján megtervezhető, hogy egy országon belül, de különösen az egyes országok között milyen fejlesztés szükséges, mert kiemeli a köztük meglévő különbségeket. Rá kell hogy döbbenjünk arra, hogy a kultúra óriási erő, amely jelentős hatással van a társadalmi folyamatokra, valamint a gazdasági és politikai infrastruktúrára. Segít abban, hogy gondolkodjunk a világ jövőjéről, hogy eldöntsük, mit kell és mit akarunk tenni (például a genetikában etikai megfontolások és kulturális vonatkozások merülnek fel), mert a kultúra minden dologgal összefügg, és semmitől sem választható el (például a társadalmi-fejlesztési döntésektől, a nemzetközi kapcsolatoktól, a társadalmi, politikai és vallási konfliktusoktól).

Világosan látjuk, hogy egyre bonyolultabb világban élünk, melyben az emberi kapcsolatok romlása rendkívüli mértékben lerombolhatja a társadalom stabilitását. Sokan megjósolták, hogy a 21. század a vallásháborúk százada lesz. Egyfelől – úgy érzem – ennek néha túl nagy jelentőséget tulajdonítanak, másfelől viszont rendkívül fontos, hogy a hétköznapijainkban is elfogadjuk

és megértsük a kulturális különbségeket és a gondolkodás különbözőségét, mert ez elengedhetetlen feltétele az emberek együttműködésének. A kulturális szervezeteknek ez a legfontosabb céljuk, a technológia szerepe pedig az, hogy segítsen a kultúrák közötti ismeretanyag megismertetésében és terjesztésében.

Az új technológiáknak megvan a pozitív és a negatív oldala is. Néhány évvel ezelőtt a múzeumok nagyon aggódtak, hogy a fejlett világ túlságosan előrehalad a technológia felhasználásában, amihez a szegényebbek egyáltalán nem juthatnak hozzá, s így a szakadék egyre csak nő. A megszerzett tudás alkalmazását nem foghatjuk vissza, ezért mindenképp figyelniünk kell a tudásanyag etikus cseréjére, a tudás megosztására és széles tömegek bevonására a feltárt új ismeretek alkalmazásába. Az ötlet, hogy interaktív kapcsolatba lépünk a többi emberrel, a legfontosabb lehetőség, és azzal, hogy bevisszük az egyetemes tudást az emberek otthonába, annak hatékonysága nagyobb lesz, mint bármikor az emberiség történetében. Az új technológiák segítik a kulturális információk cseréjét, szakadékokat temetnek be, és gyorsabban megszüntetik a különbségeket, mint valaha (például Ausztráliában az őslakosok nyelvi és technológiai felzárkóztató tanfolyamai), alkalmazásuk azonban az emberi kapcsolatok elidegenedését okozhatja, ezért alapvető kulturális döntéseket kell hozni. Tudatosítani kell az emberekben, hogy miként használják az új technológiát a társadalom különböző szintjein, nehogy elveszenek a globalizált technológia dicsőítésének eufóriájában. Nem igazán érdekel az a sokszor ismételt hamis frázis, hogy a globalizáció az embereket boldogabbá teszi. Az embereknek önmaguknak kell meghozni saját társadalmi, kulturális és politikai döntéseiket. A kultúra az a tényező, amely formát ad ezeknek a kérdéseknek.

Herminia Wei-hsin Din,
az Amerikai Média- és Technológiai Társaság tajvani születésű képviselője

Az Amerikai Múzeumok Szövetségének képviselőjeként a MUSE-díjak odaítélésénél működik közre. Negyven múzeumi szakemberrel együtt

közösen döntenek arról, hogy melyek a legjobb, díjazásra érdemes multimédiás alkotások a világon. Ezeket a díjakat minden év májusában New Orleansben adják át.

Az Amerikai Múzeumi Szövetség küldöttjeként veszek részt a konferencián. Általában mi, Amerikában a 136 benevezett alkotásra harminc díjat adunk ki amerikai produkciók részére, itt azonban szélesebb nemzetközi múzeumi anyag van: európai (magyar, francia, angol, német stb.) és egyéb (például a tajvani National Palace Museum két díjat is kapott, melyre nagyon büszkék vagyunk). Az amerikai médiagyártás főleg angolul készít termékeket, míg az európai produkciók minél több nemzetet próbálnak elérni azáltal, hogy többnyelvű produkciókat hoznak létre. A National Palace Museum ezüstérmes CD-ROM-ja is az utóbbira példa, mivel angol és kínai nyelven íródott. A lényegi eltérés a kulturális különbözőségekből adódik, mely abban áll, hogy Európában és Ázsiában jobban odafigyelnek arra, hogy a multimédiás termékek minél több emberhez jussanak el a világ különböző részein. A vizuális nyelvezet megértése, tehát az élmény befogadása sokkal érthetőbb különféle vallási és kulturális környezetben, mert a művészetek szépsége a képek segítségével mindenki számára érthetővé válik nemzetközi szinten is.

Kirill Merov,

az Orosz Állami Történeti Múzeum számítástechnikai és látványosztályának vezetője

A multimédia-központ vezetőjeként nemzetközi pályázatokon keresztül irányítja az orosz kulturális örökség digitalizálását. Tudományos, oktatási és kereskedelmi célból az orosz múzeumokban rejlt felbecsülhetetlen nemzeti örökséget teszi közzé az orosz és a nemzetközi multimédia-piacon.

A Nemzeti Múzeum révén sok, kisebb múzeummal működünk együtt Oroszországban és Európában. Az egyik fő partnerünk a Louvre, de több európai uniós nemzetközi programban is részt veszünk. A mi új technológiánk minden európai múzeumban használatos. Ez a nagy fel-

bontású PYRAMIDAL.JPEG technológia, melyet a közeljövőben JPEG 2000-nek fognak hívni. Ez lehetővé teszi, hogy múzeumi képeket igen nagy felbontással digitalizáljunk, melyeket biztonsági okokból az interneten tehetünk közzé az ISO-szabványoknak megfelelően. A nagy felbontás nemcsak a különböző részletek tanulmányozásához szükséges (például térképek, szövegek, rajzok, dokumentumok), de a különféle anyagvizsgálatokhoz is elengedhetetlen. A papír struktúrájának vagy a műtárgyak anyagának állapotfelmérését is lehetővé teszi az új eljárás. Az eszközök közül általánosan bevált technológiát használunk: a legegyszerűbb Flatback és a Projection szkennereket, melyek mind nagy felbontású képeket hoznak létre. Múzeumunk fontos alapelve, hogy ami a 140 évvel ezelőtt alapított múzeumba bekerült, az ma a digitális adathordozók (CD-ROM) tárolóiban mind látható legyen. Az első szintű tárlókban a legfontosabb tárgyak láthatók, ha pedig kinyitunk egy hátsó tárlót, akkor ott a kapcsolódó, kevésbé fontos tárgyak helyezkednek el. Ez olyan multimédiás alapely, melynek segítségével egyre mélyebbre hatolhatunk az információk tengerébe. Az osztályunkat körülbelül tíz éve hozták létre. Három kapcsolódó osztályból áll: multimédiás technológiai osztály, vizuális osztály és állagvédelmi osztály.

Marina Elzesser,

a moszkvai Tretyakov Galéria igazgatóhelyettese, Oroszország

Az 1856-ban alapított Tretyakov Galéria az orosz nemzeti művészet bemutatását szolgálja. A 130 ezer kiállítási tárgy a 12. századtól napjainkig reprezentálja a különféle művészeti ágakat. 1998 óta van saját honlapja, és 2002-ben fejlesztették ki azt a CD-ROM-ot, mely nem csupán az adatokat, de a múzeum festményeit is hozzáférhetővé teszi elektronikus formában. A jövőben új oktatási és multimédiás központ nyílik a galéria épületében az IBM támogatásával, valamint a tervek között szerepel, hogy néhány helyi múzeum is elérhető legyen a galéria internetes honlapján Virtuális nagykövetség címmel, mely az orosz művészek munkáit mutatja majd be.

Múzeumunk készített egy CD-ROM-ot, melyet az *Állami Tretyakov Galéria* címmel láttunk el. Ez a CD-ROM képviselte múzeumunkat a F@imp 2004 fesztiválon, és a nemzetközi zsűri díjazta. A múzeum történetéről, a kiállításokról és a Tretyakov Galéria szervezetéről óriási mennyiségű információt tartalmaz. 314 tárgyat, 410 illusztrációt, tizenhat előadást és még sok más információt tartalmaz. A CD-ROM nagyon gyorsan, egy év alatt készült el annak ellenére, hogy múzeumunknak ez volt az első ilyen próbálkozása. A készítésében tartalmilag a múzeum tudományos kutatói működtek közre, az Orosz Nemzeti Multimédia-központ pedig a szoftverfejlesztést végezte. Létrehozásán összességében egy húszfős, különleges csapat dolgozott.

A honlapunkon jelenleg a CD-ROM-ról szinte az összes információ megtalálható, de tervezzük, hogy az IBM közreműködésével egy még korszerűbb honlapot készítünk. Valószínűleg a CD-ROM tartalmának nagyobb része ezen szintén szerepelni fog. A diatárunk nagy mennyiségű képet tartalmaz, és a CD-ROM elkészítéséhez ezekről sok digitális másolatot készítettünk. A kiadvány rendkívül népszerű, mivel az első kiadásból háromszázezer darab készült, melyet kifejezetten csak a Tretyakov Galéria könyvesboltjában árusítottunk, mégis fél év alatt teljesen elfogyott. 2004 júniusára tervezzük a CD-ROM második kiadását.

Helen Lancaster,
a British Museum multimédiás fejlesztője, Egyesült Királyság

A British Museum oktatási és informatikai részlegében, az új médiák szekciójában saját multimédiás fejlesztési csapattal internetes honlapok tervezésével és készítésével foglalkoznak. Emellett fő tevékenységük annak vizsgálata, hogy az emberek a honlapokat miként használják. Háromdimenziós modellező és webfejlesztő résztevékenységük mellett a digitalizálási munkák előkészítéseként sok fényképfelvételt is készítenek.

A British Museumban folyó multimédiás feladatok során nagyon érdekes, rendkívül értékes forrásokkal és világhírű egyedi, eredeti

tárgyakkal dolgozunk. Gyakran használjuk a multimédiás eszközöket a darabokra hullott vagy elszíntelenedett tárgyak eredeti formájának és színének rekonstruálására. 2004 márciusára négy új honlapot készítettünk. A főoldal a www.ancientcivilizations.co.wuk, mely összefügg még hat korábbi oldallal. Ezek ernyőként fogják össze különféle idők civilizációinak történetét (például a vallási témát kísérik végig a történelem különböző összefüggéseiben).

Hat éve kezdtük a gyerekeknek tervezett projekteket, és azt látjuk, hogy ez a generáció az új technológiákat sokkal ügyesebben és hatékonyabban használja, mint akár a tanáraik. Nehéz elbűvölni őket, és hatást gyakorolni rájuk ezen a területen. Az oktatási kabinetben a gyermekek számára jelenleg is készítünk papírra nyomtatott programokat, de a költségkímélő elektronikus forma ma már sokkal elterjedtebb. A fejlesztés során házi feladatként kapják meg a fejlesztés alatt álló honlapokat tesztelésre. Az iskolások számára – 9–11 éves korosztály – könnyen navigálható programok és honlapok készítésére törekszünk. A csillogó formátum helyett az érthetőség és a könnyű olvashatóság a fő szempont. Különleges hatású elemeket és eszközöket csak rendkívüli esetekben használunk, de sohasem öncélúan.

Anne Ambouroué Avaro,
az International Teaching Center Project koordinátora, Gabon

Fő területe a múzeumi menedzsment, a gyűjtemények nyilvántartása, a honlapok és CD-ROM-ok készítése, valamint a muzeológusi szakemberképzés. Legutóbb, 2003-ban a Núbiai Múzeum internetes honlapjait készítette el az UNESCO megbízásából, korábban pedig a Kuvaiti Iszlám Múzeum hasonló projektjén dolgozott (internetcímek: www.numibia.net/nubia; www.epa-prema.net).

Közép-Afrikában jelenleg a gyűjtemények és a tárgyak kézi dokumentálása folyik hagyományos kartonokra. Digitalizálás az elkövetkező öt-tíz évben nem várható. Sok helyütt telefon sincs, nemhogy számítógép. Ennek ellenére nem

szabad elveszíteni a fonalat. Követnünk kell, hogy mi történik a világ múzeumaiban. Oktatási programok keretében tanítjuk a dokumentálást, a digitalizálásra való előkészítést és az alapfokú számítógép-használatot. Az ilyen nemzetközi konferenciák – mint a F@imp 2004 eseményeihez kapcsolódók – nagyon fontosak a szakmai eszmecsere folyamatosságának fenntartása szempontjából.

Iskolánkban tizennégy fős személyzet dolgozik (Benin, Porto-Novo); huszonhat országban franciául, portugálul és különféle afrikai nyelveken képezzük egy-két hétig a muzeológus szakembereket a hagyományos dokumentálás és az alapfokú számítógépes ismeretek (gépelés, fájlkezelés, e-mail küldés és internethasználat) elsajátítására. A pénzihiány miatt a számítógép-használat szakaszosan terjed (holland és belga géppark és adatbázis már eljutott Afrikába), a különböző rendszerű adatbázisok viszont nehezítik az információcserét. Sok ismeretet adhatnánk át, ha az afrikai művészetről is készülhetne olyan múzeumi multimédiás CD-ROM, mint például a Louvre-é, de elkészítéséhez nem csupán a technológiai tudás, hanem átfogó muzeológiai ismeretanyag is szükséges. Afrikában a kulturális képzés rendkívül alacsony szintű, ezért az oktatásban a múzeumi gyűjteményeket és a vizuális művészeti alkotásokat csak ritkán használják. Az afrikai embereknek meg kell tanulniuk, hogy miként kell egy műalkotást szemlélni, de jelenleg ennek sajnos nincs helye az afrikai oktatásban. Hasonló jellegű művészeti képzés az iskolák kevesebb mint tíz százalékában folyik, ezért szükség van egy újfajta szemléletű oktatásra. Afrika hatalmas földrész, ezért a különböző népek más és más módon nézik ugyanazt a műalkotást. Sokszor egyes tárgyak megtekintését valódi dogmák is tiltják.

Danila Curcio,
az Abaco Software Group-Infobyte Spa tartalomfejlesztője, Olaszország

Több oktatási CD-ROM elkészítésében vett részt, valamint olasz és amerikai honlapok készítésében is közreműködött.

Az Olasz Oktatási Tanács is a befogadás folyamatának szemléletváltozását tartja szem előtt, mielőtt elkezdené az új technológiák alkalmazását. Az Olasz Nemzeti Kutatási Tanács szerint a tanulás, a figyelés és a szórakozás együttes élményként kell hogy megjelenjen. Így az agy sokkal érzékenyebb lesz több feladat egyidejű elvégzésére, a több szempontú feladatbefogadásra. A kulcsszó a percepció (befogadás) a fiatalok számára, hiszen tudjuk, hogy ők gyorsan elfáradnak, ha valamire hosszabb ideig kell figyelni. A virtuális valóság a mi alternatív gondolkodásmódunkkal lehetővé teszi a fiatalságnak is a művészet felfedezését és megtanulását egy vertikális és horizontális úton, a dolgok egyidejű kombinálásával. Mindent nagyon gyorsan meg akarunk érteni, ezért ezen virtuális előadások során különböző időszemlélet uralkodik.

A festmények elemzése például egy joystickkal lehetséges, melyhez különféle hanghatások társulnak. A festményrészletekhez kapcsolódhatnak különböző multimédiás információk, például Gust festményén a balerina figurája. Ez olyan dolog, mint mikor a befogadás az összes érzékszervemet válaszokra készíti, melyben az egész testem részt vesz. A technológia ezért sohasem győzheti le az emberi dolgokat.

Karina Rebeca Durand Velasco,
antropológusként felsőoktatási és múzeumi adminisztratív feladatokat lát el a Mexikói Antropológiai Múzeumban és az egyetemen

Több együttműködési és tudományos konferencia keretében dolgozott audiovizuális múzeumi programok megalkotásában az új technológiák segítségével.

2002-ben Ecuadorban tartották a latin-amerikai múzeumok konferenciáját, ahol a fő téma az új technológiákkal kapcsolatban a reális és a virtuális bemutatás volt. Természetesen ez nem csupán a televízió, a számítógépek és a múzeumok számára jelent nagy kihívást, komoly feladat a különböző anyagi források megszerzése is. Fontos szerepe van az ILEM-nek (Latin-amerikai Múzeumi Szövetség), melynek központja San Joséban van. Itt működtetik a latin-ameri-

kai múzeumok számítógépes portálját. Fontos tanulság, hogy meg kell teremteni az egyensúlyt a különböző országok között, amihez figyelembe kell venni a konkrét ország társadalmi fejlettségi szintjét. Latin-Amerika körülbelül ötszázmillió lakosából harmincötmillió rendelkezik internettel. Mexikóban százmillióan élnek, és közülük csak tízmillióan csatlakoznak a világhálózathoz, ennek ellenére az új médiumoknak érdekes új közönségük van.

De mi a helyzet a közönséggel? Heterogén célközönségünk van (az új technológia iránt érdeklődők, a gyerekek, az idősebbek stb.), ezért a CD-inknek és a DVD-inknek rendkívül kidolgozottaknak kell lenniük (például a színek rendkívül fontosak). Történelmünk során kultúránkat különféle kulturális és érzelmi hatások érték a korai spanyol időktől kezdve egészen a mai etnikai csoportok kultúrájáig. Mexikó fontos kereskedelmi központ Észak- és Közép-Amerika között, ezért különböző etnikumok élnek itt, különböző, egymást gazdagító kultúrával. Természetesen ázsiai, európai és afrikai elemek is keverednek ehhez, ezért mi kevert kultúra vagyunk. Ma már a határoknak nincs igazi elválasztó szerepük, és különösen az északi országokba nagyon jelentős a bevándorlás (USA, Kanada). A múzeum az oktatáson kívül egyben a társadalmi változások és problémák bemutatásának helye is, ezért változó küldetésében az új technológiáknak kiemelkedő szerepük van.

Mexikóban ötvenhatféle etnikai csoportot tartanak nyilván, ezért a sokszínűség bemutatása nem könnyű; sok kutatást és anyagi forrást igényel. A korábbi városi múzeumok mellett külön, etnikai alapokon szerveződött múzeumok is megjelentek. Ez távol áll a nacionalista szemlélettől, mert a múzeumokban különböző közösségeket ismerhetünk meg, és tarthatjuk velük a kapcsolatot, tehát az emberek itt nem csupán befogadni, de egyben közölni is akarnak dolgokat. Fontosak a közösségek saját készítésű honlapjai, mivel így más emberekkel és csoportokkal kerülhetnek kapcsolatba az új technológia által. Mexikóban a vizuális antropológia nagy fejlődésen megy keresztül. Az a koncepció, hogy az egyes etnikai csoportok önmagukról készítenek filmet a múzeumok és a történeti archívumok részére. Érdekes példa a bolí-

viai koroma népcsoport, melynek egész élete a szent textíliák körül forog. Egyszer valaki ellopott ezek közül néhányat, és ez igazi katasztrófát okozott. A textíliák nagyon régiak voltak, és az egész tudásukat és hagyományukat ezek motívumaival ábrázolták. Néhány antropológushallgatóval léptek kapcsolatba, akik megkérdezték őket az eltűnés körülményeiről; azt válaszolták, hogy csak a saját közösségükből lophatta el valaki őket. Nyomozásképpen egy riportfilmet készítettek a közösségben az eltűnés körülményeiről, és a világ minden részére elküldték azért, hogy segítséget kérjenek a textíliák megtalálásához. Egy New York-i ügyvédi iroda ingyenes segítséget ajánlott ehhez, így végül a textíliák nyolcvan százaléka ismét a közösség birtokába jutott. Számomra ez a kis történet bizonyítja legjobban az új technológiák jelentőségét, mert egy kis kamera újra lehetővé tette a közösség identitásának megőrzését.

Takeo Fukazawa,
a Texnai high-tec cég elnöke, Japán

Az elmúlt tíz esztendőben több digitális archívum és virtuális kiállítás létrehozásában működött közre, főként a régészet és az antropológia szakterületén. A Texnai cég által kifejlesztett fotó-vr technológiával egyre valóságosabb háromdimenziós multimédiás programokat készítenek.

A térhatású felvételek készítésénél háromféle, a SHARP által kifejlesztett rendszert alkalmazhatunk: a tiszta színű, a kevert színű és a szürke anaglif rendszereket. Ezek hátránya, hogy a kép csak egy pontból látható térhatásúnak (fix nézőpontú sztereoszkopikus display). Mi azonban készítettünk olyan képeket is, melyeket egyszerre sok ember nézhet, több nézőpontból. Az új technológia előnye, hogy nem kell háromdimenziós moziba menni, hanem a hatás otthon, a számítógép képernyőjén is élvezhető. A képek háromdimenziós monitor nélkül, hagyományos monitorral is élvezhetőek, de akkor a térhatás eléréséhez vörös-zöld szemüveget kell használni. Ez nagyon olcsó, és bárhol hozzá lehet jutni. Nem értem, hogy miért az amerikai szemüvegek a legjobbak, de mi ezt Amerikából importáljuk (de csakis ezt).

A digitális kamerával elég könnyű sztereoszkopikus képeket alkotni. A múltban fényképezőgéppel ez sokkal nehezebb volt, mert legalább két pozícióból kellett a tárgyat lefényképezni. A sztereofényképezésnél jobb és bal oldali képet készítünk. Ha mozgóképet kell sztereóban fényképezni, akkor sok-sok állóképet kell készíteni egymás után. Ha a tárgy nem mozog, akkor csak egy fényképezőgépet kell használni, de ha mozgásban van (például forog), akkor legalább két kamerával kell dolgozni. Sok probléma van a hagyományos kamerákkal, mert a felvételeket be kell szkennelni, és ekkor már egy kis eltérés is problémát okozhat, mivel egy kis elmozdulás esetén a háromdimenziós kép már nem áll össze. Digitális kamerákkal azonban fix képek készíthetők, s így ez a hibaforrás kiküszöbölhető.

Japánban ma a sztereoszkopikus technika robanásszerű növekedésével egyre több ilyen kép születik a múzeumi területen is. A múzeumoknak ez a technika azért előnyös, mert rendkívül élethű képet ad. Kétségteljesen sokkal hitelesebbet, mint az eredeti, kétdimenziós képek. A kultúra és az üzlet találkozik, ha ilyen értékes tartalmat dolgozhatunk fel. A nagyszerű új technika jelentőségét jól mutatja pár sokoldalú példa. A jövő héten például Spanyolországba utazunk, ahol paleolitikus barlangok rajzait filmezzük újra két kamerával. Ahhoz, hogy egy értékes ötperces komputergrafikát létrehozunk, több éjszakát kell dolgozni, napokon át. A japán Vénuszszobor képére vagyok a legbüszkébb, hogy egy ilyen gyönyörű, ötezer évvel ezelőtt készült mesterművet tudhat magáénak Japán.

Katsuhiko Nakamura,
a Nissha Printing Co., Ltd. (a rendezvény egyik fő szponzora) igazgatója, Japán

Sokféle digitális archívum létrehozásán dolgozott. Részt vett többek között a Tadataka Ino által Franciaországban, egy farmon megtalált, Japánt ábrázoló régi térképek digitalizálásában. Ez a nyolc darab, egyenként két méter hosszú és másfél méter széles térképszelet egymáshoz illesztve Japán teljes, részletes térképét adta ki. Egy szelet digitalizálásához az eredeti minőségben körülbelül egybillió pixel szükséges.

Kiotói nyomdai cégünknek kezdettől fogva az volt a célja, hogy a legmagasabb művészeti értékkel bíró alkotásokat, kulturális emlékeket a legjobb minőségben tudjuk megőrizni és dokumentálni, valamint reprodukálni. A mai legfejlettebb digitális multimédiás eszközök használatával a lehető legjobb minőségű fényképeket hozzuk létre, rendkívül nagy felbontásban. A fő célunk megvalósításáról szólt a mai előadásom is, mely a régi térképek digitalizálásával kapcsolatos új kihívásokról szólt. Tökéletesen reprodukáljuk a digitalizálási folyamat után az eldeformálódott, elszakadt, részben hiányos térképeket, illetve falikárpitokat. A rossz állapot és a nehéz körülmények ellenére nagy precizitással rögzítjük a részleteket, melyeket azután a számítógép segítségével egy nagy egységgé állítunk össze. Külön erre a célra fejlesztettük ki új szoftverünket, mely a felvétel készítése közben korrigálja a fényképezés torzulásait és a fény egyenlőtlen eloszlását a tárgyakon. A javítások elvégzése után egyenletes és szép digitális másolat jön létre. Ezt megalkotva az eredetivel azonos nagyságú és minőségű másolat tárul elénk, amely a továbbiakban a tudományos célokra történő felhasználás kiindulópontjául szolgálhat. A nagyközönség számára is sokkal áttekinthetőbbek ezek a térkép- és faliképmásolatok, amelyeket kiválóan lehet használni az iskolai oktatásban is. Értékes tartalmat hordozó forgalmazást és árusítást tesz lehetővé a műtárgymásolatok ezen formája, de ez csupán egy példa a digitalizálás nyújtotta fejlesztési lehetőségekre. Ezt a technológiát valószínűleg szerte a világon képesek lesznek alkalmazni a hasonlóan részletgazdag térképek és szövött faliképek esetében, amelyek másolatait modern épületek díszítésére is használhatják. Az ilyen jellegű értékes kulturális hagyaték kiváló minőségben történő reprodukálása igen hasznos, új technikai vívmány.

Moya McFadzean,
főmuzeológus, Australian Society and Technology Department

Az Ausztrál Viktória Múzeum társadalmi és technológiai osztályán dolgozik. Részt vesz kiállítások és multimédiás prezentációk létrehozásában.

sában. Múzeumának kiállításaihoz az interaktivitást használják fel történelmi és kortárs témák bemutatására. Az általuk használt multimédiás programokkal a kiállítás szerves részeként a látogatók aktív részvételével a tartalom lehető leg-tökéletesebb közvetítésére törekveszenek. Ilyen módon a múzeumok a társadalmi folyamatok történetét magyarázó funkciót látnak el, ezzel segítve a jelenlegi események megértését.

Az öt éve nyitva tartó kiállításunkról sok olyan visszajelzés érkezik, hogy több eredeti tárgyat néznének meg a látogatók, és szeretnék olyan interaktív bemutató formákat látni, melyeknek ők is aktív részesei lehetnének. Ez egyszerű kérdés ugyan, de a megvalósítás során az érintőképernyős rendszerben bonyolult folyamatok zajlanak, amivel a látogatók nagy része a bonyolult kezelési technológia miatt nehezen boldogul. A vászonra vetített képeket és a filmet, ahol valódi arcképeket és sorsokat látnak, könnyebben befogadják. A filmen az emberek egy az egyben ugyanolyan méretűek, mint a vásznon, és így könnyebben megértik, hogy milyen lehetett egy idegen országban élni. Egy olyan országban, mely korábban nagyon kemény bevándorlási politikát folytatott. Az interaktív múzeumi programba beiktattuk a kínai nőkkel készült riportokat. Az 1920-as években a kínai nők ellen diszkriminatív politikát folytattak, egyáltalán nem telepedhettek le az országban. Ez elég kemény és brutális dolog volt. Ezáltal szembesülnek a látogatók a bevándorlási politikával, mely még ma is elég szigorú, de már sokkal kevésbé diszkriminatív. Az is nyilvánvaló, hogy egyáltalán nem könnyű ilyen jellegű interjúkat készíteni. Néhány jelenetet forgatókönyv alapján színészek olvasnak fel, amelyet művészeti rendező irányít úgy, mint egy színházban vagy rövidfilmben. Megpróbáljuk teljesen valóságosan bemutatni a bevándorlók életét. Például a görögök esetében a szereplők görögül beszélnek, a kínai interjúknál pedig feliratozzuk a riportot, mert a szereplő egyáltalán nem beszél angolul. Ezzel kihangsúlyozzuk, hogy milyen nehéz, mikor egyáltalán nem tudod és nem érted, hogy mi zajlik körülötted. Tulajdonképpen sokkal több jelenkori és történelmi beszélgetéssel is bővíthetnénk a kiállítás anyagát, de ennek any-

gi korlátai vannak. Tizennyolc hónappal ezelőtt nyitottuk meg a múzeum új kiállítását, címe: *Getting in*. Az ausztrál bevándorlási politika múltját és jelenét mutatja be az elmúlt kétszáz évre visszamenőleg. Történelmi-elbeszélő stílusban illusztrálja a 19. századi aranylás korszakát, a brit bevándorlás hosszú folyamatát, míg Ausztrália 1901-ben a Brit Nemzetközösség tagjává vált, a szigorú bevándorlási politika korszakát (melynek elemei ma is megvannak), a második világháború utáni nagy bevándorlási hullámot Európából, egészen a mai napig, amikor a bevándorlási politika szigora némileg enyhült, de a befogadottak száma ma is korlátozott. Hangsúlyt fektetünk a különböző típusok bemutatására, mint a speciális képesítésű bevándorlók, a családgyesítések, a menekültprogramok stb. Ezekkel kapcsolatban sok-sok tárgyat állítunk ki, személyes történeteket mutatunk be. Miután a tényeket és a statisztikákat megszemlélte a látogató, közvetlen élménye lehet a bevándorlók életéből is. Ugyan a bevándorlás mindenütt létező jelenség, de csak Ausztráliában van két bevándorlási múzeum, mivel Ausztrália történetében ez a legfontosabb dolog. Ez a világon nagyon ritka. A nagy bevándorlónemzetek (mint például Kanada, az USA, az Egyesült Királyság vagy Új-Zéland) ezt nem érzik történelmük fontos részének, és ezért nem fektetnek nagy hangsúlyt múzeumi bemutatására sem.

Lin James Quo-ping,
az International Management Center igazgatója - National Palace Museum, Tajvan

A National Palace Museumban folyó, az egész kínai történelmi örökséget felölelő kulturális értékmegőrzés és bemutatás kiállításokon, oktatás keretében, valamint a muzeális kutatások során valósul meg. A jól szervezett múzeumi vezetés és a hatékony publicitás révén az alkalmazott ultramodern digitalizációs technológia segítségével végzett munka sok reformot és új kihívásokat hozott, és nagy jelentőségű befektetésnek bizonyult a társadalom jövőjét illetően.

Korábban a Tajpei Egyetem professzora voltam, ahol lehetőségem volt a tapasztalatszerzésre ha-

sonló múzeumi munkában. A National Palace Museum tárgyai nagyon régiek és értékesek, ezért digitalizálásuk rendkívül nehéz, mivel a fényképezés nem férhetek hozzá a műtárgyakhoz. Egy felvételhez restaurátorok, tudósok, muzeológusok, fényképezés és technikusok egyidejű jelenléte és összehangolt munkája szükséges.

Jelenleg a kiállításainkhoz kapcsolódó DVD-k gyártását projektmunkában végezzük, ahol az állami tudományos alapítvány vagy más alapítványok adják a pénzt. Inkább projekt-, mint piacorientáltak vagyunk. Tartunk attól, hogy az ilyen kulturális produktumok piaca rendkívül kicsiny. A jövőben sokkal piacorientáltaknak kell lennünk, és figyelniük kell arra, hogy a National Palace Museumot piacképesebbé tegyük.

Munkánkat két irányból kell szemlélnünk: egyfelől a digitalizáláskor a műtárgy képét kell tekintenünk (felbontás, képminőség, felhasználási cél), másfelől a metaadatok felhasználását kell szolgálnunk a tudományos kutatásokhoz. Marketingszempontból az eredeti tárgyak reprodukcióján nagy felbontás szükséges. Sajnos egyelőre a metaadatok bemutatását a nagyközönség számára nem tudjuk biztosítani, mert ehhez nincs sem elegendő idő, sem elegendő személyzet, ezért ezeket csak a kutatók számára tesszük hozzáférhetővé, melyhez adatbázisunk tökéletes. Később talán több humán erőforrást tudunk biztosítani ehhez, hogy a tudáshoz mindenki hozzáférhessen.

Az eredeti tárgyakat rendkívül gondosan óvják, ezért nehéz a digitális másolatok létrehozása. A képfájlokhoz ötféle szempont kapcsolódik, melyeket a közönségnek a honlapon JPG formátumban teszünk közzé. Láttam olyan másolatot is, mely az eredetihez tökéletesen hasonlít, ezért lehet, hogy a jövőben ez a másolat helyezhető el a kiállításon, miáltal az eredetit sokkal hatékonyabban leszünk képesek védeni és konzerválni. Véleményem szerint azonban a nagyközönségnek ez nem tetszik, és becsapva érzi majd magát. A digitális másolatokkal egy hozzáadott érték jön létre, ami azonban sohasem helyettesítheti az eredeti tárgyat.

Tu Cheng-sheng,

a National Palace Museum igazgatója, Tajvan jelenlegi kulturális minisztere

A National Palace Museumnak több multimédiás kiadványa van CD, DVD, internetes honlap, illetve oktatóprogramok formájában, melyek általában két-három nyelven készülnek. Gyerekeknek külön népszerűsítő- és oktatóprogramokat is gyártanak. A múzeum célja a tudományos és muzeológiai tudásanyag közzététele, korszerű formában.

Az anyagi befektetés két forrásból származik: állami-múzeumi forrásból, valamint a technológiai cégek befektetéséből. Minden esetben külön, egyedi szerződés szabályozza a részesedés arányát az anyagi haszonból, de általában mindkét oldalról jelentős pénzüsségeket fektetnek be. A múzeum külső technológiai cégekkel dolgozik: a saját forrás biztosítja a szakanyagot, a szakmai tudást és a kiállítási tárgyakat, a külső cég pedig a számítástechnikai hardver- és szoftverhátteret adja.

Az AVICOM-mal közösen szerveztük a múzeumok nemzetközi audiovizuális fesztiválját azért, hogy tájékozódjunk, és bemutathassuk saját múzeumunk multimédiás fejlesztéseit. Eddig húsz különböző digitális multimédiás programot készítettünk. A *F@imp 2004* fesztiválon kulturális csere zajlik múzeumok és országok között, melynek - remélem - nagy haszna lesz.

**NEW TECHNOLOGIES IN THE MUSEUMS
OF THE WORLD
F@IMP, 3-7 MAY 2004,
NATIONAL PALACE MUSEUM, TAIPEI, TAIWAN**

JÁNOS TARI

The F@imp 2004 festival was organised in Taipei under the auspices of ICOM-AVICOM, where several professionals from museums and companies dealing with multimedia development gathered from all over the world to exchange their views, to make and see presentations on state-of-the-art audiovisual technology

and digital devices. The AVICOM is one of the international committees of ICOM specialised in new audiovisual technology. It was founded in 1991 and its headquarters are in Paris. 50 countries are represented in it with 480 members who are mostly museologists, researchers, who apply the most modern audiovisual devices in their museums, and also people from related institutions. AVICOM's main objectives are informing, counselling, studying, monitoring and promoting the use of new technologies. Two specialised workgroups called „Photo” and „Cinema-Video-Multimedia” were formed within the committee. Annual conferences, workshops and festivals are held to support and inform professionals. The F@imp Festival is one of these events, supported by the UNESCO as well, aiming at encouraging the production and distribution of audiovisual and multimedia projects as well as promoting exchange programmes withing set-up frameworks or policies. Presentations and discussions are organised, films and videos are shown, CD-ROMs are on display and websites are accessible at the Cyber Museum. Hungary hosted one of the F@imps in 2002 in Budapest. The article also provides a summary of some of the discussions at the AVICOM conference, focusing on different aspects of culture and technology.

Képek tárgya, tárgyak képe és a kép mint tárgy

A Színes néprajzi fotók. Autokróm felvételek a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből című kiállítás¹ tárgyrepresentációi

A különböző múzeumi bemutatások alkalmával a fényképeknek nagyon sokrétű felhasználásuk valósulhat meg. A többirányú felhasználást lehetővé teszi a fotók tartalmi, formai sokfélesége, valamint a fényképek műfaji differenciáltsága – lehetnek művész-, dokumentum-, amatőr fotók, pillanatfelvételek, vagy készülhetnek tudományos céllal is. A fényképek további sajátos jellemzője a többértelműség és időbeli-térbeli töredezettség, mely többszörös üzenet közvetítésére ad lehetőséget. Ahogy Elisabeth Edwards írja, a fotók természetüknél fogva nemcsak poliszémikusak és fragmentáltak, hanem megjelenítési módjaik is erősen helyspecifikusak, illetve a szemlélővel kialakított kölcsönhatásuk dominánsan szubjektív (Edwards 2002:45). A klasszikus néprajzi kiállítások azonban többnyire igyekeznek a képek sokrétű jellemvonásait kiküszöbölni, a didaktikus és klasszikus ráutaló jelleg előtérbe állításával. A képek csupán a valóság töredékei, ezért a melléjük rendelt szövegek, valamint az azonos koncepció szerinti egymás mellé helyezés segíthetnek a valóság nagyobb felületének megragadásában, például akkor, ha a fotókat úgy is figyelembe vesszük, mint idő- és térbeli kontextusba helyezett társadalmi tárgyakat. A Néprajzi Múzeum *Színes néprajzi fotók*

című időszakos kiállítása – túllépve a „hagyományos” képi használaton – az 1900-as évek elején készült autokróm felvételeket egy ilyen tágabb értelmezési keretben kísérelte meg bemutatni, amivel a képek más dimenziói is láthatóvá válhattak. Elemzésemben a kiállítás tárgyhasználatát fogom vizsgálni, azt hogy milyen módon mutatták be az eltérő szándékkal készült felvételeket, a képek mint tárgyak és a képek tematikus egymás mellé illesztése, viszonyba állítása mennyiben segítette a kiállítás üzenetének hozzáférhetővé tételét, a közvetített tudás megismerését.

Autokróm felvételek mint kuriózumok

A Néprajzi Múzeum *Színes néprajzi fotók* című kiállítása² olyan színes diapozitívokat tár a látogatók elé, melyek érdekessége, hogy korai üveglemezes technikával készültek, valamint tudománytörténeti dokumentumként sokat elárulnak az 1900-as évek néprajzosainak törekvéseiről, szemléletéről, de nemcsak technika-, hanem forrástörténeti szempontból is fontos anyag ez a néprajztudomány számára. A kiállított anyag javarészt Gönyey (Ébner) Sándor

¹ Néprajzi Múzeum, Budapest, 2004. január 22.–szeptember 30. Rendezte Fogarasi Klára.

² Kizárólag magát az önálló installációt és katalógusát vizsgálom, a megnyitó – mint a kiállításhoz tartozó kommentár –, valamint a *Színes magyar* című, már lebontott, nagyobb kiállítás nélkül. Ez utóbbival szoros kapcsolatban állt a színes néprajzi felvételek bemutatása. (A rendezők a két kiállítást térben is úgy helyezték el, hogy kiegészítsék egymást.)

munkája (kiegészítve más szerzők képeivel, mint például Bátky Zsigmond, Viski Károly), aki annak a felkérésnek tett eleget az 1920–1930-as években, hogy színes képeken örökítse meg a korabeli falusi viseletet. A tudományos munkának és a múzeumi dokumentálásnak ez a módja elterjedt volt, hiszen pénz és hely hiányában nem tudtak minden tervezett tárgyat beszerezni, ezért a múzeumokban a gyűjtés fontos része volt a fényképfelhalmozás. A fényképek – barthesi értelemben vett – indexikális jelleggel bírtak leginkább (vö. Hägele 2001; Edwards 2002; Fogarasi 2004). A színes kép használatának célja a hitelesebb ábrázolás, a dokumentálás volt (Fogarasi 2004:15). A fényképezés a gyűjtés részévé vált: „A munkáigényes és költséges autokróm technikával készült felvételek egy része a néprajz korabeli meghatározó törekvései szellemében a múlt régies vonásait igyekeztek rögzíteni, másrészt a korabeli Magyarország látványos népviseleteit, amelyek éppen abban az időszakban a változásnak egy sajátos korszakát élték meg.” (Fogarasi 2004:20.) Tehát, ahogy Fogarasi is írja, a néprajzosok „nem a kutatás tárgyát, hanem eszközét látták” a fényképészetben (Fogarasi 2004:20). Például egy kiállításba a felvételeken keresztül emelték be a bemutatni kívánt tárgyat. A képeken ábrázolt tárgyak, jelenetek úgy reprezentálódtak az installációkban, mintha azok maguk is kiállított tárgyak vagy illusztrációs elemek lennének. Ezt a ráutaló stílust erősítették a képek feliratai is (például „a” fonóház, „az” eladó lány). A népviselet-kutatáshoz kapcsolódó üveglemezes felvételekből ma több mint négyszáz darab található a Néprajzi Múzeum diapositív-gyűjteményében. A kiállítás ebből műtárgyvédelmi okból csak három eredetit mutat be. A többi felvétel a múzeumban nemrég megindult digitalizációs folyamat eredményeként eredeti méretű kópiákon látható. A múzeum autokróm felvételei most kerültek először a nagyközönség elé. Ez a kiemelés eredeti funkciójukhoz képest lényegesen átminősítette a képeket: dokumentumokból, tudományos munkák illusztrációiból kiállított tárgyak lettek.

A kiállítás tárgyáról

Az etnográfiai tárgyak bemutatását illetően Kirshenblatt-Gimblett az interpretáció és jelentés szempontjából megkülönböztet két egymást nem kizáró kiállítási stratégiát: az úgynevezett *in situ* és az *in context* reprezentációs módot (Kirshenblatt-Gimblett 1998:19–23). Az *in situ* megközelítés lényegében a tárgyak eredeti kontextusának, úgymond a tárgykörnyezetnek a valóság-hű rekonstruálását és reprezentációját célozza meg múzeumi kereteken belül. Az *in context* bemutatás pedig a tárgyakat és a témákat kontextus(ok)ba helyezi a különféle kommentárok (feliratok, kiadványok, kulturális/tudományos programok stb.) segítségével, ezáltal mintegy elméleti, interpretációs keretet biztosít a kiállításban elhelyezett tárgyaknak. A *Színes néprajzi fotók* című kiállítás megfogalmazott üzenete a következő: „Mivel ezek a felvételek napjainkig nem voltak sokszorosíthatók, így publikációkban nem találkozhattak velük az érdeklődők, ezért bízunk benne, hogy fokozott figyelem kíséri a két világháború közötti időszak gazdag népművészetének bemutatását.”³ Az üzenet azt sugallja, hogy az installáció *in context* bemutatásra – tehát az elrendezésben egyfajta jelzészvilág felépítésére, bekeretezésre – törekedett. A bemutatás és az installáció alapján látható, hogy a látogatók kettős interpretációs keretben is hozzáférhettek a kiállított anyaghoz. Egyrészt a kiállításban megragadható volt egy tudománytörténeti sík, amely a képet mint tárgyat mutatja a néprajztudomány és a fotográfia „hőskorából”, elsősorban a dokumentálás kérdéskörének hangsúlyozásával. A kiállítás bemutatta az autokróm és egyéb korai rögzítési eljárásokat, azok magyarországi elterjedését, valamint Gönyey Sándor munkásságát és ezzel együtt a néprajztudomány huszadik század eleji gondolkodásmódját, valamint viszonyát a fényképekhez. Másrészt kiemelték a képek témáit és tárgyait: leginkább a két világháború közti ünnepi viseleteket és szokásokat, archaikusabb ruhadarabokat, valamint csekélyebb mérték-

³ E szöveg a múzeum honlapján olvasható: http://www.neprajz.hu/kiallitasok/szines_neprajzi.html.

ben hétköznapi jeleneteket (mint például az aratás, a kapálás stb.) is.

A kiállított tárgyakról

A kiállításban felhasznált felvételek több funkcióban voltak láthatók: kiállítási tárgyként, illusztrációként és kommentároként. A befogadó számára ezeket a szerepeket a tárgyak információba ágyazottsága és az üzenetnek megfelelő egymáshoz viszonyított elhelyezése teheti egyértelművé. A tudománytörténeti kontextus felépítése során a kiállítás első felében a képeken kívül más tárgyak is szerepeltek, úgymint lemezdobozok, szűrők, írott dokumentumok (a Lumière-vállalat, valamint a Magyar Fotóipar Részvény-Társaság levelei stb.). Ezek a tárgyak alaposan dokumentáltak, és minden esetben van utalás eredetükre és korabeli szerepükre. Az állványos fényképezőgép kivétel, ugyanis azt csak illusztrációként emelték be, mert nem sikerült a korabeli technika alkalmazásának megfelelő ilyen tárgyat beszerezni – ahogy ezt a szerző a tárgy kísérszövegében és a katalógusban (Fogarasi 2004:17) is említi. Ezek mellett megtalálhatók azok a festmények, képek, melyek a színes fényképezés előzményeinek tekinthetők, valamint Gönyey (Ébner) Sándorról néhány életkép. A felhasznált tárgyak és fotók közül az interpretációt leginkább mégis az a néhány fekete-fehér felvétel segíti, mely a fényképezés körülményeit és Gönyeyt örökítette meg munka közben. Ezek a képek a tárgyak mellé helyezve jelen esetben nem illusztrációk, hanem kommentárok, melyek ugyanolyan fontos szerepet töltenek be a kontextus felépítésében, mint a tárgyak mellé rendelt szövegek, feliratok. Így válnak érthetővé az autokróm felvételek statikus beállításai, szokatlan helyszínei, az adatközlő, a kutató és a fényképezés viszonya, minden olyan releváns információ, melyet egy felvétel indexikális jellege nem hordozhat: a fényképezést megelőző hosszas készülődés, a kutatók és adatközlők interakciói, a korai technika igénye szerinti beállítások megszerkesztése.

A szöveges kommentárok is nagyon fontos szerepet játszanak a kiállításban, egyrészt azért, mert

a képekhez tartozó többértelműséget kell hogy tisztázzák, másrészt csak jól felépített szöveges magyarázattal bontható ki a kiállítás összetett, rétegzett üzenete. A kiállítás feliratai, szövegei ennek megfelelően az installáció első részében kidolgozottabbak, mint a diapozitívokat bemutató második részben. A kiállítás második részét azok a – mennyiségben és látványban is dominánsan alkalmazott – diapozitív-másolatok alkotják, melyek a korabeli néprajz érdeklődési területét és kitüntetett témáit reprezentálják. Fogarasi ezek közül hármat emel ki: az öltözködést mint a hagyományátadás egy lehetséges formáját, a főkötőket mint az öltözet egy tárgyféleségét és az ünnepi viselet kiegészítőit. A három témát vizuálisan hat-hat darab kiemelt, nagyított másolat mutatja be, melyekhez szöveges ismertetés és számos eredeti nagyságú felvételmásolat is kapcsolódik, tablóformába rendezve. Bemutatásuk azonban töredezetten valósul meg, mert ezeken a tablókon nem a kiemelt témáknak megfelelően csoportosulnak a felvételek, hanem földrajzilag tagolva (1. tabló: a Dél-Dunántúl és néhány kép Hunyad megyéből, 2. tabló: a Tiszántúl északi része és néhány Maros menti megye, 3. tabló: a Duna-Tisza köze és néhány északi magyar terület). De ez csak akkor válik világossá, ha a látogató alaposan végigböngészi a tablók mellé függesztett jegyzékeket, amelyeken a következő dokumentációs alapinformációk találhatóak: téma, földrajzi hely, készítés ideje, készítő neve, a kép múzeumi lel-tári száma, a kép eredeti mérete.

Az említett tematikus szövegek tartalma is hiányos. Ugyan megpróbálnak a kiemelt egy-egy téma kapcsán tágabb kontextusban beszélni (például: megemlíti a ruhadarab funkcióját, a különböző típusokat, az azokhoz kapcsolódó alkalmakat, használati gyakorlatot), de érződik a megfogalmazás tömörségén, hogy az a könnyű és gyors fogyaszthatóságot szolgálja. Azonban meg kell jegyezni, hogy a képeket kísérő információhiány abból is adódhat, hogy a korai felvételekhez kevés kommentárt, feljegyzést fűztek készítőik. Ezt a problémát kifejtik a kiállítás-katalógus tanulmányában, viszont a kiállítás szövegeiben nem. Míg a katalógus sok érdekességet megemlít a képeken látható ruhada-

rabokról, azok fotózásáról, addig a kiállításban lévő kommentárok ezt elhanyagolják. Ezáltal hangsúlyosabbá válik a képek formai, esztétikai jegyeinek kiemelése, mint a társadalmi/kulturális kontextus bemutatása; tehát a kiállítás ezen részében elhelyezett tárgyak és a hozzájuk rendelt szövegek viszonyában a bemutatás eddig felépített koncepciója (a két világháború közti időszak autokróm technikájának alakító hatása a néprajzi gyűjtés szempontjaira, illetve a korabeli néprajzi szemléletre) csak részleteiben valósult meg.

A kiállítás rendezője azzal a bemutatási technikával, hogy a képeket kiállított tárgyként, illusztrációként és kommentárként egyaránt használta, kísérletet tett a különböző műfajok és funkciók egyensúlyba állítására. Ez a koncepció túllép a klasszikus néprajzi bemutatás keretein. Jobban kihasználja a képek poliszémikusságát, ami ennél a kiállításnál különösen fontos, hiszen a képet mint tárgyat, valamint a felvételek témáit egyaránt bemutatják Elisabeth Edwards megfogalmazásában a képek „a szándékuk, formájuk és tartalmuk szerint megkülönböztetett dialektusok” (Edwards 2002:47), mely dialektikus sajátosságok figyelmen kívül hagyása a jelentésátvitel rovására mehet. A különböző tartalmú képek egymás mellé helyezése sok esetben csak valamilyen magyarázat, kommentár segítségével képes egyértelmű üzenetet megfogalmazni. Erre a már említett fényképtémák (öltözködési folyamat, főkötők, ünnepi viselet kiegészítői) köré csoportosított sorozatoknál találunk példát, ugyanis nem mindig lehet eldönteni, hogy a rendező a viseletek bemutatását vagy mégis a korabeli fényképezés módját szeretné inkább hangsúlyozni, esetleg a kettőt együtt. Ez a kettősség érzékelhető például az öltöztetést megjelenítő sorozatban, ahol a következő képalírás olvasható: „Menyecske ruháját édesanyja a fotózáshoz igazítja”, majd egy másik kép alatt: „A templomba készülő menyecske ruháját az édesanyja igazítja”. A két kép kapcsán említett készülődés a fotózás érdekében zajlott, a fotós a templomi viseletet szeretne vele bemutatni. A kiállítás ezen részében a képek tartalmára utaló fel-

iratozásokban a rámutató jellegű kommentárok fordultak elő gyakrabban, ami a képek tartalmának leírásán kívül nem mond el több releváns információt. Néhol apró elírások is fellelhetők (mint például a kép mellé rendelt szöveg más helységet nevez meg, mint ami a képdokumentációs jegyzékben szerepel, és ehhez hasonló). A képek elrendezése és a hozzájuk rendelt, szűkre szabott magyarázatok csak lazán kapcsolódnak a kiállítás első részéhez. Úgy tűnik, hogy a diapozitívokat leginkább esztétikai szempontok alapján válogatták ki, és a kiállításban nem egyenletes a kulturális/társadalmi/tudományos kontextus bemutatására törekvés. Így a diapozitív-másolatokat bemutató korszak a látogatóban csupán az 1930–1940-es évek viseleteiről alakít ki egyfajta impressziót, és nem segít a képek tárgyain túllátni.

Ezt erősíti a kiállítás térbeli felépítése is. Ugyanis egy átvezető folyosón helyezkedik el, ami egyébként egy ilyen kisméretű időszak kiállításnak ideális terep, ebben az esetben viszont az volt a probléma, hogy a látogatók a főbejárat felől érkezve a kiállítást a végétől az elejéig, tehát fordított sorrendben tekintették meg. A képeken tekintetüket végigfuttatták, a mellettük lévő kevés szöveges információ és a felvételek kevésbé strukturált elhelyezése a képek esztétikai oldalának hangsúlyozását érte el, és nem segítette a hozzáférést a megfogalmazott üzenethez. (Hozzá kell tenni, hogy ez a kiállítás eredetileg a *Színes magyar*⁴ című kiállításához kapcsolódott, amikor a látogató az előző kiállítás megtekintése után úgy érkezett a kamarakiállítás folyosójára, hogy azt a kiállító szándékának megfelelő sorrendben járhatta végig.) Azonban az igényesen szerkesztett, rendkívül impozáns katalógust kézbe véve ezek a bizonytalansági pontok szerfefoszlanak. Az autokróm felvételek sokoldalú vizsgálatát megvalósító tanulmányokban a szerző jobban körüljárja a kitüntetett témák korabeli képi reprezentálásának sajátosságait, ezért a katalógusban nem lelhető fel az a kettősség, amely az installáció struktúrájára jellemző volt. A preferált témák kibontása itt szorosan illeszkedik a fotográfia, a néprajz tudománytörténe-

⁴ Néprajzi Múzeum, 2003. október 29.–2004. február 29., rendezte Varga F. János és Jerger Krisztina.

ti keretébe, és nem különül el oly módon, mint a kiállításban, ahol – mint már említettem – a képek esztétikai jelentősége kerül inkább előtérbe a hiányos vagy kevésbé jól szerkesztett kommentárok miatt. Ezenfelül megtudhatjuk, hogy a készülődés a fotózáshoz nem volt idegen az akkori paraszti kultúrától (Fogarasi 2004:19). Ez az információ teljes mértékben legitimálja a „Menyecske ruháját édesanyja a fotózáshoz igazítja” feliratú kép beemelését az öltöztetést bemutató sorozatba. A felvételekhez tartozó dokumentációs jegyzékben fellelhető néhány elírásra is magyarázatot kaphatunk. „[...] Itt a szokásosnál több a tévedés lehetősége [...] A fényképezéssel egy időben nem készültek a képekre vonatkozó írásos jegyzetek; sokkal későbbi időpontban, esetleg nem is ugyanaz a személy leltározott [...]” (Fogarasi 2004:15). Azt viszont csak sejteni lehet, hogy a földrajzi elhelyezkedés szerint tablóformába rendezett képek arra kívántak utalni, hogy a „színes felvételek készítése céljából Gönyey Magyarország nagy részét bejárta” (Fogarasi 2004:16) – ahogy ez a katalógusban olvasható. A katalógus tehát rendkívül fontos kiegészítése a kiállításnak, de valójában nem feladata az önálló kiállításban fellelhető hiányosságok pótlása.

Végezetül meg kell említeni a nagyítással kiemelt háttérképeket (három darab), melyek a színes diapozitívok megismételt másolatai. Tehát ugyanazok a tárgyak szerepelnek háttérként, melyek kontextuális jelentéssel is bírnak. Ez az alkalmazás a tartalmi jegyekkel szemben a formai jegyek dominanciáját támasztaná alá akkor, ha az esztétikailag rendkívül megragadó nagyításokkal nem lenne párbeszédben az a két, szintén nagyított, fekete-fehér felvétel, mely a fényképezés folyamatát ábrázolja. Ez a pár nagyított kép így egymás mellé helyezve, egymást kommentálva és a témát illusztrálva minden bizonytalanságot eloszlatva képes tükrözni a kiállítás mondanivalóját. A kiállítás témájának választott két interpretációs keret egymással szorosan összefügg, hiszen a kiállítás nemcsak arra ad választ, hogy miként reprezentálódott a korabeli viselet és más preferált témák, hanem arra is, hogy miért éppen úgy.

Irodalom

BARTHES, ROLAND

1985 Világoskamra. Budapest: Európa.

EDWARDS, ELISABETH

2002 A fényképezet újraértelmezése a néprajzi múzeumban. Néprajzi Értesítő 84:39-53.

FOGARASI KLÁRA

2004 Színes néprajzi fotók. Autokróm felvételek a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből. Budapest: Néprajzi Múzeum. /Képtár, 1./

HÄGELE, ULRICH

2001 Fotolore. Überlegungen zur visuellen Methoden is der Volkskunde. In Die Poesie des Feldes. Beiträuge zur ethnographischen Kulturanalyse. (Für Utz Jeggle zum 60. Geburtstag). Eisch, Katheina - Hamm, Marion, Hrsg. 306-338. Tübingen: Vereinigung für Volkskunde.

KIRSHENBLATT-GIMBLETT, BARBARA

1998 Destination culture. Tourism, museums, and heritage. Berkeley: University of California Press.

PICTURES AS SUBJECTS, OBJECTS AND EXHIBITS

THE OBJECT REPRESENTATION IN THE EXHIBITION CALLED “COLOURFUL ETHNOGRAPHIC PHOTOGRAPHS. AUTOCHROME PICTURES FROM THE COLLECTIONS OF THE MUSEUM OF ETHNOGRAPHY”

GABRIELLA VÖRÖS

Photographs can be used in many different fields, given their diversity of content, form and genre, and they also enable the communication of a multi-level message in terms of meaning, time and place. The Museum of Ethnography set up an exhibition of autochrome photographs from the early 1900s, transcending the traditional ways of photographic representation, putting them into a broader context, letting their other dimensions be seen. The au-

thor discusses the way photographs were used as physical objects or exhibits, how they were represented, to what extent and how their topics and their arrangement contributed to the understanding of the message and the information that the exhibition was meant to be conveying. The photographs are, on one hand, scientific evidences of the photographic technique used and also the ethnographic documentation of the subjects photographed. Originally they were used as tool of research, not as the subject itself. The exhibition combines the “in situ” and the “in context” approaches of representation, the photographs being the exhibits themselves as well as the illustrations and comments to other subjects in a double interpretation.

KECSKEMÉTI TIBOR

A múzeumi nyilvántartás a természettudományi gyűjteményekben

Szabályzat és gyakorlat*

Előzmények

Múzeumainknak mindig kiemelt feladatuk volt a gyűjteményeikbe került tárgyak leltározása, nyilvántartása. Erről tanúskodik, hogy természettudományos példát hozunk, a Nemzeti Múzeum első leltárkönyve is, melyben az 1803. szeptember 9-i bejegyzés arról szól, hogy gróf Széchényi Ferencné született gróf Festetics Julianna válogatott és értékes magyarországi ásványgyűjteményét leltárba vették. (Betűhíven latinul: „Die 9a Sept. Excell. ac Ill. Domina Comitissa Juliana Széchényi natn. Comitissa Festetich donavit selectam et pretiosam Collectionem minerarum hungaricarum”.) A leltári munka fontosságát jelzi Miller Ferenc igazgatónak a nádorhoz benyújtott felterjesztése, mely szerint az 1817-es évvel beindítja valamennyi osztályban, gyűjteményben a leltárkönyvek szigorú vezetését. „Minden új tárgyat – megmutatva az igazgatónak – szép, tiszta, nem elszett írással kell bevezetni a naplókba. A naplók rovatai a következők: hol találták a nevezett tárgyat, kitől származik, van-e valami belső értéke, a bejegyzés éve, hónapja, napja.” (Az ily módon vezetett leltárkönyvek sok érdekes, nemegyszer ma már derűt keltő bejegyzést tartalmaznak. Közülük csak egyet említünk itt az 1824. évi leltárkönyvből, szintén betűhíven: „Havasi ürgény, 1 db, Flittner I. liptai orvos urtól”.) E kezdetleges szabályzatnak nevezhető előírás után számos, már valódi szabályzat követte egymást az évtizedek során. A 20. század második felére már jogsza-

bályi súlyt kaptak. Közülük meghatározó jelentőségű volt az 1963. évi 9. törvényerejű rendelet, valamint végrehajtási utasítása (2/1965. számú MM-rendelet) és ügyrendi szabályzata (136/1966. számú MM-rendelet). Ezek, kisebb módosításokkal, érvényben voltak a jelen, hatályos rendeletig.

A jelenleg hatályos szabályzat

A 20/2002. (X. 4.) NKÖM-rendelet a muzeális intézmények nyilvántartásáról címet viseli. Jelen közleménynek nem célja a rendelet ismertetése, egyrészt mert minden muzeológusnak állandó vademecumja kell hogy legyen, másrészt mert a rendelet koncepciójáról, új elemeiről nagyszerű tanulmányt írt Nagy László Gábor a Múzeumi Közlemények 2003. évi 2. számában. Itt mindössze arra vállalkozunk, hogy a rendelet szerkezetét adjuk, elsősorban azért, hogy észrevételeinket, illetve problémáinkat a megfelelő fejezetekhez tudjuk rendelni, másodsorban, mert tapasztalataim szerint nem árt a szabályzat vázát ismételtlen emlékezetünkbe idézni.

A *rendelet* kilenc fejezetből, benne 1–24. §-ból, valamint két mellékletből áll. Rövid *áttekintése*: Általános szabályok (1–2. §). Hagyományos nyilvántartási formák (3–10. §). Számítógépes nyilvántartás (11–18. §). Külön nyilvántartások (19. §). A nyilvántartási eszközök őrzése (20. §). Törlés a nyilvántartásból (21. §). A nyilvántartást végző személyek (22. §). Hatálybalépés (23. §). Át-

* A vitaindító előadás a természettudományi muzeológusok XXII. országos találkozásán (2004. augusztus 25–27., Kaposvár) hangzott el.

meneti rendelkezések (24. §). Az 1 számú melléklet: Tartalmi követelmények. A gyarapodási naplóról (1-3. pont). A leltárkönyvről (4-10. pont). A szekrénykataszterről (11-14. pont). A duplumnaplóról (15. pont). Az alapleltárak hitelesítéséről (16. pont). A leírókartonról (17-18. pont). A számítógépes adatok alapján előállított leltárkönyvről, naplóról és szekrénykataszteri lapról (21-27. pont). A számítógépes nyilvántartás leíró- és mutatókarton-rendszeréről (28-29. pont). A nyilvántartási eszközök előállításáról és tárolásáról (30-31. pont). A 2 számú melléklet: I. fejezet: Tartalmi követelmények. II. fejezet: A természettudományi szakanyag nyilvántartása. II/A) alfejezet: Állat-, növény-, ásvány- és őslénytani anyag. II/B) alfejezet: Embertani anyag. II/C) alfejezet: Szekrénykataszteri nyilvántartás.

A szabályzat legfontosabb elemeinek vitára bocsátása

Az előadás e részéből itt csak azokat a részeket emeljük ki, melyek pontosítása vagy ismétlése a tapasztalatok szerint nagyon is kívánatos. E pont-hoz az anyagot főként a szakfelügyeleti látogatások során nyert tapasztalatokból merítjük.

A hagyományos nyilvántartási formák sorában pontosítottuk az alapleltárak (a gyarapodási napló, a szak- és egyéb leltárkönyvek, a szekrénykataszter és a duplumnapló) funkcióját, tartalmát, kitöltési módját. Itt a legtöbb probléma a szekrénykataszteri anyag nem kellő pontosságú definíciójából fakad (vö. Fehér Zoltán és Varga András korreferátumát). Behatóan foglalkoztunk a leírókartonokkal, a mutatókarton-rendszerekkel, valamint a külön nyilvántartásokkal. Az utóbbira vonatkozóan hiányos ismereteket és sok félreértést érzékelünk. Az is kiderült, hogy a számos naplófajtaból (letéti, bírálati napló, preparálásra átvett anyagok naplója, mozgatósi, restaurálási napló), nem mindenhol rendelkeznek mindegyikkel. Egyes megnyilvánulások nem érzékelték kellőképpen a kölcsönvett és kölcsönadott tárgyak naplója közötti különbséget. A számítógépes nyilvántartásnak mindenki híve, az eredménycentrikus szemlélet és a minél

gyorsabb és a minél teljesebb felhasználásra törekvős lendületében azonban néhány „bürokratikusnak” vélt előírás nem érvényesül(t). Ilyenek: a belső szabályzat elkészítése a nyilvántartás kezeléséről, üzemeltetéséről, biztonságáról és a felelős személyekről, valamint a tárgyszólista összeállítása. De problémák adódtak a szigorúan a leltárnak megfelelő nyilvántartás és a kutatási célokat szolgáló adatbázis körül is. Igényként jelentkezett az adatok konvertálhatósága, kompatibilitása és a digitálisfotó-nyilvántartással kapcsolatos paraméterek kialakítása. Úgy tűnik, nem kapcsolták be kellőképpen a tesztesekre kijelölt Herman Ottó Múzeum Ásványtárának szakembereit a Freesoft programba. Több probléma volt észlelhető a nyilvántartási eszközök őrzése vonatkozásában. Hangsúlyozni kellett a nyilvántartások okiratjellegét (a számítógépesét is), valamint hogy azokat adattárban kell elhelyezni. Félreértések voltak a nyilvántartásból való törlés körül is (elidegenítés, selejtezés, ezek leltárkönyvi dokumentálása). A leltározási „sánck munkától” való húzódozás érződött a specialisták részéről, ugyanis őket érinti elsősorban a nyilvántartást végző személy rendeleti előírása (szakirányú felsőfokú végzettség és megbízás). Az átmeneti rendelkezések közül szinte ismeretlen volt az, hogy az informatikai szakfelügyeletnél jelezni kell a számítógépes nyilvántartásra való áttérést, valamint hogy a Kulturális Közlöny 2002. évi 20. száma részletesen ismerteti a számítógépes nyilvántartás követelményeit.

Megelégedéssel fogadták a kollégák, hogy az új szabályzat megszüntette a drágakövek, valamint a nemesfémek és a belőlük készült laboratóriumi eszközök külön nyilvántartását. Ezeket a továbbiakban a megfelelő szakleltárkönyvben, illetve fogyóeszközleltárban kell nyilvántartani. Viszont úgy tűnt, nem volt felesleges hangsúlyozni, hogy a szakleltárkönyvekről, illetve a különböző naplókról továbbra is kötelező külön nyilvántartást vezetni. Ebben összefoglalóan benne kell lennie a muzeális intézmény valamennyi osztálya/tára/gyűjteménye minden típusú leltárkönyvének és naplójának („leltárkönyvek leltárkönyve”). Itt ki kell emelni azt az elvet, hogy intézményi egységként (osztály/tár/gyűjtemény) kell vezetni minden leltárkönyvet és naplót.

Feladatok

Legfontosabb feladat a *gyarapodási napló* beszerzése (ahol eddig még nem történt meg) és kötelező vezetése. Eloszlatandó az a félelem, hogy ennek vezetése nagyon időigényes. Nem! Ugyanis ebbe nem kerül bele a szekrénykataszteri, valamint a múzeumba került, de sérültsége vagy multiplikátum volta miatt úgynevezett előválogatott anyag. Az egyedileg nyilvántartandó nem tömeg anyag rendszeres naplózása (a hangsúly a rendszerességen van!) kis időráfordítással megoldható.

Nélkülözhetetlen az egyedileg nyilvántartandó tárgyak *leírókartonjainak* elkészítése. Mivel ezek adattartalma gyűjteményenként többnyire más és más, ezért célszerű, ha az egyes múzeumi intézmények saját adatrendszerük szerint készítetik el e kartonokat. Nagyobb probléma ezen tárgyak képi megjelenítése, ugyanis e téren nagy a lemaradás. Ennek ledolgozása jelentős időt és költséget jelent. Segítséget jelenthet e vonatkozásban a digitális ábrázolási mód alkalmazása. Nagyobb gondot kell fordítanunk a *külön nyilvántartások* (ez a különböző naplókat foglalja magában) vezetésére. E naplók közül több nem a múzeum saját anyagával, helytelen megnevezés szerint „törzsanyagával”, hanem idegen tulajdonú anyaggal foglalkozik. Itt jegyezzük meg, hogy a törzsanyag, a rendelet szerint (1988. p.) „a gyűjteményekbe régebben bekerült, kideríthetetlen, illetve nem tisztázható eredetű daraboknál használható”. A külön nyilvántartások terén vegyes a kép: a naplófajták körének teljes meglétől a hézagosság, a helyesen és naprakészen vezetettől a hiányosan vezetettig minden fokozat megtalálható. Nehézséget jelent, hogy a vezetősükre és adataikra vonatkozó előírásokat tartalmazó *muzeális intézmények ügyrendi szabályzatát* sokan nem ismerik, sőt elhangzott az is, hogy ennek új változata még meg sem jelent.

A duplumanyag pontosabb és naprakész nyilvántartása (*duplumnapló!*) lehetőséget ad a cserékre, ezzel a gyűjtemények gyarapítására, bizonyos hiányok pótlására. Érdemes e lehetőséggel bátrabban élni!

A szekrénykataszteri nyilvántartásban az összevetést lehetővé tevő azonos *szekrénykataszteri*

egységeket kell használnunk. Ilyen alapegység az alsóbbrendű növényi anyagban, algáknál a mikroszkópi tárgyilemez, moháknál, zuzmóknál a tasak (kapszula), a magasabb rendű növényi anyagban a herbáriumi lapok kötege (fascikulus), az alsóbbrendű gerinctelen (rovarok stb.) anyagban a rovardoboz, folyadékos készítményeknél a gyűjteményi üveg (benne több fiolával), a mikropaleontológiai anyagban a fiola, Frankecella, csiszolat, elektronmikroszkópi holder.

Fontos feladatunk az egyes szakterületeken általánosan használható egységes *tárgyszólista összeállítás*a a számítógépes nyilvántartáshoz. E téren a mineralógusok (ásványkutatók) és a mammlógusok (emlőskutatók) tették a legtöbbet, de még nekik is sokat, a többi szak művelőinek pedig igen sokat kell tenni. Ebben a természettudományi és az informatikai/számítógépes szakfelügyelet közös munkája szükséges.

Bár szabályzat nem rendelkezik róla, mégis fontos feladatunk kell legyen az *originális katalógusok* összeállítása. Ezzel gyűjteményeink legértékesebb részének nyilvántartását és közreadását végezzük el, függetlenül attól, hogy egyedileg vagy szekrénykataszterben vettük azokat számba. Egyébként ezzel tudományos értékeink jobb és teljesebb hazai és nemzetközi megismertetését is szolgáljuk. Az őslénytani vonalán (ősnövények, -állatok) már folyik ilyen munka, s kívánatos lenne, hogy a többi szakterület is megkezdje az ez irányú munkát.

Javaslatok

A problémákat tapasztalva úgy tűnik, élnünk kell a hatályos rendelet 2. számú mellékletében megadott lehetőséggel, miszerint „A jelen mellékletben kötelezően előírtakon túl valamennyi szakmai nyilvántartás tartalmazhat a muzeális intézmény által saját hatáskörében megállapított egyéb adatokat/rovatokat; az intézmény használhat egyéb kiegészítő (hagyományos vagy számítógépes) nyilvántartási rendszereket” (Kulturális Közlöny 2002[20]:984).

Ennek nyomán első és legfontosabb feladatunk az lenne, hogy minden muzeális intézmény készítse el a hatályos rendelet függelékéeként belső

használatra saját szabálykiegészítést, melyben pontosan rögzíti az egyedileg, illetve szekrénykataszterben nyilvántartandó természettudományi szakanyag körét.

Az eddigi – nem egységes! – gyakorlat alapján javasoljuk *egyedi nyilvántartásba* venni a következő szakanyagot:

- a gerinces állatok köréből a halak, a kétéltűek, a hullók kikészített száraz, illetve nedves preparátumait, a madarak kitömött és bőrbre preparált példányait (a fészkeket, a futómadarak tojásait?), az emlősök kitömött példányait, gereznáját, trófeáit, nagyemlősök vázelemeit, beleértve az elefántagyarat (elefántcsont);
- a gerinctelen állatok köréből a forgalmi értékkel bíró korallokat és puhatestűeket (nagy házú csigák, kagylók, nautilusok);
- a növények köréből a tudománytörténeti értékű herbáriumi lapokat, fanemek részeit bemutató kazettákat („fakönyvek”);
- az ásványokat, kőzeteket, meteoritokat, talajmonolitokat;
- az ősmaradványok köréből az ősnövényeket, a nagygerinces ősszállatok vázelemeit (koponya, agancs, fog, hosszúcsontok), a természet játékaiként (*lusus naturae*) ismert konkréciókat;
- az embertani anyag köréből az emberi vázelemeit (koponya, hosszú- és egyéb csontok), valamint a múmiákat.

További szempont lehet a növények és az állatok (beleértve a fosszilis fajokat is) egyedi nyilvántartásba vételénél az originalitás (típuspéldányok), illetve a tudománytörténeti érték.

A természettudományi szakanyag minden, az előbbieken nem említett egyéb részét a *szekrénykataszteri nyilvántartásba* vételre javasoljuk. Ezek felsorolását itt nem tesszük meg, egyrészt rendkívüli változatossága, másrészt a szakkörökkel való egyeztetés hiánya miatt. Amikor a szakma e tekintetben teljes konszenzusra jut, a szabályzatkiegészítésben e tárgyak körének taxatív megjelöléssel kell majd szerepelnie.

Hangsúlyozni kell, hogy e szabályzatkiegészítések csak a főhatóság engedélye után léphetnek hatályba.

* * *

Tanácskozásunk tematikájának összeállítása során az előbbi problémák álltak a legszorosabb kapcsolatban a nyilvántartási szabályzat előírásaival és gyakorlatával. A téma részletesebb áttekintése során még több olyan kérdés is felvetődött, mely külön tárgyalást is megérdemelt. Ezek közül választottuk ki a korreferátumok témáit. Egy megyei gyűjtemény nyilvántartási helyzetének változásairól készített esettanulmány, egy egyedileg leltározott tárgycsoport (ásványok) számítógépes nyilvántartási problémáinak bemutatása, a múzeumi és természetvédelmi rendelkezések érdekes ütközése (úgynevezett tartási engedély), valamint az egyedi és szekrénykataszteri nyilvántartás határmezsgyéjén álló faunacsoport (puhatestűek) besorolási problémái voltak a leginkább közérdekűek. Ezeket olvashatjuk a következőkben Ábrahám Levente, Fehér Béla, Fűköh Levente, valamint Fehér Zoltán és Varga András prezentációjában.

MUSEUM DOCUMENTATION IN NATURAL HISTORY COLLECTIONS REGULATIONS AND PRACTICE

TIBOR KECSKEMÉTI

The article gives an account of how museum documentation and registration were and are regulated in Hungary. Since the early 1800s there have been different practices and requirements on how to carry them out. From a simple set of rules regulations have developed into real laws and executive orders. Currently it is the law of 20/2002 that is valid in case of museums and their documentation and inventory practices. The main points of the law are highlighted first, then some key issues are pointed out. Some of the recommendations and objectives are emphasised by the author, who prepared the talk to serve as a starting point for further, more detailed discussions at the 22nd national conference of natural history museologists in August 2004.

Egy új elektronikus nyilvántartási rendszer tapasztalatai a Herman Ottó Múzeum Ásványtárában*

Történeti áttekintés

A miskolci Herman Ottó Múzeum Ásványtára 1980-ban alakult meg. A leltározás kezdetben csak kézi úton történt, azonban a tár munkatársai már hamar felismerték az elektronikus nyilvántartásban rejlő előnyöket, és az 1980-as évek végétől számítógépes nyilvántartást is vezettek, mégpedig a FoxBase nevű, DOS-alapú program felhasználásával. Ezzel egy időben visszamenőleg a korábbi évek leltárkönyveinek anyagát is felvették, így az egész ásványtári nyilvántartás számítógépen volt. 1994-ben aztán áttértünk egy modernebb, de még mindig DOS-alapú szoftverre, a DataEase használatára. Jelen tanulmány szerzője 1995-ben került a múzeumba, úgyhogy már ezzel a nyilvántartási programmal találkozott először. A DataEase nagy előnye volt, hogy nagy adatbázisok is viszonylag kis helyet igényeltek. Például az ásványtár több mint tizenhétezer tételt számláló gyűjteményének teljes adatbázisa ráfér két 3,5"-es hajlékonylemezre (flopira). Hátránya viszont – a legtöbb DOS-alapú programhoz hasonlóan – a nehézkes használat, amely a felhasználó részéről némi szakértelmet feltételez az adatbázis-kezelő programok területén. Időközben az 1994 előtti, FoxBase-ben íródott anyagot konvertálták, azonban a szakemberek valamilyen oknál fogva ezt nem tudták egyesíteni az újabb adatbázissal, így két, egyaránt DataEase-alapú „leltárkönyvünk” lett.

Az 1990-es évek végétől már a múzeumokban is kezdtek elterjedni a nagy teljesítményű számítógépek, illetve a nagy terjedelmű adatok archiválására alkalmas CD-írók. Az adatbázis-kezelő szoftverekkel kapcsolatban is új igény merült fel; már nem volt elsődleges szempont a minél tömörebb adattárolás, hanem egyre inkább fontosá vált a programok könnyű kezelhetősége, valamint az egyre növekvő igények – amilyen például a képek tárolása – kielégítése. Ennek következtében egyre több múzeum, múzeumi osztály állt át Windows-alapú szoftverek alkalmazására. Sokan az igen népszerű Microsoft Access programban hoztak létre saját ízlésüknek megfelelő nyilvántartási rendszert, míg mások a piacon addigra már megjelenő, kimondottan a múzeumok számára írt szoftverekből válogathattak. Nálunk, az ásványtárban is nagy volt a csábítás egy használhatóbb, nagyobb tudású szoftver alkalmazására, de mi 2002 végéig kitartottunk a DataEase mellett. Ennek az volt az oka, hogy már évek óta rebesgették, hogy a kulturális kormányzat előbb-utóbb kifejleszt(et) egy modern, minden igényt kielégítő, a hivatalos nyilvántartási szabályoknak megfelelő adatbázis-kezelő rendszert, mely képes lesz a korábban bevitt, DataEase-alapú adatok (a legtöbb múzeum ezt a szoftvert alkalmazta, ha egyáltalán vezetett elektronikus nyilvántartást) konvertálására. 2002-ben jött el az idő arra, hogy az elképzeléseket tettek kövessék.

* Az írás korreferátum formájában a természettudományos muzeológusok XXII. országos találkozásán (2004. augusztus 25–27., Kaposvár) hangzott el.

Az új elektronikus nyilvántartási rendszer tapasztalatai az ásványtárban

Az új múzeumi nyilvántartási szoftver kifejlesztésére a FreeSoft Kft. nyert megbízást a kulturális tárcától. Néhány múzeum munkatársát – köztük a miskolci Herman Ottó Múzeumét is – szakértőként felkérték a program elkészítésére. Jelen tanulmány szerzője az ásványtani tárgyszólista összeállítását végezte el.

Arra nem vállalkozom, hogy ezt az új nyilvántartási szoftvert bemutassam, mivel sokan vannak, akik nálam jobban értenek hozzá. Csupán néhány tapasztalatomat szeretném megosztani az olvasókkal.

A program neve „Múzeumi nyilvántartási rendszer”, röviden MNYR. Valójában ez nemcsak a leltárkönyvet helyettesíti, hanem a következő múzeumi *alapnyilvántartások* kezelését is biztosítja:

- gyarapodási napló a múzeumba került muzeális javak nyilvántartására a leltározást megelőzően,
- szakleltárkönyv,
- szekrénykataszter és
- duplumnapló.

A tárgyak mozgatásával kapcsolatos *különnyilvántartások*:

- letéti napló,
- kölcsönvett tárgyak naplója,
- bírálati napló a szakmai véleményezésre, vizsgálatra, bírálatra átvett tárgyakról,
- restaurálásra átvett anyagok naplója,
- mozgatási napló a múzeum gyűjteményeiből, illetve a birtokában lévő egyéb anyagból ideiglenesen kikerült tárgyakról, intézményen belül,
- intézményen kívülre kölcsönadott tárgyak naplója és
- restaurálási napló.

Felépítése gyűjteménytípusonként más és más, de a természettudományokat – hasonlóan a hagyományos kézi leltárkönyvhöz – nem választották szét tudományterületenként. Ennek az a hátránya, hogy a program számos olyan beviteli mezőt tartalmaz, amelyet ásványgyűjtemények esetében nem szokás kitölteni. Ezek: faj,

kor, geológiai réteg, életkor, ivar. Mivel az előbb felsorolt mezők nem kötelezően kitöltendőek, ezért problémát nem jelentenek, csupán zavaró a jelenlétük. A szoftver előnye azonban, hogy saját beviteli mezőket is létrehozhatunk, így a saját igényeinknek megfelelően tudjuk módosítani az adatbázis szerkezetét.

Az MNYR nagy előnye, hogy bizonyos beviteli mezők tárgyszólistáról töltendőek ki, így elkerülhetők a gépelési hibák, ezáltal a későbbi keresések is sikeresek lesznek. Itt azonban egy problémáról is érdemes szót ejteni. A „megnevezés” mezőbe sajnos csak egy név írható be. Ez azért baj, mert bizonyos darabok többféle ásványt is tartalmazhatnak, amelyek mindegyikét fel szeretnénk venni a megnevezések közé. Sajnos ezt csak a szabad szöveges beviteli mezőbe tehetjük meg, amit viszont már nem tárgyszólistáról töltünk ki, s így a gépelési hibákat nem lehet kiküszöbölni.

A leltárkönyvben lehetőség van retrospektív adatfelvételtre is. Itt a normálleltárkönyvhöz képest számos engedményt kapunk. Ezek részletezésére most nem térnék ki. Az ásványtár 2003-as leltári anyagát ezen adatbázisban rögzítette. Egy nagy probléma itt is kiderült: a retrospektív adatbázishoz nem lehet megfelelően fotóanyagot csatolni, mivel a csatolt fotók ugyanazt a nevet kapják, s így az utolsónak bevitt fotó mindig felülírja a korábbi csatolásokat. Ilyen és hasonló hibák még fel-felbukkannak a rendszerben, amit a fejlesztő cég folyamatosan kijavít, így egyre újabb és újabb verziószámú frissítések jelennek meg. Azt reméljük, hogy a jövő év első felében már véglegesnek tekinthető programunk lesz. Ehhez persze az kell, hogy a kollégák intenzíven használják az MNYR-t, hogy a még megbúvó apró hibák is előbukkanjanak.

Magának a leltározás menetének is a szoftverhez kell igazodnia. Míg régebben a leltározás folyamata azzal kezdődött, hogy az egyes darabokat leltári számmal láttuk el, majd következett a leltárkönyv kitöltése, addig most a számítógépes leltározással kell kezdeni a munkát, hiszen az egyes tárgyaknak az MNYR ad leltári számot, s csak ezután lehet a darabokat a leltári számmal megjelölni, majd a kézi leltározást elvégezni. Ez alaposan felforgatta az eddigi munka-

folyamatot, egy kis idő kellett ahhoz, hogy hozzászokjunk, de most már gördülékenyen megy minden. Ezzel a módszerrel kiküszöbölhető az, hogy két tétel ugyanazt a leltári számot kapja, illetve az is, hogy egy leltári szám kimaradjon. (Meg kell jegyeznünk, hogy ilyen nálunk korábban sem fordult elő.)

A Herman Ottó Múzeum Ásványtára tehát 2003-ig visszamenőleg használja ezt az új nyilvántartási rendszert. A 2003-as leltári anyagot retrospektív adatként rögzítettük, míg a 2004-es tételek már a normálleltárkönyvbe kerülnek be.

Igazából még csak most ismerkedünk a szoftverrel, kicsit még idegenkedünk tőle, de az máris biztos, hogy sokkal használhatóbb lesz, mint a korábbiak. Néhány hibája még csak most bukkan elő, remélhetőleg ezeket a közeljövőben kijavítják. Abban is bízunk, hogy a korábbi, DataEase-alapú adatbázisaink átvihetők lesznek ebbe az új rendszerbe.

museum professionals took part in the piloting programme and in the article the author discusses some of their findings in using the new software at the Mineral Collection. The new Museum Documentation System enables museums to keep their records of their stock. The application of the database programme requires the modification of the stock-taking and recording practice but museums are looking forward to a new system that they can use in their daily activities more efficiently.

FINDINGS OF USING A NEW ELECTRONIC RECORDING AND DOCUMENTATION SYSTEM IN THE MINERAL COLLECTION OF THE OTTÓ HERMAN MUSEUM

BÉLA FEHÉR

The Mineral Collection of the Ottó Herman Museum of Miskolc was established in 1980. At the beginning all documentation was done manually, then in the late 1980s a new, computerised system was introduced. Until the end of the 1990s museums used DOS-based databases for storing their inventory, which was advantageous on one hand the databases needed little storage capacity, on the other hand these programs were not very easy to use. Windows-based and specifically developed museum softwares made it possible to fulfill special needs, they were more user-friendly and hardware facilities became much more diverse and efficient. The Ministry of Culture had a special database-software designed, which is modern, fulfills any specific needs, meets relevant documentation requirements and it is able to convert data from previously used databases. Several Hungarian

ÁBRAHÁM LEVENTE

A szaknyilvántartás helyi tapasztalatai (esettanulmány)*

A természettudományos muzeológusok idei kaposvári konferenciáján* elhangzott előadásom célkitűzéseiként az alábbiakat jelöltem meg:

- az előadás mutassa be röviden a Somogy Megyei Múzeum természettudományi osztályának szaknyilvántartási történetét;
- a konferencia résztvevői ismerjék meg a helyi nyilvántartási tapasztalatokat;
- az előadás foglalja össze azokat a vidéki, elsősorban megyei szervezetben dolgozó, természettudományos muzeológusi tapasztalatokat, amelyek a múzeumi nyilvántartási rendelet módosításához javaslatként szolgálnak.

A Somogy Megyei Múzeum természettudományi osztályának története, mint sok más hasonló helyzetű megyei múzeumi intézményben lévő szakági gyűjteményé, a múzeumi nyilvántartások szempontjából korszakokra tagolható.

A helyi természettudományi gyűjteményben az első nyilvántartott tárgyak a két világháború közötti időszakból származnak. Ámbár az ekkor begyűjtött vagy a múzeumnak ajándékozott tárgyak a második világháború kulturális kincseinkben okozott pusztítását nem éltek túl, de az ebből a korszakból származó leltárkönyv és néhány leírókarton – mint a gyűjtemény egyetlen hiteles, ma már tudománytörténeti forrása – fennmaradt.

Áttekintve az egykori nyilvántartási gyakorlatot megállapíthatjuk, hogy erre a korszakra az egyedileg leltározandó tárgyakról készült, többé-kevésbé jól determinált szaknyilvántartás volt a jellemző. Ekkor egy *nyolcvoros leltárkönyvet* és egy olyan *leírókartont* használtak, amelyen a tárgy ábrázolását (gerinces állatok

preparátumai, ásványok) szinte művészi módon kivitelezett szabadkézi rajzzal végezték el. Az ekkor még csupán néhány főt foglalkoztató múzeumban természettudományos *szakmuzeológus nem dolgozott*. Azonban a világháborút megelőző időben Kaposvárott nagyon élénk amatőr természettudományi feltárás folyt, a helyi gyűjtők a várost országszerte ismert lepkészeti centrummá tették. Igen értékes szekrénykataszteri gyűjteményeik egy része szintén elpusztult, vagy jobb esetben más múzeum anyagát gyarapítja, például Pazsiczky-gyűjtemény (Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest).

A világháború után egy új társadalmi rendszer kiépítése a múzeumi ügy fejlődésében és a társadalom szemléletében is változást hozott. Az 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet tükrözi az akkori kultúrpolitikai irányelveket. A természettudományos gyűjtemények az ideológiai megítéléstől kevésbé függték, így a társadalmi rendszerváltás a szakgyűjteményi anyag háború utáni gyűjtőkörére és nyilvántartására nem volt hatással.

Az ötvenes évek kultúrpolitikája révén a természettudományi gyűjtemények személyi állománya a vidéki (megyei) múzeumokban megerősödött, például Szombathelyen, Pécsen és Kaposvárott is. 1952-től 1960-ig a még mindig csak néhány főt foglalkoztató múzeumban *szakmuzeológusként* dr. Marián Miklóst alkalmazták. Ekkor a gyűjteményi anyag mennyisége nagyságrendekkel megnövekedett, ami precíz nyilvántartást követelt meg, azonban az itt őrzött anyagok zöme továbbra is *egyedileg leltározott tárgy* (tizenegy rovatos leltárkönyv) volt.

* Az írás korreferátum formájában a természettudományos muzeológusok XXII. országos találkozásán (2004. augusztus 25–27., Kaposvár) hangzott el.

Kaposvárott ezt követően a gyűjtemény és a szaknyilvántartás fejlődése az országos tendenciáktól eltérő, egyedi sajátosságokat mutatott. Hiszen dr. Marián Miklósnak a Móra Ferenc Múzeumba (Szeged) történt távozása után itt nem alkalmaztak szakmuzeológust, s a korábbi években begyűjtött anyag állagmegóvás hiányában megsemmisült, vagy valamelyik iskola biológiai szertárát gyarapította.

Pozitív változás csak az 1980-as évek elején történt, amikor szakmuzeológus ismételt alkalmazásával újra elindult a természeti értékekben oly gazdag megyében a feltárómunka, a gyűjteménygyarapítás és a szaknyilvántartás. Ebben a korszakban a gyűjtemények erőteljesen differenciálódtak. Ekkor jött létre több *szekrénykataszteri gyűjtemény*: herbárium (fascikulus), alkoholos gyűjtemény (fiola), mészvázás állatok gyűjteménye (tétel), entomológiai gyűjtemények (konténeres tárolás) az *egyedileg leltározandó gyűjteményi egységek* mellett (fotótár, adattár, gerinces állatok gyűjteménye, föld-, őslény-, kőzet- és ásványgyűjtemények). A nyilvántartást magasan kvalifikált *szakmuzeológusok, preparátorok és gyűjteménykezelő* látják el. A szekrénykataszteri és egyedileg nyilvántartott tárgyak anyagát *A művelődési miniszter 53/1966 (MK. 14.) számú utasítása a múzeumok nyilvántartási szabályzatáról* című jogszabály alapján leltározták. A szaknyilvántartást tizennégy rovatos *leltárkönyvben, leírókartonokon és szekrénykataszteri lapokon* végezték, amit gyarapodási naplók egészítettek ki.

A közel nyolcvan év nyilvántartási gyakorlata múzeumunk történetében azt mutatja, hogy a leltározás ez idő alatt szinte alig változott. A technika fejlődésével a leírókartonokat, a szabadkézi rajzokat a fekete-fehér, majd a színes fotók váltották fel.

A természettudományos múzeumi nyilvántartásban az igazán jelentős előrelépést a személyi számítógépek elterjedése hozta. A számítógépes programokkal végzett munka szigorú logika szerint abszolút pontosságot igényel. Ennek a kihívásnak a nyilvántartások szempontjából a természettudományos feldolgozás már jóval a számítógép feltalálása előtt eleget tett, amikor 1758-ben Linné a természet sokszínűségét logi-

kai alapokra épülő rendszerével megpróbálta osztályozni, és a természeti tárgyak megnevezésére bevezette a binominális nomenklatúrát, illetve a faj fogalmát, hisz a szaknyilvántartások tudományos alapja a pontos identifikáció.

Szakmai osztályunkon az első személyi számítógép beszerzése (1989) óta a fiatal munkatársak személyes érdeklődése eziránt elősegítette a szaknyilvántartások elektronikus formában történő tárolását; a feldolgozómunka kezdeti fázisában azonban rá kellett jönnünk arra, hogy a jogszabályban előírt nyilvántartást és a kutatási célú adatbázis-építést élesen külön kell választanunk a két feladatcsoport elsődleges célkitűzései miatt.

A múzeumok számítógépes leltározási rendszerének meg kell felelnie a jogszabályban rögzített feltételeknek, ugyanakkor a lehető legegyszerűbbnek, legátláthatóbbnak, könnyen kezelhetőnek kell lennie, hogy a szakmuzeológusokon kívül az adatrögzítők is könnyen használhassák. Mindemellett a számítógépes nyilvántartási rendszer alapkövetelménye az adatok konvertálhatósága.

A kutatási célú muzeológiai adatbázisoktól csak a korlátlan számú relációs kapcsolatbővítést és a konvertálhatóságot kívánjuk meg. A jó kutatási célú és a szaknyilvántartási adatbázisok relációs kapcsolatokkal egymással összeköthetők. Rögzített adatszerkezetük táblázatos elrendezést mutat, s az adatbázisokhoz törzsadattárak kapcsolódnak.

A múzeumi szakágak között különösen a régészeti és a természettudományi muzeológia igényli a pontos geográfiai helymeghatározást. A mai technikai feltételek mellett már elérhető a GPS (műholdas helymeghatározó) készülékek is, sőt a digitális térképek és georeferált adatbázisok használata megoldhatja a lelőhelyek pontatlanságából adódó, évtizedeken át jelentkező problémákat.

Ugyanakkor az elektronikus nyilvántartás kínálta bőséges választékkal és sokszínűséggel a vidéki természettudományos múzeumi gyűjtemények nyilvántartása csak ritkán élt. Ennek okait elsősorban az intézmények anyagi kondícióinak gyengeségében látom. Nem elég megvásárolni vagy elnyerni pályázatokon a drága hardver- és

szoftvereszközöket, amikor szinte minden intézménynél hiányzik a magasan kvalifikált diplomás számítástechnikus vagy a szaknyilvántartások szempontjából ugyanolyan fontos adatrögzítő, gyűjteménykezelő is.

A természettudományos muzeológia szaknyilvántartásai nagyon sokszor komoly társadalmi igényt elégítenek ki azzal, hogy a területfejlesztési és környezet-, valamint természetvédelmi tervekhez adatokat szolgáltatnak a helyi önkormányzatok számára, ezért számítástechnikai rendszereinknek kompatibilisnek kell lenniük ilyen irányban is.

A jelenleg érvényben lévő, a múzeumi intézmények nyilvántartási szabályairól szóló, a nemzeti kulturális örökség miniszterének 20/2002. (X. 4.) NKÖM-rendelete egyelőre a hazai tapasztalatok hiányában nagyon bátortalanul szabályozza a számítógépes nyilvántartást.

A többéves gyakorlatból kiindulva gyengeségei között említhetjük, hogy

- nem szabályozza a kompatibilitást és konvertálhatóságot;
- a számítógépes nyilvántartást nem teszi egy megadott határidő után kötelezően bevezetendővé;
- nem rögzíti a digitális fotónyilvántartással kapcsolatos paraméterek szabályait, pedig ma már a múzeumi fotók egyre nagyobb hányada ezzel a technikával készül;
- nem írja elő a technikai fejlődésből adódó és már könnyen elérhető GPS-készülékek használatát a helymeghatározásoknál;
- nem él az egységesítés lehetőségével, és törzsadattárak készítését sem említi meg.

Előremutató szándéka egy egységes követelményrendszerre épülő szisztéma kialakítása (kötelezően nyilvántartandó rovatokkal), amelyben akkreditált programok használatára kötelezi azokat, akik a számítógépes nyilvántartást választják leltározás céljából.

Napjainkban az élet minden területét átszövő számítástechnika fejlődése a természettudományok esetében a leggyorsabb. A múzeumi szaknyilvántartásoknak lépést kell tartaniuk és élniük kell az e szakterület kínálta lehetőségekkel, kihívásokkal. Kicsit kitekintve a nagyvilágba látjuk,

hogy gyorsan terjednek a PDF (*full text*) állományú anyagok a világhálón. Számtalan személyes megkeresést kapunk Európából és a világ más országaiból gyűjteményeinkben őrzött információk közzétételére nemzetközi adatbázisokban (NeuroWeb, metaadatbázisokban). Szükségessé érezzük, hogy a hazai információs rendszereknek megfeleljünk, és kompatibilisek legyünk a természettudományos muzeológiai tevékenységet teljesen átszövő területfejlesztési és természetvédelmi információs rendszerekkel (TIR, ArcMap georeferált adatbázis).

Felgyorsult világunkat a muzeális intézmények nyilvántartásairól szóló jogi szabályoknak megújult tartalommal, gyakoribb módosításokkal kell követniük.

SPECIFIC REGISTRATION AND THE FINDINGS OF ITS LOCAL APPLICATION – A CASE STUDY

LEVENTE ÁBRAHÁM

This presentation was held at the national conference of natural history museologists in Kaposvár, 2004, trying to outline the history of specific registration at the Natural History Collection of the Somogy County Museum, sharing some of the local experience and summing up the findings and ideas of some other similar county-level institutions, that could help improving and modifying the current laws on museum documentations. First, the main periods are described beside some of their characteristics. An important factor has been the involvement of trained museum professionals in the field, which is a prerequisite for high-quality research, acquisitions and specific inventorying. With the improvement of technology inventories have become more and more precise and detailed and the use of computers have given a new perspective in sharing, processing and utilising information from the database. Unfortunately there have been limitations-financial, personnel, and also legal matters and the recommendations have tackled these problems as well.

A múzeumi nyilvántartási szabályzat a természetvédelmi jogszabályok tükrében*

Az utóbbi időben a természettudományi gyűjtemények kezelői egyre gyakrabban szembesülnek a múzeumi nyilvántartási jogszabályban (20/2002. [X. 4.] számú NKÖM-rendelet) megfogalmazottak és a természet védelméről szóló (1996. évi LIII.) törvény 44. § 4. bekezdése alapján kiadott 8/1988 (I. 23.) számú kormányrendeletben megfogalmazott kötelezettségek diszharmóniájával. Nézzük, mi rejlik a fentiekben felsorolt paragrafusok mögött!

A NKÖM-rendeletben az alábbi megfogalmazásokat találjuk:

5. § (1) A muzeális intézmény a saját gyűjteményeiben őrzött, tudományosan már meghatározott kulturális javakat – a 6. §-ban leírtak kivételével – a gyűjteményeknek megfelelő, alábbi szakleltárkönyvekben tartja nyilván:

a) 1. számú szakleltárkönyv: a természettudományi ásvány-, növény-, állat- és kőületanyag nyilvántartására.

6. § (1) A muzeális intézmény saját gyűjteményeiben őrzött, muzeológiai szempontból egyedileg nem kezelhető, illetve egyedi értéket külön-külön nem képviselő kulturális javakat – tudományos meghatározásuk után – szekrénykataszterben lehet nyilvántartani.

A fenti paragrafusokban megfogalmazottak megfelelnek a korábbi évek gyakorlatának, ezért a múzeum nyilvántartási gyakorlatán nem kelleme változtatni, azonban a természetvédelem tárgykörében megjelent törvény, illetve kormányrendelet vonatkozó paragrafusai teljesen új kötelezettségeket írnak elő:

Részlet a Rendelet a védett állatfajok védelmére, tartására, bemutatására és hasznosítására vonatkozó részletes szabályokról című joganyagból

„1. § (1) Rendelet hatálya kiterjed a védett és fokozottan védett állatfajokra, alfajaikra és változataikra (a továbbiakban együtt: állatfajok), valamint azok valamennyi élő és élettelen egyedére, fejlődési alakjára, szakaszára és származékára (a továbbiakban együtt: egyed), valamint azon természetes személyekre és közhasznú szervezetekre, és más jogi személyekre, amelyek a védett és fokozottan védett állatfajok egyedét tartják, bemutatják, illetve hasznosítják.”

Az értelmező rendelkezésekben (2. §) az alábbiakat olvashatjuk:

„(b) tartás: a védett vagy fokozottan védett állatfaj egyedének birtoklása” – esetünkben ezt a múzeumi gyűjtemény jeleníti meg, mivel az 1. §-ban szereplő származék, a rendelet szerint „(d) származék: a védett, vagy fokozottan védett állatfaj élettelen egyede, preparátuma, továbbá az élettelen egyed azonosítható része”.

Mivel a jogszabály szerint a tartási engedélyek kiadásában a területileg illetékes természetvédelmi hatóságok, esetünkben a Nemzeti Parkok illetékesek, ez azt jelenti, hogy a természetvédelemnek joga van eldönteni, hogy hozzájárul-e az adott preparátum múzeumi gyűjteményben történő elhelyezéséhez. A tartási engedélyek kiadása egyedekre vonatkozik, s itt az első ellentmondás. Míg múzeumi nyilvántartási rendelet által

* Az írás korreferátum formájában a természettudományos muzeológusok XXII. országos találkozásán (2004. augusztus 25–27., Kaposvár) hangzott el.

egyedi nyilvántartásra kötelezett tárgyak esetében elvileg megoldható, bár igen jelentős adminisztrációs munkát igényelne az engedélyek kérése, addig a szekrénykataszteri anyagoknál ez gyakorlatilag megoldhatatlan.

Az is elgondolkodtató, hogy míg a múzeumokban csak olyan, szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező szakember vezetheti a nyilvántartást, akinek az intézmény vezetőjétől erre felhatalmazása van, addig a tartási eljárások kiadása során a természetvédelem szakembere az adott tárgyat saját kezűleg kell hogy az engedélyezést ellátó pecsétetes jeggyel ellássa. A tárgyról a természetvédelmi nyilvántartás számára fényképfelvétel készül a későbbi azonosíthatósághoz.

Az eljárás során a múzeum részéről több, a természetvédelmi jogszabályban szereplő elvárás nem vagy csak folyamatos utánkövetéssel valósítható meg.

- A begyűjtést követően a gyarapodási naplóba kerülő tárgyra már tartási engedélyt kell kérni, holott akkor még nem biztos a tárgy tudományos identifikálása, hiszen többnyire a preparálást követően történik meg a határozás és a gyűjteményi besorolás.
- Amennyiben a preparálás helyszíne és a gyűjtemény nem egy helyen van, a tartási engedély nélküli állapot a jogszabály szerint nem szállítható, mert ez jogszabályba ütközik.
- A gyarapodási naplóban szereplő tárgy esetében később születik döntés, hogy az adott állapotból milyen típusú preparátum készül. Ha például bőr- és csontpreparátum is készül, arra külön kell engedélyt kérni. Ez egy madár tetem esetében máris három hivatalos megkezesést, három hatósági határozatot jelent.

Bonyolultabb a helyzet, amennyiben szekrénykataszteri anyagról van szó.

- A szekrénykatasztert a múzeumok akkor használják, ha „a tárgy muzeológiai szempontból egyedileg nem kezelhető” – fogalmaz a rendelet. Viszont a természetvédelmi szempontok szerint e rendelettel ellentétesen, egyedileg kell nyilvántartani a védett fajokat. A gondok ekkor kezdődnek, hiszen míg az egyedileg nyilvántartott tárgyak esetében a tartási engedéllyel rendelkező egyedek jelölését az állaton

el lehet helyezni, addig itt erre nincs lehetőség. A múzeumunkban történt gyakorlat szerint ebben az esetben a védett fajt tartalmazó rovardobozt pecsételték le, ami – ha komolyan vesszük az előírásokat – a hatóság hozzájárulása nélkül nem bontható fel. Ez a múzeumi szakmai munka szempontjából abszurd helyzetet eredményez, hiszen az ugye könnyen belátható, hogy arra nincs mód, hogy a kérdéses egyedeket külön tárolóegységben helyezzük el, mert akkor felborulna a természetes rendszer.

- Hasonló gondokat okoz a fiolákban mint tárolóegységekben elhelyezett anyag, mert itt sem oldható meg a tárgyak egyedi jelölése, sőt az alkoholos gyűjtemények esetében még a fiolák jelölése sem.
- Végezetül még egy abszurdumra hívnám fel a figyelmet. Rovarok esetében nem ritka, hogy a pontos taxonómiai vizsgálatok érdekében szükséges az ivarszerv kivétele s külön preparálása. Ebben az esetben csak a természetvédelmi hatóság hozzájárulásával végezhető el a vizsgálat, hiszen újabb preparátum készül, mivel az ivarszerv-preparátum „az élettelen egyed azonosítható része”, arra újfent tartási engedélyt kell kérni.

Mint a fenti példákban is látható, a természetvédelmi jogszabály olyan új nyilvántartási kötelezettséget ró a múzeumi gyűjteményekre, melyekre a természettudományi anyagot őrző intézmények nincsenek és nem is lehetnek felkészülve. Túl azon, hogy a megnövekedő adminisztrációs tevékenység követelményeinek sem tudnak eleget tenni, szükséges lenne a tárgyak nyilvántartásának új rendszerét kidolgozni. Jelenleg az egyedi nyilvántartásra kötelezett tárgyak esetében még a leltárkönyv megjegyzés rovata ad némi mozgásteret, bár hosszú távon ez nem jelenthet megoldást, a szekrénykataszteres anyagok esetében a fenti példák figyelembevételével szinte megoldhatatlan.

Szükséges lenne tehát, hogy a két szakterület irányító szakminisztériumok illetékesei – alapos előkészítő munka után – oly módon változtassák meg a tartási engedélyekről kiadott rendeletet, hogy az ne vonatkozzon a közgyűjtemények

anyagaira. Legyen elegendő a kulturális javak – hiszen a múzeumok gyűjteményeiben őrzött állatpreparátumok a jogszabály meghatározása szerint idetartoznak – nyilvántartására a múzeumok számára előírt követelmény, melynek pontos vezetése esetén a védett és fokozottan védett állatok preparátumai bármikor ellenőrizhetők.

Sajnálatos, hogy a jelenleg fennálló felemás jogi rendezés miatt a természetvédelmi hatóságnak joga van a tartási engedély nélküli gyűjteményi tárgyak elkobzására, s ezzel olyan jogosítvány birtokába jutott, mely muzeológiai szempontból nem megengedhető, az 1997. évi CXL. törvényben megfogalmazottakkal ellentétes.

THE MUSEUM DOCUMENTATION REGULATIONS IN THE LIGHT OF LAWS ON NATURE CONSERVATION

LEVENTE FŰKÖH

The managers of natural history collections more and more often have to discover discrepancies between the Museums Documentation Law of 2002 and the Nature Conservation Law of 1996. The new Nature Conservation Law prescribes such procedures and requirements for museums that they are not and cannot be prepared for. Their staff are unable to cope with the increased amount of administration and also a new inventory system should be worked out. The conclusion is that the two responsible ministries should revise the laws after a thorough preparation stage and they should remove public collections from the authority of these laws. The requirements and regulations documenting cultural treasures should be sufficient for this purpose and if they are carried out effectively, authorities responsible for nature conservation could have their insights and control as well.

FEHÉR ZOLTÁN – VARGA ANDRÁS

A puhatestűek nyilvántartásának egy hazai formája nemzetközi összehasonlítással*

A 20/2002. (X. 4.) NKÖM-rendelet hivatott szabályozni valamennyi közgyűjteményben a leltározás rendjét. Zoológusként, természettudományos muzeológusként úgy érezzük, a jogszabály szó szerinti betartása a gyakorlatban olykor komoly nehézségekbe, értelmezési gondokba ütközik. A két legnagyobb puhatestű-gyűjteménnyel rendelkező hazai közgyűjtemény – a Magyar Természettudományi Múzeum és a Mátra Múzeum – példáján keresztül szeretnénk a problémákat, illetve az általunk alkalmazott nyilvántartási gyakorlatot bemutatni.

A két gyűjtemény évente több ezer, olykor több tízezer példánnyal gazdagodik. A rendelet szerint „a muzeális intézmény saját gyűjteményeiben őrzött, muzeológiai szempontból egyedileg nem kezelhető, illetve egyedi értéket külön-külön nem képviselő kulturális javakat – tudományos meghatározásuk után – szekrénykataszterben lehet nyilvántartani”, ugyanakkor „az egyedileg kezelhető természettudományi tárgyakat (nevezetesen a gerinctelen állatok nagyobb termetű példányait) egyedileg kell leltározni”. De hogy melyik tárgy minősül egyedileg kezelhetőnek, és melyik nem, azt a rendelet nem határozza meg világosan.

Nézzünk egy gyakorlati példát! Jól ismert az a közel félméteres óriáskagyló (*Tridacna gigas*), amely egykor Jókai Mór tulajdona volt, és tőle a Természettudományi Múzeum gyűjteményébe került. Ez a kagyló akár a mérete, akár a hozzá fűződő eszmei értéke miatt lehetne egyedi leltárköteles. Viszont ugyanennek a fajnak az egy-két

centiméteres fiatal példányai „csak” szekrénykataszteri nyilvántartásba kell hogy kerüljenek. Joggal vetődik fel: mekkora méretnél húzzuk meg a határt? Rögtön jön a következő kérdés: a rendszertanilag összetartozó, ámde kétféleképpen leltározott példányokat együtt vagy elkülönítve kell-e tárolni? Az első esetben a szekrénykataszter elkészítése ütközik nehézségekbe (az egyedileg leltározott tárgy is beleszámít a szekrénykataszterbe?), ha viszont az egyedileg kezelt és a szekrénykataszterben tárolt anyag nem keverhető össze, akkor rendszertanilag keletkezik káosz a gyűjteményben. Hasonlóképpen vizsgálhatnánk a tárgyak értékét is (egyes tengeri csigáknak akár több tízezer dolláros piaci értéke is lehet, az úgynevezett típusanyagoknak pedig pénzben nem kifejezhető tudományos értéke van); hol legyen a határ?

Egyáltalán, egy gyűjteményen belül miért kell kétféleképpen leltározni, miért nem alkalmazzuk csak az egyik vagy csak a másik típusú nyilvántartást? Az egyedi leltározással az a fő gond, hogy a rendelet valamennyi követelményét betartva ilyen mennyiségű gyarapodás egyedi leltárba vétele képtelenség; nem véletlen, hogy a gerinctelengyűjtemények kivétel nélkül szekrénykataszteri nyilvántartást vezetnek. A szekrénykataszteri nyilvántartás – amely megmutatja, hogy adott szekrény adott polcán vagy fiókjában hány tárgyat helyeztek el – ilyen gyarapodás mellett szintén sok időt és energiát igényel, viszont az égvilágon semmilyen szakmai információval nem szolgál.

* Az írás korreferátum formájában a természettudományos muzeológusok XXII. országos találkozásán (2004. augusztus 25–27., Kaposvár) hangzott el.

Magyarország két legnagyobb puhatestű-gyűjteményében már az 1970-es évektől kezdve rendhagyó módon és kvázi „önkéntes alapon” folyik tétel szerinti leltározás. Tétel az egy fajhoz tartozó, ugyanazon gyűjtő által ugyanazon a helyen és időben gyűjtött példányokat értjük. A tétel minden esetben egyedileg kezelhető, hiszen a példányokat fizikailag együtt, a többitől elkülönítve helyezik el (fiola, zacskó, tasak, doboz), s ez ebben a formában lehetőséget ad az „egyedi” nyilvántartásra, azaz a leltári számok egyértelmű feltüntetésére. Az általunk vezetett leltár több mint egyszerű szekrénykataszter, ugyanakkor kevesebb, mint a rendelet által az egyedi nyilvántartásra kötelezett gyűjteményektől megkövetelt nyilvántartás. Nem hármasszámkombinációt használunk, hanem egytől *n*-ig sorsámozunk, azonkívül csak viszonylag kevés, ámde szakmailag fontos adatot rögzítünk: tételszám, darabszám, fajnév, leíró, gyűjtőhely, gyűjtő, gyűjtés dátuma, megjegyzés. Ez utóbbi adatmező olyan információkat tartalmaz, hogy ki határozta meg a tételt (ha ez fontos), típusanyag-e, alkoholban tárolt anyag-e stb. A leltári számok az apróbb termetű fiolázott anyagnál – például a numizmatikai gyűjteményhez hasonlóan – nem a tárgyra, hanem a kísérőcédulára kerülnek. A rovartüre tűzött rovarok esetében ilyen értelemben tételről nem lehet beszélni, mert ott az egy lelőhelyen, egy időben gyűjtött, azonos fajhoz tartozó példányok külön-külön kapnak egy-egy azonosítócédulát, és ezek mindegyikét önálló gyűjteményi egységként helyezik el. A tárolóedénybe zárt tételnél ezzel szemben csak egy kísérőcédula van, talán ez lehetne a legfontosabb különbség a kétféle nyilvántartás között. Összefoglalva, ha az apró, egyedileg nehezen kezelhető példányokat tárolóburkolattal (fiola, doboz) vesszük körül, azaz tételt képezünk belőlük, ez az anyag már egyedileg kezelhető és leltározható. A tétel egyetlen információ adat, függetlenül attól, hogy hány egyedből áll.

Az 1-*n*-ig leltározási sorozat alkalmazását Magyarországon a Magyar Természettudományi Múzeum (99 ezer tétel, körülbelül kétmillió példány) és a Mátra Múzeum (72 ezer tétel és körülbelül 1,7 millió példány) alkalmazza. A tételeken alapuló egyedi nyilvántartás minden vonat-

kozásában precízebb, mint a szekrénykataszter. Az 1. számú leltárkönyvbe írják be a tételeket, a gyűjtemény rendszertani sorrendű felállítása könnyebb tájékozódást tesz lehetővé, ezért a leírókartonok mellőzhetőek, a taxonómia alapegysége a faj, ennek ismerete pedig teljesen feleslegessé teszi a tárgy fotózását. Miután a nyilvántartás számítógépes adatbázis-kezelő program segítségével történik, lehetőség van különféle szakmai szempontok szerinti lekérdezések, leválogatások elvégzésére: könnyen kigyűjthető az egy lelőhelyről származó összes faj vagy egy faj összes lelőhelyének a listája. Sőt kis ráfordítással lehetőség van naprakész szekrénykataszteri nyilvántartás lekérdezésére is.

Ezzel a leltározási szisztémával nem vagyunk egyedül a világban, a komolyabb puhatestű-gyűjteménnyel rendelkező európai múzeumok többsége (Berlin, Frankfurt, Bazel, Bécs, Leiden, Hamburg, Cardiff, hogy csak néhány, általunk ismert példát említsünk) hasonló, tétel szerinti nyilvántartást vezet. A leltári szám olyan sorszám, amelynek a darabszám általában nem része, annak ellenére, hogy publikációkban a tételre történő hivatkozás tételszám/darabszám formában is szerepelhet (például 55332/5). A leltárkönyv tartalmazza a tétel azonosítóját, a fajra (fajnév, leíró) és a gyűjtés körülményeire (hely, dátum, a gyűjtő neve) vonatkozó alapvető adatokat. Legtöbb helyen szerepel a darabszám, azonban bizonyos esetekben, például ha nagyon sok példány van egy tételben, ezt nem töltik ki kötelező jelleggel. Azokban a gyűjteményekben, ahol a fosszilis és a recens anyag egy leltárban szerepel (például Cismar), a tétel korára, ahol a héj- és alkoholos anyag egy leltárban szerepel, a tárolás módjára, illetve a tétel gyűjteménybeli helyére (Bern) vonatkozó rovat van. Ahol a típusanyag egyben van a többivel, annak jelzésére is van külön rovat. Emellett meghatározó/revideáló neve (Bern), illetve megjegyzés rovat is található.

A számítógépes leltározás helyzete: Cismarban és Drezdában a teljes anyag körülbelül hatvan, Berlinben tíz százalékát rögzítették számítógépes adatbázisban. Wrocławban az összes típus számítógépen van. Cismarban a kézzel írott kártyakatalógus vezetését 1986-ban hagyták abba, amikor átálltak a számítógépes leltározásra.

Befejezésképpen két fontos momentumot szeretnénk kiemelni, ami jól kifejezi, hogy a múzeumba került anyag korszerű tárolásán, megőrzésén túl kezelhetőségének vagy tudománytörténeti vonatkozásainak is milyen fontos szerepet tulajdonítanak. Cismarban a leltárprogramot komoly adatbázisokkal egészítették ki, amelyek képesek például a szinonimák kezelésére, úgyhogy a törzsleltárban általában nem javítanak, vagyis nem nevezik újra és újra át az összes tételt, ahányszor egy név a tudományos vizsgálatok következtében változik. A nagyon rossz állapotban lévő eredeti címkéket lefotózzák, és digitális kép formájában az adatbázissal együtt tárolják.

Véleményünk szerint a túlságosan szigorú leltározási rend, az agyonszabályozás a gyűjtemények kezelőit a gyűjtemény és ezáltal a nemzet „kulturális vagyonának” gyarapításával szemben ellenérdekeltté teszi (akkor nem sért törvényt, ha nem csinál semmit), ugyanakkor nem pótolja a gyűjteménykezelő hozzáértését és szakmai tisztességét. Véleményünk szerint hatékonyabb szakmai munkát tenne lehetővé egy sokkal keretjellegűbb szabályozás, ahol a pontos és konkrét nyilvántartási szabályokat az egyes intézmények belső szabályzatai pontosítanák saját gyűjteményeik sajátosságainak figyelembevételével.

Mátra Museum. These types of collection acquire thousands of new items every year, and according to the law they should be either individually or collectively entered into the inventory, but it is not clearly specified in which cases which procedure should be followed. These collections have set up and followed their own registering methods since the 1970s. Under one inventory number those samples are registered that belong to the same species, were collected by the same person at the same time and place. This system is a kind of in-between solution, which is not a unique example: several renowned institutions around the world use the same inventory system. Computerised databases are a very promising and viable development. These types of collections would require a kind of regulation which is less strict, would provide a framework rather than exact directions and the concrete rules and procedures could be developed and revised by the institutions themselves, fulfilling their needs more efficiently.

THE PRACTICE OF REGISTERING MOLLUSKS IN HUNGARY AND IN AN INTERNATIONAL COMPARISON

ZOLTÁN FEHÉR – ANDRÁS VARGA

Registering, documentation and inventorying in public collections of Hungary are regulated by the Ministry of Education and these regulations cover all kinds of collections and institutions, consequently they do not take into account the peculiarities and specific conditions of collections; they are too difficult to keep either at theoretical or practical level. The author describes these difficulties and discrepancies through the example of the two largest mollusk collections in Hungary: that of the Museum of Natural History, Budapest and the